

Konsekvenser for Norge av et handels- og investeringspartnerskap mellom EU og USA

1	Forord	4
2	Sammendrag	5
3	Bakgrunn	9
3.1	ARBEIDSGRUPPENS MANDAT/BESTILLING	9
3.2	KONSULTASJONER MED BERØRTE PARTER	9
4	Forhandlingene mellom EU og USA (TTIP)	10
4.1	INNLEDNING	10
4.2	MANDATER	10
4.3	OMFANGET AV TTIP	11
4.4	MULIGHETENE FOR UTVIDELSE AV TTIP-FORHANDLINGENE	11
4.5	DIALOG EFTA – USA/EU	11
4.6	INFORMASJON OG INNFLYTELSE GJENNOM EØS-AVTALEN	12
4.7	VIRKNINGER PÅ DET MULTILATERALE HANDELSYSTEMET	12
5	Norsk økonomi og internasjonal handel	14
6	Konsekvenser for Norge av TTIP	16
6.1	INNLEDNING	16
6.2	HORISONTALE DISIPLINER, ÅPENHET OG REGULATORISK SAMARBEID	17
6.3	HANDEL MED VARER	18
6.3.1	<i>Industrivarer</i>	21
6.3.2	<i>Sjømat</i>	24
6.3.3	<i>Landbruk</i>	27
6.3.4	<i>Energi og råmaterialer</i>	32
6.3.5	<i>Opprinnelsesregler</i>	35
6.3.6	<i>Toll samarbeid og handelsfasilitering</i>	38
6.3.7	<i>Handelstiltak</i>	41
6.3.8	<i>Tekniske handelshindringer (Technical Barriers to Trade - TBT)</i>	43
6.3.9	<i>Standardisering på vareområdet</i>	47
6.3.10	<i>Akkreditering</i>	50
6.3.11	<i>Veterinære og plantesanitære bestemmelser (Sanitary and Phytosanitary Measures - SPS)</i> ..	51
6.4	HANDEL MED TJENESTER	53
6.4.1	<i>Personbevegelser</i>	55
6.4.2	<i>Godkjenning av yrkeskvalifikasjoner</i>	58
6.4.3	<i>Maritim transport</i>	58
6.4.4	<i>Telekommunikasjon</i>	61
6.4.5	<i>Finansielle tjenester</i>	62
6.4.6	<i>Energitjenester</i>	65
6.4.7	<i>Audiovisuelle tjenester</i>	65
6.4.8	<i>Miljøtjenester</i>	66
6.4.9	<i>Helsetjenester</i>	67
6.5	INVESTERINGER	68
6.6	OFFENTLIGE ANSKAFFELSER	75
6.6.1	<i>Generelt</i>	75
6.6.2	<i>Forsvarsanskaffelser</i>	76
6.7	IMMATERIALRETT	78
6.8	DATABESKYTTELSE	81
6.9	ELEKTRONISK HANDEL	82
6.10	HANDEL OG BÆREKRAFTIG UTVIKLING	83
6.11	KONKURRANSE OG ÅPENHET	85
6.12	KAPITALSTRØMMER OG BETALINGER	86

6.13	SKATT	87
6.14	FORTALE SAMT INNLEDENDE, AVSLUTTENDE OG INSTITUSJONELLE BESTEMMELSER.....	89
7	Innspill fra næringsliv og organisasjoner	90
7.1	NHOS KVARTALSUNDERSØKELSE.....	90
7.2	ANDRE INNSPILL FRA NÆRINGSLIV OG INTERESSEORGANISASJONER.....	91
8	Oppsummering av konsekvenser for norsk økonomi	92
9	Vedlegg.....	104
9.1	ØKONOMISKE VIRKNINGER AV EN FRIHANDELSAVTALE MELLOM EU OG USA (NUPI)	104
9.2	SENTRALE DOKUMENTER	104

1 Forord

EU og USA er i forhandlinger om et transatlantisk handels- og investeringspartnerskap, TTIP. De er våre viktigste samarbeidspartnere. Forhandlingsprosessen er derfor viktig for Norge.

Sommeren 2013 nedsatte daværende Nærings- og handelsdepartementet en interdepartemental arbeidsgruppe for å vurdere hvilke konsekvenser TTIP vil ha for Norge, og hvordan norske interesser best kan ivaretas. Vurderingene er i stor grad gjort på bakgrunn av det som var tilgjengelig av informasjon om partenes forhandlingsmandater og posisjonsdokumenter i en tidlig fase.

Resultatet er denne rapporten. Innspillene til rapporten ble mottatt gjennom høsten 2013, handelstall og annen faktainformasjon gjengir derfor situasjonen på det tidspunktet.

Rapporten gir en sammenstilling av ulike departementers innspill og vurderinger. Innspillene er redigert sammen av Nærings- og fiskeridepartementet. Rapporten er utarbeidet på administrativt nivå og har ikke vært gjenstand for politisk behandling.

Nærings- og fiskeridepartementet 24. mars 2014

2 Sammendrag

EU og USA har startet forhandlinger om et transatlantisk handels- og investeringspartnerskap (Transatlantic Trade and Investment Partnership – TTIP). TTIP er et virkemiddel som kan gi økt økonomisk aktivitet, sysselsetting, innovasjon og verdiskaping i EU og USA. Et slikt partnerskap vil få store ringvirkninger.

TTIP kan ha til dels omfattende konsekvenser for norske interesser, herunder verdiskaping og næringsstruktur, og kan dessuten redusere vår påvirkning i regelverksutformingen gjennom EØS-avtalen.

I denne utredningen vurderes konsekvensene for Norge og hvordan norske interesser best kan ivaretas for de mest sentrale forhandlingstema mellom EU og USA. Ettersom forhandlingene mellom EU og USA fortsatt er inne i en meget tidlig fase er vurderingene i stor grad gjort på bakgrunn av det som er tilgjengelig av partenes forhandlingsmandater og posisjonsdokumenter. Partenes ambisjoner er til en viss grad kjent, men det er på mange områder vanskelig å vurdere hva utfallet vil kunne bli. Utredningen gir en første oversikt over omfanget av TTIP-forhandlingene og hvordan norske interesser best kan ivaretas.

Det vektlegges av både EU og USA at WTO fortsatt skal utgjøre grunnmuren for de globale handelsrelasjoner. Gjennom TTIP kan USA og EU potensielt også gjenvinne initiativet i internasjonal handelspolitikk. For Norges del forblir det multilaterale handelssystemet gjennom WTO hjørnesteinen i global norsk handelspolitikk. Det er spesielt viktig for små og mellomstore handelsnasjoner at WTO styrker sin rolle som hovedarena for utvikling av kjøreregler for internasjonal handel, både for varer og tjenester.

USA har relativt lave tollsatser, særlig på industriområdet. Likevel er det grunn til å anta at norsk industri som følge av TTIP vil få en konkurransemessig ulempe på det amerikanske markedet, fordi mange norske eksportvarer opplever høy priskonkurranse på det amerikanske markedet. Når det gjelder EU-markedet har norsk industri allerede tollfrihet, men det kan antas at konkurransesituasjonen vil skjerpes på grunn av bedre vilkår for amerikansk eksport. Konkurransesituasjonen for norsk fiskeeksport blir sannsynligvis betydelig forverret av TTIP, all den tid Norge ikke har tollfrihet for fiskeeksport til verken EU eller USA. For både industrivarer og fisk vil det være svært viktig å sikre norske bedrifter tilsvarende rammevilkår som det EU og USA oppnår gjennom TTIP.

Når det gjelder landbruksvarer vil TTIP antageligvis ikke ha betydelige virkninger for Norge, fordi Norge ikke har eksport av landbruksvarer av betydning. Rammevilkårene for norsk landbruk og landbruksbasert matindustri vil derimot bli betydelig forverret

dersom EFTA/Norge skulle påbegynne forhandlinger om en frihandelsavtale med USA.

Det antas at en stor del av gevinsten for EU og USA ved TTIP vil komme fra nedbygging av tekniske handelshindre og identifisering eller utvikling av kompatible regelverk og prosedyrer for samsvarsvurderinger. Dersom man lykkes i harmoniseringen av regulatoriske forhold mellom EU og USA, kan dette gi positive verdiskapingseffekter også for Norge. Økt verdiskaping i EU og USA, som følge av harmoniseringene, kan gi disse landene økt kjøpekraft til å importere varer fra Norge.

EU og USA har i dag forholdsvis forskjellige standardiseringssystemer. Målsettingen med forhandlingene i TTIP er regulatorisk samarbeid mellom EU og USA på lang sikt. Arbeidet innen enkelte sektorer kan imidlertid skride raskere frem. Dersom EU lager nytt regelverk, eller endrer sitt regelverk, for varer og tjenester som en følge av TTIP, vil dette gjenspeiles i EØS-avtalen. Dette kan få direkte konsekvenser for norsk eksport av varer til EU og USA og eksport av amerikanske varer til Norge og EU.

Et omfattende regulatorisk samarbeid mellom EU og USA kan ha betydning for vår mulighet til å påvirke relevant regelverk i EU, dersom EU i fremtiden i større grad blir nødt til å forholde seg til USA ved utvikling av nytt regelverk. På den annen side vil en endring i EUs regelverk som gjenspeiles i EØS-avtalen bidra til positive sideeffekter for Norge da norske eksportører vil få reduserte tekniske handelshindre i handelen med USA.

For veterinære og plantesanitære (SPS) bestemmelser, vil eventuelle endringer i EUs regelverk som konsekvens av TTIP, bli aktuelle å ta stilling til for Norge når det gjelder innlemmelse i EØS-avtalen. På sensitive områder, for eksempel bruk av veksthormoner i kjøttproduksjon og GMO, kan endringene være lite ønskelige for Norge.

På tjenesteområdet kan det forventes gevinster av TTIP som følge av reduksjon av regulatoriske handelsbarrierer. Rammene for forhandlingene om handel med tjenester er fremdeles uklare, og problemstillingene varierer fra sektor til sektor. Selv om TTIP skulle føre til endringer i EØS-regelverket, innebærer ikke det automatisk samme rettigheter for norske tjenestetilbydere i USA som for EUs tjenestetilbydere. Dette vil bero på hvordan eventuell økt markedsadgang eller ordninger for eksempelvis kvalifikasjonskrav og autorisasjoner organiseres mellom EU og USA.

Skipsfartstjenester er av stor betydning for Norge, men ser ikke ut til å bli et sentralt tema i TTIP-forhandlingene. Dersom EU likevel oppnår forbedrede vilkår på området, vil det være svært viktig å sikre tilsvarende rammevilkår for norske rederier.

EU har uttrykt ambisjoner om regelverksharmonisering med USA på finansmarkeds- og forsikringsområdet. Selv om slik harmonisering samlet sett sannsynligvis vil være

positivt for Norge, vil det være viktig for Norge å jobbe for at norske bedrifter får de samme konkurransevilkår på det amerikanske markedet som europeiske foretak.

Forhandlingene om TISA (Trade in Services Agreement - forhandlinger mellom et 50-talls WTO-medlemmer om en tjenesteavtale under WTO-paraplyen) og TTIP-forhandlingene om tjenester vil foregå parallelt og det sentrale spørsmålet blir om TTIP-prosessen er i stand til å bli mer vidtrekkende enn TISA når det gjelder markedsadgang og regulatorisk samarbeid mellom EU og USA. Det er åpenbart intensjonen. I den grad et forhandlingsresultat i TISA ikke lever opp til EU og USAs ambisjonsnivå fremstår det som sannsynlig at TTIP vil gå lengre. Det er vanskelig på nåværende tidspunkt å gi en vurdering av forhandlingsfremdriften i de to prosessene, og dermed også eventuelle synergieffekter og utfall av taktiske vurderinger EU og USA måtte legge til grunn.

Investeringsvolumet mellom EU og USA er svært høyt, og det legges opp til ambisiøse målsettinger for investeringer i TTIP. Dette gjelder for investeringsliberalisering, men spesielt for investeringsbeskyttelse. EU og USA er blant Norges viktigste investeringsmarkeder. For norske foretak som ønsker å etablere seg i USA, vil TTIP kunne føre til at de får et mindre forutsigbart regelverk å forholde seg til enn konkurrenter fra EU. Det antas imidlertid å være lite realistisk at USA vil ønske å begrense adgangen til å investere i landet i overskuelig fremtid. Viktigere er det at avtalen sannsynligvis vil gi allerede foretatte norske investeringer dårligere vern enn investeringer fra EU-konkurrenter.

Offentlige anskaffelser er et annet sentralt område i TTIP der ambisjonene er høye. Som innen mange andre områder vil endringer i EUs anskaffelsesregelverket få direkte konsekvenser for det norske regelverket fordi Norge er forpliktet til å gjennomføre EUs anskaffelsesdirektiver i norsk rett. Offensivt har Norge i utgangspunktet sammenfallende interesser med EU, særlig når det gjelder markedsadgang til innkjøp på delstatsnivå. Når det gjelder forsvarsanskaffelser, er USA verdens suverent største marked, der Norge har betydelige interesser.

Regelendringer i EU innenfor e-handel som resultat av TTIP, vil kunne bli gjeldende for Norge gjennom EØS-avtalen. Dersom det legges til rette for gjensidig aksept av e-signatur/e-ID-løsninger, bør man påse at Norge inkluderes i dette. I et tidlig stadium, vurderes det at norske interesser innenfor e-handel ivaretas best ved at norske aktører oppnår de samme rettigheter og forpliktelser overfor USA som konkurrenter fra EU.

I forbindelse med utarbeidelse av rapporten ble det innhentet innspill fra næringsliv og berørte interesseorganisasjoner. NHO, INs kontor i USA, Finans Norge (FNO), Norsk Industri og NHO Mat og Drikke mener at Norges konkurranseposisjon vil svekkes i USA dersom TTIP realiseres og konkurrenter fra EU får bedre betingelser. Fiskeri- og havbruksnæringens landsforening (FHL) understreker at sektoren vil kunne møte økt konkurranse både fra amerikanske konkurrenter i EU og konkurrenter fra EU i USA.

Resultater fra en kvartalsundersøkelse fra NHO viser at 87 prosent¹ av bedriftene svarte at Norge bør fremforhandle en frihandelsavtale med USA. NHO, FHL, NHO Mat og Drikke og Norsk Industri har argumentert for at norske interesser best ivaretas ved å ta del i TTIP eller ved å forhandle med USA, sammen med EFTA eller alene.

Organisasjonene som representerer jordbruk og landbrukets matindustri, presiserer at TTIP trolig vil påvirke situasjonen i det norske markedet. De hevder at TTIP kan føre til en reduksjon i norsk landbruk og matproduksjon på grunn av økt norsk import fra EU som et resultat av at økt konkurranse på EUs hjemmemarked fører til reduserte priser i EU. En handelsavtale mellom EFTA og USA vil kunne få enda større konsekvenser for Norge i samme retning.

Samlet sett antyder vurderingene i denne rapporten en del utfordringer og muligheter for Norge som følge av TTIP. Det indikeres en positiv samlet verdiskapingseffekt for Norge.

Rapporten vurderer også konsekvensene for Norge av en eventuell avtale mellom Norge/EFTA og USA. Som utgangspunkt kan det antas at fjerning av ytterligere handelsbarrierer mellom Norge og andre land også vil være positivt for vår verdiskaping. Norsk eksportrettet næringsliv synes i dag i stor grad å produsere varer og tjenester som tåler internasjonal konkurranse og som vil kunne tåle økt konkurranse fra virksomheter i USA. Bildet er imidlertid sammensatt, og en handelsavtale vil antakelig slå forskjellig ut for ulike bransjer og lokalsamfunn. I den forbindelse kan det påregnes omstillingskostnader og særskilte utfordringer for enkelt næringer. Virkningene av en handelsavtale med USA på samlet verdiskaping i Norge vil antakelig avhenge av vår omstillingsevne og om vi klarer å utnytte de forbruks- og produksjonsmulighetene som økt internasjonal handel og nye markeder medfører. Vi bør imidlertid kunne anta at de verdiskapingsmessige fordelene ved en handelsavtale vil overstige kostnadene som en handelsavtale vil innebære.

Det vil være behov for en mer omfattende analyse av konsekvenser før man beslutter hva som vil være den beste måten å ivareta norske interesser på. Det er viktig at vi på norsk side følger prosessen tett og at alle kanaler for informasjon og innflytelse utnyttes. Vi vil ha interesse av å utvikle en dialog med både EU og USA om dette. Mange av områdene er knyttet til vår deltakelse i det indre marked og det vil være viktig å utnytte de mulighetene for dialog med EU som ligger i EØS-avtalen, dels gjennom strukturen under EØS-komiteén, dels gjennom vår deltakelse i Europakommisjonens arbeidsstruktur.

¹ 2 prosent var ikke enig og resten visste ikke eller mente det var irrelevant.

3 Bakgrunn

3.1 Arbeidsgruppens mandat/bestilling

Den 17. juni 2013 ble det nedsatt en gruppe for å analysere hvordan en avtale mellom EU og USA vil berøre norske interesser. Gruppen er sammensatt av representanter fra samtlige departementer, og ledes av NHD i tett samarbeid med UD.

Analysen skal gi grunnlag for å vurdere om regjeringen bør støtte at det innledes samtaler om forhandlinger med USA, eller om norske interesser best kan ivaretas på andre måter. Berørte organisasjoner og sivilt samfunn skal konsulteres.

Innenfor sine respektive ansvarsområder har det enkelte departement blitt forespurt om å gi innspill om følgende temaer:

- *Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?*
- *Hva er implikasjonene for Norge av en avtale mellom EU og USA på området?*
 - o *Endringer i konkurransesituasjon for norsk næringsliv*
 - o *Virkninger for Norge gjennom EØS ved endringer av regelverk i EU som kan få virkning for Norge (harmonisering av regelverk), inkludert rettslige premisser for slik harmonisering*
 - o *Avtaler om gjensidig godkjenning og samsvarsvurderingsprosedyrer som påvirker norske interesser*
- *Hvordan kan norske interesser på området best ivaretas - gjennom en egen handelsavtale mellom Norge og USA, eller på en annen måte?*
- *Potensielle virkninger på det multilaterale handelssystemet og betydningen av disse på området*

3.2 Konsultasjoner med berørte parter

Konsultasjoner med berørte parter foregår parallelt med departementenes analysearbeid. Innspill fra næringsliv og interesseorganisasjoner vil benyttes under utarbeidelsen av den endelige utredningen.

Som en del av konsultasjonene, opprettet NHD før sommeren 2013 en bred internetthøring med frist for innspill 19. august, der alle interessenter fikk anledning til å komme med innspill til analysearbeidet. Videre inviterte NHD til møte med sentrale næringslivsorganisasjoner 14. august 2013, der det ble orientert om analysearbeidet, og oppfordret til å komme med innspill. Enkelte fagdepartementer har i tillegg konsultert organisasjoner innen egen sektor.

4 Forhandlingene mellom EU og USA (TTIP)

4.1 Innledning

I november 2011 etablerte EU og USA en høynivågruppe som utarbeidet en rapport som anbefalte at det etableres en "transatlantisk markeds plass". EU og USA annonserte i februar 2013 intensjonen om å starte forhandlinger om en omfattende handels- og investeringsavtale – "*Transatlantic Trade and Investment Partnership*" (TTIP). Ambisjonen er å fremforhandle et resultat i løpet av 18 måneder, dvs. før den sittende Europakommisjonen går av i slutten av 2014. TTIP skal omfatte tre hovedområder: markedsadgang, ikke-tariffære handelshindringer og regler og prinsipper for globale handelsutfordringer.

Europakommisjonen har anslått at en ambisiøs handels- og investeringsavtale med USA kan øke EUs årlige BNP med mellom 0,27 prosent og 0,48 prosent. TTIP antas å gi en betydelig økonomisk gevinst for både EU (€119 milliarder per år) og USA (€95 milliarder per år). EU konkluderer videre med at reduksjon i ikke-tariffære handelsbarrierer sammen med liberalisering av handel med tjenester og offentlige anskaffelser, vil utgjøre opptil 80 prosent av den totale mulige gevinsten av en slik avtale.

4.2 Mandater

Rådet ga Europakommisjonen grønt lys for å starte forhandlinger med USA den 14. juni 2013.

I 2007 utløp Trade Promotion Authority (TPA) som gir den amerikanske presidenten juridisk grunnlag til å inngå handelsavtaler. En ny TPA må godkjennes av Kongressen for hver individuelle handelsavtale for at forhandlingene kan slutføres. Slik fullmakt er ikke nødvendig for å starte forhandlinger, men med TPA har Kongressen i prinsippet ingen andre virkemidler til rådighet enn en såkalt "up or down-vote", dvs. si ja eller nei til den fremforhandlede avtalen i sin helhet. Den amerikanske administrasjonen arbeider fortsatt med utkast til forhandlingsfullmakt.

Den første forhandlingsrunden mellom EU og USA fant sted i Washington fra 8. – 12. juli 2013. Forut for forhandlingsrunden lekket flere av Europakommisjonens foreløpige posisjoner ut og ble publisert av Inside US Trade. Dette gjelder blant annet offentlige anskaffelser, konkurranse og subsidier og statselskaper, overordnede disipliner og institusjoner, handel og bærekraftig utvikling, råvarer og energi, SPS og TBT. Europakommisjonen har uttalt at den første runden var produktiv med gode diskusjoner i alle forhandlingsgrupper. EU og USA kom til enighet om struktur og ramme. I andre forhandlingsrunde i Brussel fra 11. – 15. november var det detaljerte samtaler om å "enhance regulatory compatibility" innenfor sektorer som blant annet

medisinsk utstyr, kosmetikk, kjemikalier, IKT og kjøretøy. Disse sektorene er meget EØS-relevante. Flere sektorer planlegges diskutert under de kommende rundene.

4.3 Omfanget av TTIP

TTIP-forhandlingene skal omfatte tre hovedområder:

- **Markedsadgang:**
Eliminering og reduksjoner av toll på varer og harmonisering av opprinnelsesregler. Liberalisering av handelen med tjenester. Liberalisering av, og regler for beskyttelse av investeringer. Høy ambisjon for regler om offentlige anskaffelser på alle nivåer.
- **Ikke-tariffære handelshindringer:**
Fjerning av unødvendige hindringer for handel og investeringer ved å etablere samsvarende tekniske reguleringer, herunder gjensidige godkjenninger og harmonisering. Forenklede handelsprosedyrer, samkjøring av dokumentkrav mv. Avtalen vil sannsynligvis også omhandle aspekter ved standardiseringsprosesser som ivaretas av private standardiseringsorganisasjoner i EU og USA, utenfor TTIP.
- **Regler og prinsipper for globale handelsutfordringer:**
Målet er å fremforhandle regler og prinsipper på områder der EU og USA ønsker å påvirke den globale regelutviklingen. Aktuelle tema er immaterielle rettigheter (IR), bærekraftig utvikling, handelsfasilitering, konkurransepolitikk, statseide foretak, energi og råvarespørsmål og kapitalbevegelser.

4.4 Mulighetene for utvidelse av TTIP-forhandlingene

Flere av EUs og USAs nære handelspartnere har uttrykt interesse for å bli inkludert i TTIP-forhandlingene. Så langt har verken EU eller USA innvilget slike ønsker. Tyrkia som inngår i en tollunion med EU har fra USA fått tilsagn om avholdelse av bilaterale konsultasjoner parallelt med TTIP-forhandlingene. Fra amerikansk side (ICE-talks) er det framholdt at det i disse konsultasjonene vil bli fokusert på mulige utfordringer i handelsrelasjonen mellom Tyrkia og USA.

4.5 Dialog EFTA - USA/EU

Under EFTAs ministermøte i juni 2013 ble det, på bakgrunn av oppstarten av forhandlingene mellom EU og USA, bestemt at Norge på vegne av EFTA-landene skulle forespørre US Trade Representative om etablering av en handelspolitisk dialog mellom

USA og EFTA. USA har respondert positivt på dette og det ble gjennomført et møte med USTR på høyt embetsmannsnivå 20. november 2013. Det ble enighet om å fortsette den handelspolitiske dialogen mellom EFTA og USA med deltakelse fra næringslivet.

Videre har Norge sendt en forespørsel til Europakommisjonens DG Trade, der det informeres om kontakten med USTR og bes om å innlede dialog om TTIP mellom EFTA og EU. Forespørselen er så langt ikke blitt besvart.

4.6 Informasjon og innflytelse gjennom EØS-avtalen

EØS-avtalen vil være en viktig plattform for informasjonstilgang og eventuelle konsultasjoner/innflytelse i prosessen rundt TTIP. Grunnlaget er Norges deltakelse i det indre marked via EØS som blant annet omfatter regelverkssamarbeidet for varer og tjenester. Når det gjelder den *videreutvikling* av regelverksamarbeidet som TTIP forventes å føre til mellom EU og USA vil dette baseres på en sektortilnærming. På de fleste sektorer/temaer som forhandles i TTIP finnes det allerede et felles EU/EØS-regelverk. Ettersom TTIP-forhandlingene skrider fram vil formodentlig de aktuelle sektorer/temaer bli fulgt opp via Europakommisjonens arbeidsstruktur.

Et viktig aspekt gjelder hvordan EU og USA skal samarbeide for å få til en tilpasning av regelverket over tid. Ambisjonsnivået i forhandlingene virker i så henseende pragmatisk; en ser mer mot å utvikle gode samarbeidsordninger enn å løse utestående saker. Mye av dialogen i TTIP vil i første fase antagelig være å identifisere utveksling av arbeidsplaner, definere mulige harmoniseringsprosjekt, sette opp systemer for informasjonsutveksling m.v.

For de felt som dekkes av EØS-avtalen, vil en fra norsk side benytte de konsultasjons- og samarbeidsmekanismer som ligger i EØS-avtalen (EØS-rådet, EØS-komiteen og dets underkomiteer, herunder EFTAs arbeidsgrupper). EØS-avtalen hjemler norsk deltakelse i Europakommisjonens arbeidsstruktur. Det er ennå for tidlig å si hvordan Europakommisjonen vil trekke disse gruppene med i arbeidet, men fra norsk side vil en aktivt følge opp målsettingen om at norske fagekspertene (myndighetene) blir inkludert i dette.

4.7 Virkninger på det multilaterale handelssystemet

Det vektlegges av både EU og USA at WTO fortsatt skal utgjøre grunnmuren for de globale handelsrelasjoner. I kjølvannet av finans- og eurokrisen, er det imidlertid et akutt behov for nye tiltak som kan stimulere vekst og skape nye arbeidsplasser. Gjennom TTIP kan USA og EU potensielt også gjenvinne initiativet i internasjonal handelspolitikk.

Denne ambisjonen er særlig tydelig i brevet fra USTR til den amerikanske kongressen der det blant annet sies følgende;

"The TTIP could also establish rules and disciplines that address emerging challenges to the global trading system,"

"...establish new trade rules that are globally relevant..."

EUs forhandlingsmandat kommer også inn på dette og sier følgende som en del av målsettingene for TTIP;

"...greater regulatory compatibility and setting the path for global standards."

Hovedkonklusjonen fra studier som omtaler effekten av en frihandelsavtale mellom EU og USA er at den isolerte effekten av reduserte tollbarrierer er relativt liten, noe som skyldes at de gjennomsnittlige barrierene mellom EU og USA i er lave i utgangspunktet. Hovedgevinstene fra avtalen kommer dermed fra reduksjon i andre typer handelsbarrierer, såkalte ikke-tariffære barrierer (NTBs). I tillegg til å redusere handelskostnadene mellom EU og USA, kan kompatible regelverk mellom disse aktørene også ha positive effekter for tredjeland.

Spørsmålet er om dette i tillegg vil gi kostnadsreduksjoner for alle som følger av global konvergens mot et felles regelverk? Tredjeland vil kunne ha incentiv til å innrette eget regelverk etter EU og USAs regelverk som er utviklet som følge av TTIP. Dette kan også tenkes å dra i retning av en utvikling der et tilstrekkelig antall WTO-medlemmer vil se seg tjent med at en slik utvikling blir reflektert i WTOs regelverk.

Avtalen vil sannsynligvis også omhandle aspekter ved standardiseringsprosesser som ivaretas av private standardiseringsorganisasjoner i EU og USA, utenfor TTIP. Harmonisering eller gjensidig aksept av standarder mellom EU og USA kan føre til at de begge i større grad vil gå i retning av globale standarder, noe som vil redusere handelskostnader for alle land som benytter disse standardene.

Det multilaterale regelverket i WTO, sammen med det institusjonelle rammeverket, gir et betydelig bidrag til å unngå proteksjonisme og er et fundament for videre vekst i verdenshandelen. Et grunnleggende prinsipp er i WTO er at medlemmene er enige om å gi hverandre like god behandling (Bestevilkårsprinsippet), sammen med prinsippet om at du skal gi andre lands borgere de samme betingelser som du gir egne borgere (nasjonal behandling), utgjør dette sentrale hjørnesteiner i WTOs regelverk. I WTO er det imidlertid unntak som tillater å gi ytterligere fordeler til utviklingsland, i bilaterale og regionale frihandelsavtaler og innenfor en tollunion.

Som en mellomstor og relativt åpen økonomi er Norge tilhenger av at det regelbaserte handelsregimet bevares og videreutvikles og vil derfor legge vekt på at WTO skal utgjøre den multilaterale grunnmuren for global handel. For land som ikke har den nødvendige økonomiske eller politiske tyngde kan det være krevende å sikre gode og ikke-diskriminerende betingelser for handelen med de geopolitiske tungvektene utover det som er forpliktet i WTO.

5 Norsk økonomi og internasjonal handel

Internasjonal handel og norsk verdiskaping

Internasjonal handel er viktig for Norges verdiskaping, ikke minst fordi vi er et lite land. Gjennom handel kan vi utnytte våre ressurser og kompetanse, utnytte stordriftsfordeler samtidig som konkurransen i hjemmemarkedet ivaretas og konsentrere oss om varene vi produserer mest effektivt. I tillegg kan vi importere varer som andre land produserer mer effektivt enn oss.

Handel gir næringslivet økte produksjonsmuligheter ved at aktiviteten kan frigjøres fra etterspørselen i hjemmemarkedet. Dette gir grunnlag for økte inntekter. Videre gir handel økte forbruksmuligheter ved at vi kan importere et bredt spekter av varer til lavere priser enn det vi kunne ha oppnådd ved hjemlig produksjon. Handel er også en viktig kanal for teknologioverføring og kan øke produksjons- og forbruksmulighetene her hjemme.

Så langt har vi nytt svært godt av de mulighetene som internasjonal handel og spesialisering har medført. Uten internasjonal handel ville vi hatt betydelig lavere verdiskaping og velferd og et begrenset utvalg av varer tilgjengelig.

Norsk næringsliv har lang erfaring med internasjonal handel. Vår økonomi, geografiske beliggenhet og størrelse har gjort det naturlig for en rekke virksomheter å søke ut av landet med sine produkter.

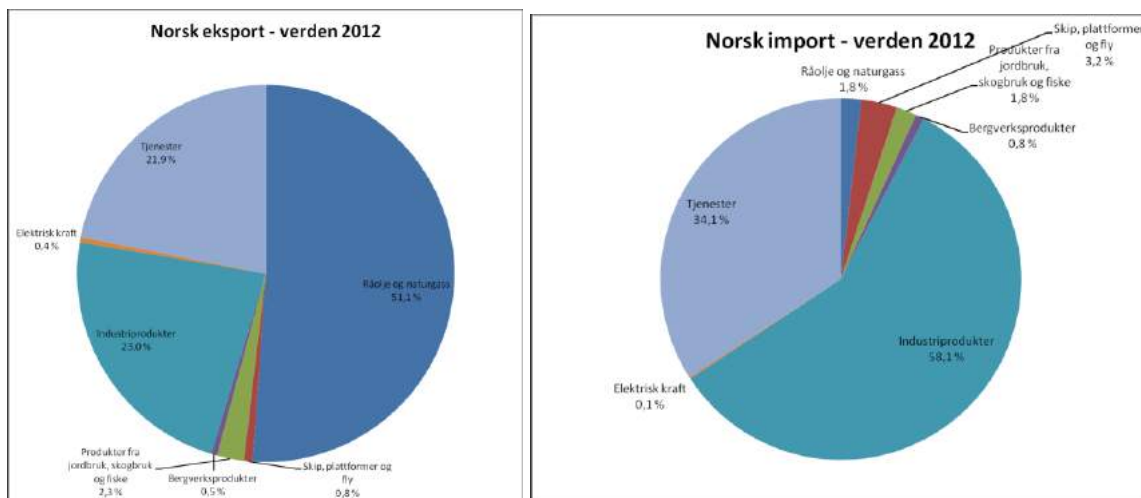
Vår eksport har tradisjonelt vært knyttet til naturressurser som tømmer, fisk, metaller, vannkraft, maritime tjenester og petroleum, og disse ressursene er fortsatt grunnlaget for det meste av vår eksportindustri. Siden internasjonale markeder er i stadig endring og konkurransen er hard, har eksportindustrien lang erfaring med effektiv ressursutnyttelse, produktutvikling og omstilling.

Den norske samfunnsmodellen har bidratt til å gjøre høyt utdannet arbeidskraft til et konkurransefortrinn og har gitt trygghet for entreprenørskap og omstilling. Næringer som har måttet omstille seg som følge av internasjonal konkurranse, har i stor grad utnyttet etablert kompetanse i ny produktiv virksomhet. Utviklingen av

petroleumsvirksomheten på norsk sokkel er et godt eksempel. Vi dro her nytte av og videreutviklet den kompetansen som fantes innenfor bl.a. skipsbygging, maritime operasjoner og prosessindustri. I tillegg fikk utenlandske aktører slippe til med kapital, kompetanse og teknologi. Utviklingen har gjort at vi i dag har en omfattende leverandørindustri som i betydelig grad eksporterer til petroleumsprosjekter verden over.

Handelsstrømmer i dag

Figur 1 og 2: Oversikt over innholdet i norsk eksport og import 2012 (Kilde: SSB, Nasjonalregnskapet)

Utenrikshandel utgjør en stor del av den norske økonomien. I 2012 var eksportens andel av brutto nasjonalprodukt (BNP) på 40 prosent, mens importens andel av BNP var 27 prosent. Mens vi importerer et stort antall av varer og tjenester fra en rekke ulike land, er den norske eksporten forholdsvis spesialisert. Vi hører til de største netto eksportører av blant annet olje, gass, sjømat og skipsfartstjenester. Inntekter fra utvinning av petroleumsforekomstene utgjør en spesielt stor andel av inntektene fra vareeksporten, og i 2012 var andelen om lag 70 prosent. Dette medfører at Norges vareeksport er dominert av råvarer, og gjør at vi skiller oss ut fra andre OECD-land.

Utnyttelse av naturressursene krever avansert teknologi og høy kompetanse. I tillegg til en høyteknologisk leverandørindustri finnes også nisjebedrifter i flere andre bransjer som eksempelvis IKT, maritime og marine næringer. Den økte globaliseringen gjør at en stadig større andel av eksportindustrien er bygget på høyteknologisk kompetanse og effektiv ressursutnyttelse. Dette gjelder også for prosessindustrien som tidligere i større grad var basert på rimelig norsk vannkraft. Denne utviklingen gjør at norsk næringsliv hevder seg internasjonalt på tross av et høyt norsk kostnadsnivå.

Våre inntekter fra eksport av tjenester er økende og utgjorde i 2011 nesten 250 milliarder kroner i løpende priser. Mens skipsfarten tidligere sto for nesten all

tjenesteeksport og dessuten utgjorde en stor andel av totaleksporten, har det nå vokst frem flere tjenestenæringer som har betydelige eksportinntekter. Eksportverdien har økt betraktelig for enkelte tjenestesektorer slik som finans- og forretningstjenester og IKT.

Landene vi eksporterer til har endret seg over tid. I 2012 gikk 84 prosent av vår totale vareeksport til Europa. Denne andelen har vært noenlunde stabil fra 1988 til 2012. Ser vi bort fra olje og gass, har imidlertid Europas andel av vår vareeksport blitt redusert fra 80 til 69 prosent i perioden. Samtidig er det slik at norsk totaleksport er mer enn seksdoblet i perioden. Eksporten til Asia har i perioden økt fra 7 til 16 prosent, som snart er på høyde med Norden som eksportmarked for varer. Tilsvarende utvikling kan man se for eksporten til BRICS-landene².

6 Konsekvenser for Norge av TTIP

6.1 Innledning

Dagens tollnivåer i USA og EU er forholdsvis beskjedne, i sær for industrivarer. Av den grunn kan regulatorisk harmonisering være vel så viktig som reduksjon av tollbarrierer for den videre utviklingen av norsk eksportindustri og verdiskapingen i Norge. Dersom man lykkes i harmoniseringen av regulatoriske forhold mellom EU og USA, kan dette gi positive verdiskapingeffekter også for Norge. Økt verdiskaping i EU og USA, som følge av harmoniseringene, kan gi disse landene økt kjøpekraft til å importere varer fra Norge.

I det indre marked i EU fordeler handelen seg i dag anslagsvis på 75 prosent varer og 25 prosent tjenester. 75-80 prosent av handelen med varer i det indre marked gjelder varer som er omfattet av et harmonisert EU/EØS-regelverk. Regelverket gjelder for eksempel krav knyttet til helse, miljø og sikkerhet. Andre eksempler er hvilke kjemikalier som er tillatt brukt og produkters energiforbruk. Det finnes også et omfattende sektorregelverk for tjenester. Regulatorisk harmonisering mellom EU og USA kan derfor ha vesentlig positiv verdiskapingeffekt for Norge via EØS-avtalen.

Virkningene av en eventuell handelsavtale mellom EFTA/Norge og USA på samlet verdiskaping i Norge vil antakelig avhenge av vår omstillingsevne og om vi klarer å utnytte de forbruks- og produksjonsmulighetene som økt internasjonal handel og nye markeder medfører.

² BRICS = Brasil, Russland, India, Kina og Sør-Afrika.

6.2 Horisontale disipliner, åpenhet og regulatorisk samarbeid

Hva forhandler partene om og hva er de sentrale temaene?

”The final report of the High Level Working Group on Jobs and Growth of 11 February 2013” omtaler følgende to grunnleggende komponenter i TTIP-bestemmelser om regulatoriske spørsmål:

- i. *“Cross-cutting disciplines on regulatory coherence and transparency for the development and implementation of efficient, cost-effective, and more compatible regulations for goods and services, including early consultations on significant regulations, use of impact assessments, periodic review of existing regulatory measures, and application of good regulatory practices.”*
- ii. *“A framework for identifying opportunities for and guiding future regulatory cooperation, including provisions that provide an institutional basis for future progress.”*

Iht. EUs ”Initial position paper - TTIP: Cross-cutting disciplines and institutional provisions” av 20. juni 2013 (s. 3) er det overordnede formålet å fjerne, redusere eller unngå unødvendige handelshindre, fremme regulatorisk samarbeid og sammenlignbare regler, økt samsvar i særskilte sektorer og bekrefte internasjonale disipliners rolle og viktighet. Samtidig betones viktigheten av og retten til å regulere for å ivareta allmenne hensyn.

SPS- og TBT-avtalene under WTO har bestemmelser om notifikasjon i komiteene under avtalene som er ytterligere presisert gjennom vedtak fattet i komiteene. I EUs posisjonspapir presiseres det at TTIP-bestemmelser ikke skal duplisere systemene under disse avtalene.

I WTO (TBT- og SPS-komiteene) og i Doha-forhandlingene om industrivarer (NAMA) og innenlandske reguleringer i WPDR³ under GATS har disipliner for regelverksutvikling og åpenhet vært gjenstand for langvarige diskusjoner. EU og USA har til dels hatt ulike, dels sammenfallende synspunkter.

I sine respektive handelsavtaler ser først og fremst USA ut til å gå noe lenger enn GATS artikkel VI når det gjelder konkrete krav til enkeltsaksbehandling, klage og overprøving. Begge er imidlertid motstandere av å innføre et nødvendighetskrav for regler på tjenestesektoren. Begge har også i noen av sine seneste avtaler (USA-Korea, EU-Colombia & Peru) særskilte bestemmelser om åpenhet og prosedyrer som for USAs del gjelder generelt, men for EUs del gjelder tjenester, etablering og e-handel. USA har også fremmet forslag til åpenhet i TISA-forhandlingene. USA ser ut til å pålegge partene mer omfattende og detaljerte forpliktelser enn EU. I USAs

³ Working Party on Domestic Regulation,

åpenhetsbestemmelser fokuseres det på offentliggjøring av foreslåtte og vedtatte regelverk, prosedyrer og administrative avgjørelser. Partene pålegges å ta opp vesentlige, substansielle høringsinnspill og forklare substansielle endringer i forhold til forslaget ved offentliggjøring av det som er vedtatt. I tillegg stilles det krav til saksbehandlingen i enkeltsaker og til klage og overprøving. En foreløpig vurdering av USA-forslaget i TISA-forhandlingene viser at det på noen punkter går lenger enn det som følger av norsk rett.

Hva er implikasjonene for Norge?

Økt åpenhet, konsultasjoner og samarbeid gir økte muligheter for innflytelse på regelverksutvikling. Offentliggjøring og adgang til å kommentere vil også kunne komme norske bedrifter og myndigheter til gode. Vi har allerede utstrakt adgang til dette i forhold til EUs regelverksutvikling både gjennom de generelle EØS-reglene og de særskilte reglene om høring av forslag til tekniske regler. Samtidig kan det bli en utfordring for Norge å bli stående utenfor direkte deltakelse i det utstrakte regulatoriske samarbeidet man ønsker å etablere mellom EU og USA.

Økt åpenhet, konsultasjoner og samarbeid gir samtidig flere arenaer og informasjonstilgang å overvåke.

For myndighetene vil økte forpliktelser til høring, behandling av innkomne kommentarer og konsultasjoner med andre lands myndigheter kunne føre til økt arbeidsmengde.

6.3 Handel med varer

Selv om dagens tollnivåer i USA og EU er forholdsvis beskjedne, særlig for industrivarer, kan de være av betydning for norsk handel. I en studie⁴ fra 2009, fant NUPI at potensialet for å øke handel ved eliminering av toll for norske eksportvarer gjennom inngåelse av frihandelsavtaler var størst for Russland og USA. Spesielt stort er potensialet for økt handel med mineraler, sjømat, maskiner og kjemikalier. NUPI fant videre at sjømat og maskiner møter de høyeste tollsatsene, men at mineraler er mer prissensitive og at lave tollsatser derfor kan få stor betydning.

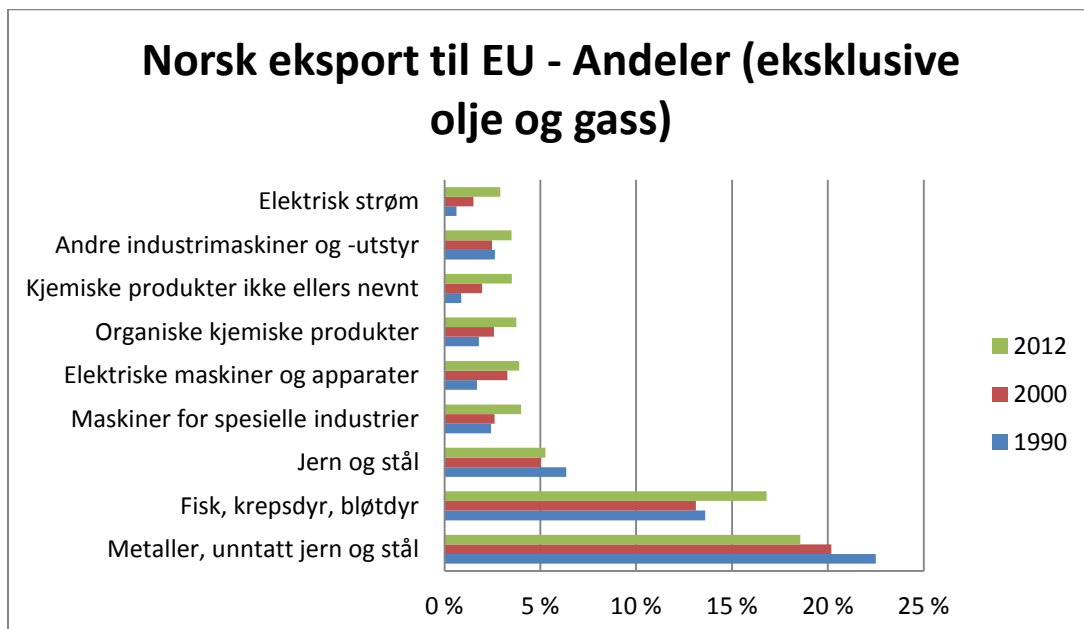
I den samme studien refererer NUPI også til andre studier som viser at det ikke nødvendigvis er en sammenheng mellom tollnivå og andre tekniske handelshindre. USA er et eksempel på land der tekniske handelshindre utgjør hoveddelen av handelsbarrierene, til tross for lave tollsatser. Norsk eksportindustri produserer i liten grad ferdigvarer som kan være spesielt utsatt for priskonkurransen ved ytterligere

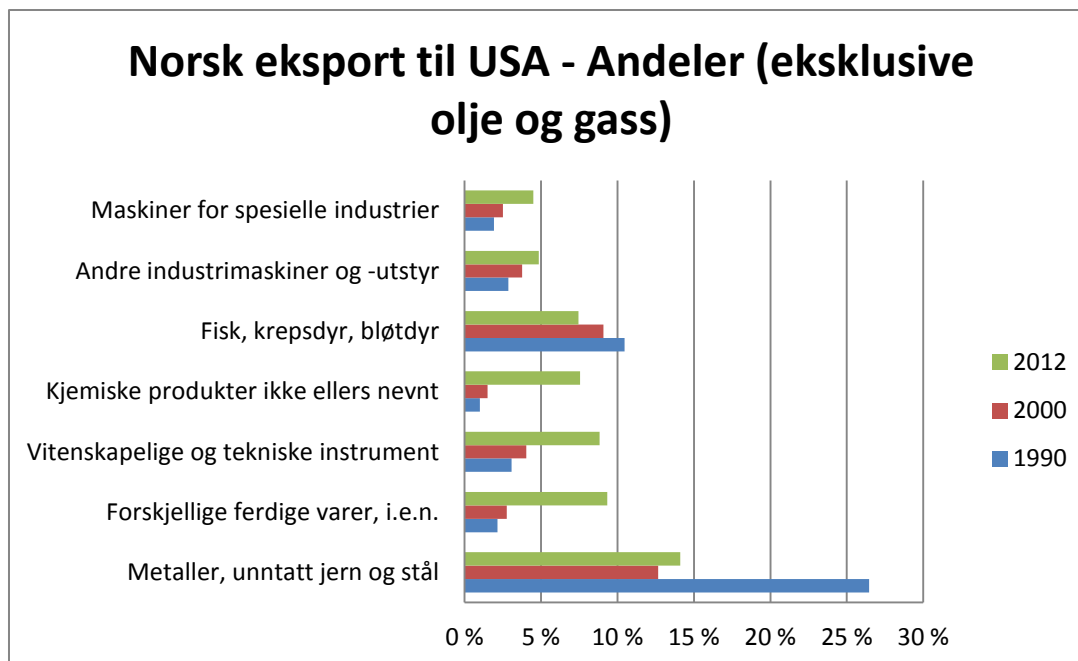
⁴ "Trade barriers and export potential: Gravity estimates for Norway's exports, NUPI. Paper written for the Ministry of Trade and Industry, Norway Oslo, May 2009"

tollreduksjoner. Av den grunn kan regulatorisk harmonisering være vel så viktig som reduksjon av tollbarrierer for den videre utviklingen av norsk eksportindustri og verdiskapingen i Norge.

Det er krevende å anslå virkningene av TTIP og en eventuell frihandelsavtale mellom EFTA/ Norge og USA og hvilke bransjer som vil få endrede rammevilkår. Selv om dagens eksportindustri kan synes forholdsvis robust i møte med økt internasjonal konkurranse, kan viktige rammebetingelser endre seg betydelig over tid. Det er for eksempel ventet at aktiviteten på sokkelen vil bli vesentlig redusert de nærmeste tiårene. En slik utvikling vil kunne innebære betydelige endringer i norsk næringsstruktur og handelsstrømmer.

Figur 3 og 4: Oversikt over norsk eksport til hhv. EU og USA (Kilde: SSB, utenrikshandel med varer)

For å anslå noen effekter TTIP og eventuelt en frihandelsavtale mellom EFTA/Norge og USA kan ha for norsk virksomheter på kort sikt, kan det være hensiktsmessig å dele eksportindustrien i tre hovedkategorier:

- Produsenter av bulkvarer (eks: olje, gass, metaller, kjemiske produkter, treforedling, mineraler)
- Produsenter av nisjeprodukter (eks: utstyr til petroleums- og maritime virksomheter, IKT, helseprodukter)
- Produsenter av ferdigvarer (eks: møbler, tekstiler)

Store deler av prosessindustrien er produsenter av bulkvarer og er pristakere i markedet. Virksomhetene er ofte kapitalintensive og i økende grad basert på teknologiutvikling og effektiv ressursutnyttelse. Disse virksomhetene har et stort innslag av utenlandsk eierskap og har vært gjennom betydelige omstillinger de siste årene bl.a. som følge av økt internasjonal konkurranse. Prosessindustrien kan være sårbar for økt konkurranse fra USA både i Norge og i EU gitt at det eksisterer handelsbarrierer mellom Norge/EU og USA i dag. Det vil antakelig være avgjørende for disse virksomhetenes konkurranseevne at man klarer å ligge i forkant med teknologiutvikling og effektiv ressursutnyttelse i årene som kommer.

Nisjeprodusentene er ofte ledende innenfor sine markeder og vil således kunne tåle økt internasjonal konkurranse på kort sikt. I noen tilfeller kan nisjebedriftene oppleve konkurranse fra virksomheter som leverer et dårligere produkt til en lavere pris. Eksempler kan være spesialisert teknologi for økt utvinningsgrad eller lavere utslipp på sokkelen. Dersom TTIP eller eventuelt en frihandelsavtale mellom EFTA/Norge og USA fører til at slike aktuelle substitutter får en lavere pris, kan lønnsomheten til de

norske nisjeprodusentene utfordres. Det må imidlertid også kunne antas at en åpning av det amerikanske markedet som følge av en eventuell frihandelsavtale mellom EFTA/Norge og USA vil utgjøre et betydelig lønnsomhetspotensial for norske nisjebedrifter.

Siden Norge er et høykostnadsland er det nærliggende å anta at ferdigvareprodusenter innen for eksempel møbel- og tekoindustrien settes under press. Denne typen virksomheter synes allerede å slite med et høyt norsk kostnadsnivå, og teknologiutviklingen kan være for begrenset til å gi tilstrekkelige effektivitetsfordeler. Det er også ofte begrensede muligheter til å ta en høy produktpris i dette segmentet uten å miste betydelige markedsandeler.

Det finnes en rekke norske virksomheter som ligger mellom disse tre kategoriene. Et eksempel kan være produsenter av bildeler. Disse virksomhetene har vært gjennom flere omstillinger de siste årene og har i økende grad satset på utvikling og automatisering. Ettersom både EU og USA har en betydelig bilindustri, med en til dels utfordrende lønnsomhetssituasjon pga. konkurranse fra Asia, ser vi ikke bort fra at rammevilkårene for norske bildelprodusenter kan forverres som følge av TTIP.

6.3.1 Industrivarer

Bakgrunn

Dagens tollnivå i USA og EU er forholdsvis lavt, i sær for industrivarer. Gjennomsnittlig anvendt importtoll for industrivarer er 3,3 prosent i USA og 4 prosent i EU⁵. USA og EU har tollfrihet for henholdsvis 50,3 prosent og 58,8 prosent av alle industrivarer⁶. I USA er det tekstiler, klær og fottøy som ilegges de høyeste anvendte tollsatsene på industrivarer.

Selv om det på bakgrunn av de lave tollsatsene antas at hoveddelen av gevinsten ved en handelsavtale mellom EU og USA vil stamme fra nedbygging av andre handelshindre fremfor tollsatter, vil en eliminering av stort sett all importtoll likevel ha en innvirkning på norske bedrifters konkurransesituasjon på både det amerikanske og europeiske markedet. I dette underkapitlet vurderes de mulige konsekvensene av dette for Norge på industrivareområdet.

Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?

Det hersker liten tvil om at toll på varer i all hovedsak vil bli eliminert som en del av en avtale mellom EU og USA, og begge parter legger dette til grunn i sine forhandlingsdokumenter.

⁵ WTOs Statistics Database: <http://stat.wto.org/TariffProfile/WSDBTariffPFView.aspx?Language=E&Country=E27,US>

⁶ Ibid.

Av EUs forhandlingsmandat fremkommer det at:

*"The goal will be to eliminate all duties on bilateral trade, with the shared objective of achieving a substantial elimination of tariffs upon entry into force and a phasing out of all but the most sensitive tariffs in a very short time frame. Parties will consider options for the treatment of the most sensitive products, including tariff rate quotas."*⁷

Tilsvarende beskrives dette fra den amerikanske siden, i brevet fra USTR til den amerikanske kongressen som informerer om oppstart av forhandlingene:

*"Seek to eliminate all tariffs and other duties and charges on trade in agricultural, industrial, and consumer products between the United States and the EU, with substantial duty elimination on entry into force of an agreement, [and] transition periods where necessary for sensitive products [...]"*⁸

Også de eksterne studiene som har vurdert realistiske utfall av en forhandlingsprosess, legger til grunn at selv et lite ambisiøst resultat vil innebære at tollsatsene på 98 prosent av alle tollinjene enten vil bli eliminert ved avtalens ikrafttredelse eller trappet ned over en viss tid. Det er kun tollsatser på enkelte svært sensitive tollinjer som vil opprettholdes i et slikt scenario, og dette dreier seg i hovedsak landbruksvarer. I både moderate samt mer ambisiøse scenarioer legges det til grunn at all toll vil elimineres i handelen mellom EU og USA.⁹

Hva er implikasjonene for Norge?

USA og EU er Norges to viktigste handelspartnere. Det er rimelig å anta at en handelsavtale som innebærer tollfrihet mellom de to vil ha konsekvenser for norske bedrifter på både det amerikanske og europeiske markedet, selv om tollsatsene inn til disse markedene er relativt lave. Da situasjonen for norske bedrifter som eksporterer til USA og EU er forskjellig, vil de mulige konsekvensene på disse markedene omtales separat.

- Konkurransesituasjon for norske bedrifter med eksport til USA

USA er Norges nest viktigste eksportmarked etter EU. I 2013 eksporterte Norge varer til USA for 40,4 milliarder kroner, noe som utgjorde 4,5 pst av Norges samlede eksport i 2013.¹⁰ Av dette utgjorde fastlandseksporten 25 milliarder kroner.¹¹

⁷ Directives for the negotiation on the Transatlantic Trade and Investment Partnership between the EU and USA, Council of the European Union, 17.06.2013, s.5

⁸ United States Trade Representative: <http://www.ustr.gov/sites/default/files/03202013prosent20TTIP%20Notification%20Letter.PDF>

⁹ Bl.a. Reducing Transatlantic Barriers to Trade and Investment - An Economic Assessment, Centre for Economic Policy Research, London, mars 2013, s. 28.

¹⁰ SSB

¹¹ SSB

De viktigste norske eksportproduktene til USA er petroleumsprodukter, maskiner og apparater, kjemiske produkter (deriblant kunstgjødsel), optiske instrumenter, metaller, i tillegg til fisk og fiskeriprodukter (omtales i neste underkapittel).¹²

Av industrivarer (inkludert fisk og fiskeriprodukter) som norske bedrifter eksporterer til USA, ilegges 46,1 prosent av linjene toll. Dette utgjør 43,3 prosent av verdien av norsk eksport til USA.¹³ En foreløpig analyse av USAs anvendte tollsatser sammenstilt med norsk eksportstatistikk viser at en rekke viktige norske eksportvarer møter importtoll ved salg til USA. Dette gjelder eksport av blant annet metaller som silisium og aluminiumslegeringer, kjemiske preparater, skipsinstrumenter og maskindeler, navigasjonsinstrumenter og optiske apparater. For alle disse vareområdene anvender USA tollsatser på mellom 2,5 og 6,6 prosent.¹⁴ Selv om tollsatsene er relativt lave kan de utgjøre store beløp for produkter med høy verdi, eller som eksporteres i stort volum, noe som kan være utslagsgivende i sektorer med høy priskonkurranse.

Hvis en videre tar for seg varegrupper der Norge har betydelig eksport av industrivarer til verden, men ikke eksporterer til USA i dag, er det en rekke varelinjer der USA benytter seg av importtoll som potensielt kan ha betydning for norsk eksport. Under daværende Nærings- og handelsdepartementets konsultasjoner med næringslivet har ca. 90 av varelinjene på 6-sifret HS-nivå som USA anvender importtoll på blitt utpekt av sentrale norske eksportbedrifter som prioriterte varekategorier. Disse funnene er i tråd med NUPIs analyse av gevinsten ved mulige frihandelsavtaler, der USA pekes ut som et av markedene med størst potensial.¹⁵

Ved eliminering av tollsatser på industrivarer vil EU-bedrifter få et konkurransefortrinn på det amerikanske markedet foran norske bedrifter. Norske bedrifter møter allerede både europeisk og amerikansk konkurranse innen viktige eksportsektorer, og denne endringen i konkurransesituasjon vil derfor være av betydning. En kan videre anta at betydningen for norsk konkurransevne vil være størst for varer med høy verdi per enhet, slik som elektroniske instrumenter og andre høyteknologiske apparater. Det er en rekke norske bedrifter som i dag eksporterer slike varer til USA.

- Konkurransesituasjon for norske bedrifter som eksporterer til EU
EU er Norges viktigste handelspartner, og 62 prosent av norsk fastlandseksport gikk til EUs indre marked i 2012.¹⁶ Gjennom EØS-avtalen har Norge sikret seg en stabil ramme for vår eksport, med tollfrihet og lik adgang til EUs marked for industrivarer (utenom fisk) som konkurrerende EU-bedrifter. Per i dag er det for industrivarer (inkludert fisk og fiskeriprodukter) tollfrihet på 94,5 prosent av tollinjene som norske

12 Statistikk hentet fra Global Trade Atlas

13 WTO Statistics Database: <http://stat.wto.org/TariffProfile/WSDBTariffPFView.aspx?Language=E&Country=NO>

14 WTO Tariff Download Facility: <http://tariffdata.wto.org/>

15 *Trade barriers and export potentials, Gravity estimates for Norway's exports*, NUPI 2009, s. 20

16 SSB: <http://ssb.no/utenriksokonomi/statistikker/muh/aar-endelige/2013-06-24?fane=tabell&sort=nummer&tabell=109137>

bedrifter eksporterer til EU. Dette innebærer at 95 prosent av verdien av norsk industrivareeksport til EU innføres tollfritt.¹⁷

En handelsavtale mellom EU og USA vil påvirke konkurransesituasjonen til norske bedrifter på EU-markedet, ved at amerikanske bedrifter får bedre rammevilkår i EU. Når det gjelder toll, er det som nevnt over sannsynlig at amerikanske bedrifter vil få tilsvarende tilgang på EU-markedet som norske bedrifter har i dag gjennom EØS-avtalen. I tillegg til dette, vil nedbygging av ikke-tariffære handelshindre samt regulatorisk samarbeid bety videre styrking av konkurransesituasjonen til amerikanske bedrifter i EU.

Det må antas at en slik relativ forverring av konkurransesituasjonen vil kunne innebære utfordringer for norske bedrifter som opererer på det europeiske markedet.

Hvordan kan norske interesser på området best ivaretas?

En handelsavtale mellom EU og USA vil være av betydning for norske bedrifter innen en rekke viktige norske eksportsektorer, til tross for at tollsatsene i dag er lave. Både USA og EU legger til grunn at det er realistisk å forvente tollfrihet for alle industrivarer som et resultat av handelsavtalen, selv ved et lite ambisiøst utfall av forhandlingene. Det vil være viktig å sikre norske eksportører like gode rammevilkår som deres EU-konkurrenter vil få på det amerikanske markedet gjennom en handelsavtale, slik at norske bedrifters relative konkurranseevne på det amerikanske markedet opprettholdes.

6.3.2 Sjømat

Bakgrunn

Sjømat er en global handelsvare. Rundt 37 prosent av verdens sjømatproduksjon blir eksportert. De viktigste artene det handles med globalt er reker, laks, og bunnfisk som torsk, hyse og alaska pollock. I dette bildet er USA, EU og Norge blant de mest sentrale aktørene i handelen. EU er verdens desidert største sjømatmarked. Ser vi på enkeltland er USA verdens nest største sjømatimportør, bare slått av Japan. Norge er på sin side verdens nest største sjømateksportør, og norsk sjømatnæring spiller derfor en avgjørende rolle for verdensmarkedets sjømattilførsel.

Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?

USA og EU har betydelig samhandel med sjømatprodukter. I 2012 importerte USA sjømat fra EU til nær 280 millioner euro (rundt 2,1 milliarder kroner). Samme år importerte EU sjømat fra USA til en verdi av rundt 860 millioner euro (rundt 6,5 milliard kroner). De sentrale temaene for sjømatnæringen i TTIP-forhandlingene går på tollnedtrapping og en eventuell harmonisering av SPS- og TBT-regelverket. Partene tar sikte på å forhandle bort toll på varer.

¹⁷ WTO Statistics Database: <http://stat.wto.org/TariffProfile/WSDBTariffPFView.aspx?Language=E&Country=NO>

På bakgrunn av kapittel 3.3 "Omfanget av TTIP" kan en legge til grunn at det ligger et potensial i TTIP for betydelig liberalisering i sjømathandelen mellom verdens største sjømatmarkeder.

Hva er implikasjonene for Norge?

- Sjømathandelen mellom Norge og EU

Handel med sjømat er ikke del av EØS-avtalens hoveddel, men er regulert av frihandelsavtalen av 1973 og EØS-avtalens protokoll 9. Markedsadgangen reguleres i tillegg av rundt femti tollfrie kvoter, hvorav flere er tidsavgrensede. Protokoll 9 inneholder bestemmelser bl.a. om tollnedtrapping, statsstøtte og markedsinnretninger, og har også bestemmelser som søker å begrense bruken av antidumpingtiltak og beskyttelsestoll. I praksis har dette hatt svært begrenset verdi da EU ved flere anledninger har iverksatt antidumping-, subsidie-, og safeguardundersøkelser mot norsk sjømat. Den manglende beskyttelsen mot slike handelspolitiske tiltak har særlig hatt betydning for handelen med laks, hvor EU over en periode på 20 år enten har hatt løpende tiltak mot norsk laks, eller har truet med slike tiltak.

For å beskytte egen næring har EU ikke gitt tollettelse på sjømatlag som reker, laks, makrell, sild, sjøkreps og kamskjell. Av Norges sjømateksport på rundt 30 milliarder er 75 prosent tollbelagt ved import til EU, målt i verdi. MFN-tollsatsene ligger på mellom 10 og 20 prosent. Unionens tollstruktur er dessuten utformet slik at importtollen øker med foredlingsgraden. Dette bidrar til at det meste av foredlingen av norsk sjømat skjer utenfor Norges grenser, og det bidrar til å sementere Norges plass som råvareleverandør. I lys av at markedsvilkårene på EU-markedet spiller en avgjørende rolle for norsk sjømateksport, har regjeringen satt som mål å oppnå fullverdig markedsadgang på EU-markedet.

- Sjømathandelen mellom Norge og USA

Norsk sjømateksport til USA var i 2012 på rundt 1,35 milliarder kroner. Til USA hadde norsk sjømatnæring en eksporttopp på rundt 2,7 milliard kroner i 2010. Tallene viser at det er betydelige svingninger i eksporten til USA, men også at det ligger et betydelig potensial for eksport til det amerikanske markedet når forholdene ligger til rette for det. For sjømathandelen gjelder USAs anvendte WTO-satser både for Norge og EU. Det er nulltoll bl.a. på fersk og fryst laks, kveite, sild, makrell, torsk, steinbit og lever/rogn, samt fiskefileter. Andre produkter møter toll ved import til USA, slik som bearbeidet laks (5-6 prosent toll), saltet og/eller tilberedt sild (4 prosent) og krabbe- og rekeprodukter (5 til 7,5 prosent). Fra norsk side er det ønskelig med bedre handelsvilkår for disse produktene. Det er også ønskelig med en liberalisering i handelen med høyverdige marine oljer som går inn i den amerikanske helsekostindustrien. Det må forventes at en frihandelsavtale mellom EU og USA vil bidra til å øke sjømathandelen de to i mellom, herunder også at europeiske produkter vil kunne ta større markedsandeler i det amerikanske markedet.

- Handelen EU-USA og konsekvenser for norsk sjømatnæring

Artene EU importerer i størst grad fra USA er alaska pollock, laks, hummer, kamskjell, torsk, lysing, blekksprut, reker, breiflabb og annen hvitfisk. Av dette følger at det er betydelig eksport fra USA til EU på produkter hvor tilsvarende norske produkter møter høye tollsatser. I tillegg må nevnes at alaska pollock, som USA er en storeksportør av, kan representere et substitutt for norsk torsk.

Artene USA importerer i størst grad fra EU er laks, sardiner, sjøabbor, sjøtunge, tannfisk, sild, og torsk. Det er nulltoll eller lav toll for sjømat på det amerikanske markedet for mesteparten av fersk og fryst fisk, samt fiskefilet. Det er derimot toll på bearbejdede produkter eksempelvis av laks, sild, reker og hvitfisk. I tillegg er det toll på marine oljer til humant konsum ved import til USA i størrelsesorden 5-8 prosent, hvor norsk sjømatnæring vil utfordres dersom EU får bedret sine vilkår.

Frihandel med sjømat i TTIP vil ut ifra de gjeldende tollregimene være klart mest fordelaktig for USA. Dette fordi EUs bundne og anvendte WTO-satser i mange tilfeller ligger i sjiktet 10 – 25 prosent. USAs tollregime er derimot relativt liberalt og EU har derfor mindre å tjene på full tolleliminering.

Marine Harvest ASA argumenterer for at tilgang til det amerikanske markedet med samme konkurransebetingelser som konkurrenter fra EU vil være viktig blant annet for den videre utviklingen av foredlingen av marine ingredienser i Norge.

For norsk sjømatnæring vil det representere en stor utfordring om en betydelig sjømataktør som USA får bedre markedsadgang på det europeiske markedet enn gjeldende vilkår for Norge. Vi må også se dette i sammenheng med at EU er i ferd med å ferdigstille en frihandelsavtale med Canada. Den nordamerikanske fiskeproduksjonen har stor grad av sammenfall med norsk produksjon og vi må derfor regne med betydelig økning i konkurransen fra slike leveranser på det europeiske markedet. I dag er det allerede slik at Island har bedre eksportvilkår enn Norge til EU-markedet for filetprodukter av sild og torsk, samt for reker. Når USA nå ligger an til også å få bedret sin adgang, vil Norge møte økt konkurranse fra en betydelig eksportør av produkter som konkurrerer direkte med norske produkter. TTIP åpner med andre ord for liberalisering i handelen med sjømatprodukter som EU har definert som sensitive i sin handel med Norge.

Det må også forventes at en handelsavtale mellom EU og USA vil skape økt dynamikk i samhandelen, slik at USA også vil tenkes å kunne importere mer sjømat fra EU enn i dag. Dette vil gå på bekostning av tredjeland, herunder Norge, som vil lide av handelsvridning mellom avtalepartene. For en rekke varer er ytterligere liberalisering ikke nødvendigvis et stort problem, siden tollsatsene mellom EU og USA allerede er lave. Samtidig er det fremdeles relativt sett høye tollsatser for sjømat inn til EU. Dette vil dermed kunne slå negativt ut sett fra norsk hold idet Norges fordeler av EØS-

preferanse for visse fiskeslag vil få redusert verdi under forventningen om intensivert handel med sjømat mellom EU og USA ved økt liberalisering.

Hvordan kan norske interesser på området best ivaretas?

En skjerping av konkurransen på det europeiske markedet som følge av TTIP kan bare møtes med bedre vilkår for Norge ved eksport til EU. I lys av TTIP-forhandlingene blir det på nytt klart at Norge må arbeide for bedret EU-adgang for norsk sjømat gjennom EØS-avtalen.

På samme måte vil europeiske produkter kunne ta langt større markedsandeler i det amerikanske markedet. USA er hovedmarked for norsk eksport av marine oljer til humant konsum (helsekost som omega-3) og et stort marked for dyrefôr, som er del av en næring med svært stort potensial. Likeverdig tilgang til USA som konkurrenter fra EU vil være viktig for den videre utviklingen av norsk foredlingsindustri for marine ingredienser. Eksempelvis møter marine oljer til humant konsum toll på 5 – 8 prosent i USA i dag og har flere konkurrenter lokalisert i EU. Økt markedsadgang i USA gjennom en handelsavtale ville gitt klart økt verdiskaping for norsk sjømatindustri blant annet i bearbeidingsindustrien for marine ingredienser.

6.3.3 Landbruk

Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?

- Markedsadgang

Det sentrale temaet i forhandlingene mellom USA og EU på landbruk er markedsadgang gjennom reduksjoner i tollsatser. USAs utgangsposisjon er at tollsatsene for alle jordbruksprodukter skal elimineres. Dette skal skje ved fjerning av toll ved implementering av avtalen, om nødvendig med overgangsperioder for sensitive jordbruksprodukter.

EU har et mer begrenset mandat der en aksepterer å fjerne toll for en betydelig del av jordbruksproduktene ved implementering eller etter en overgangstid. For de mest sensitive jordbruksproduktene skal en vurdere andre løsninger, inkludert permanente tollkvoter.

- Intern støtte

Verken USA eller EU har nevnt bruk av intern landbruksstøtte i sine mandater. I NAFTA-avtalen mellom USA, Canada og Mexico var imidlertid dette et forhandlingstema der partene i avtalen forplikter seg til å bruke minst mulig handelsvridende støtte. Det er derfor ikke utenkelig at bruk av intern støtte kan bli et tema i forhandlingene mellom USA og EU.

- Eksportstøtte

Heller ikke bruk av eksportstøtte i landbruket inngår i EUs og USAs mandater for forhandlingene. Bruk av eksportstøtte var imidlertid et tema i NAFTA-forhandlingene. Trolig vil USA ta opp dette spørsmålet i forhandlingene med EU. EU har muligheter til å bruke vel 60 milliarder kroner i årlig eksportstøtte til jordbruket. Faktisk bruk er imidlertid vesentlig mindre. I markedsåret 2010-2011 brukte EU ca 1,4 milliarder kroner i eksportstøtte.

Dersom USA forsøker å begrense eller stoppe EUs bruk av eksportstøtte på produkter til det amerikanske markedet som en del av avtalen, vil EU som mottrekk trolig ta opp andre former for amerikansk støtte som påvirker eksportkonkurransen som eksportkreditter og muligens matvarehjelp.

Hva er implikasjonene for Norge?

- Endringer i konkurransesituasjonen for norsk landbruk

USAs gjennomsnittlige tollsats for jordbruksproduktene er 5 prosent, mens EUs gjennomsnittlige tollsats for jordbruksproduktene er 13,7 prosent.

En eventuell handelsavtale mellom EU og USA vil etter all sannsynlighet medføre betydelig gjensidig markedsåpning for alle jordbruksprodukter gjennom fjerning eller reduksjon av tollsatser eller etablering av større importkvoter med ingen eller lav toll. Norske eksportprodukter vil dermed relativt sett få dårligere markedsadgang til EU og USA sammenlignet med EUs markedsadgang på USAs marked og USAs markedsadgang til EU.

Norge har begrenset eksport av jordbruksprodukter til USA. I 2012 utgjorde eksporten 636 millioner kroner. Det viktigste eksportproduktet til USA er Jarlsbergost fra Tine. Norge har en tollfri kvote til USA på 7000 tonn og eksporten utgjorde vel 6000 tonn til en verdi av ca 220 millioner kroner i 2012. Andre viktige eksportprodukter er vann og mineralvann der eksportverdien i 2012 var om lag 200 millioner kroner. Eksporten ellers består av ulike fettprodukter, akevitt og diverse produkter av mindre kvantum. Med unntak av ost utenfor kvote har eksportproduktene lav eller tollsats inn til USA.

Den norske eksporten til USA vil i liten grad bli utsatt for økt konkurranse fra EU på det amerikanske markedet ved en eventuell handelsavtale mellom USA og EU.

Norges eksport av bearbejdede og ubearbejdede jordbruksprodukter til EU beløp seg til 3,2 milliarder kroner i 2012. De viktigste eksportproduktene er bearbejdede soyaprodukter, sjokolade, kjøttprodukter, vann og mineralvann, andre næringsmidler, bakevarer, ost, fôr til kjæledyr og akevitt. Det meste av denne eksporten er tollfri gjennom kvoter eller skjer til lav toll. For en begrenset del av eksporten brukes eksportsubsidier.

Dagens eksport av norske jordbruksvarer til EU vil trolig i begrenset grad påvirkes av økt eksport fra USA til EU. For enkeltprodukter kan vi likevel ikke utelukke at bedret markedsadgang for USA kan endre konkurransebildet slik at norske produkter taper markedsandeler i EU på sikt.

Et formål med TTIP forhandlingene er generelt å styrke næringslivets konkurransekraft, også på landbruksområdet. Økt konkurransekraft kan gjøre landbruksindustrien i EU og USA mer konkurransedyktige på det norske matmarkedet. For enkelte sentrale norske jordbruksprodukter er importvernet ”svakt”, og økt konkurransekraft i EU og USA kan gjøre eksport til Norge med full toll mer aktuelt.

- Virkninger for Norge gjennom EØS

Bestemmelsene i EØS-avtalen om handel med landbruksvarer berøres i prinsippet ikke av en eventuell avtale mellom EU og USA. En avtale får ingen direkte effekter når det gjelder markedsadgang for landbruksprodukter.

Det er likevel grunn til å tro at dersom EU som følge av en handelsavtale med USA endrer sine systemer for tollberegninger av bearbeidede landbruksprodukter, jf. EØS-avtalens protokoll 3, vil det komme krav til Norge fra EU om at dagens protokoll 3 endres tilsvarende. EU ønsker et harmonisert system for tollberegning av bearbeidede landbruksvarer, ikke forskjellige systemer i ulike avtaler. EU vil også kunne legge ytterligere press på Norge for nye forhandlinger etter artikkel 19 i EØS-avtalen som omhandler handel med ubearbeidede jordbruksprodukter.

Handelsavtale EFTA og USA

En eventuell handelsavtale mellom USA og EFTA vil sannsynligvis på samme måte som i en handelsavtale mellom EU og USA inneholde bestemmelser om markedsadgang, intern støtte, eksportkonkurranse og tollkvoteadministrering.

I det følgende er det gjort noen vurderinger av krav USA kan komme til å stille i slike forhandlinger basert på erfaringer fra tilsvarende forhandlinger med andre land. Videre er det nevnt eksempler på hva USA har kunnet godta ved inngåelse av avtaler med andre land. Avslutningsvis er det gjort noen overordnede vurderinger av hva en typisk handelsavtale USA inngår vil kunne innebære for norsk landbruk og matindustri.

- Markedsadgang

USAs krav vil etter all sannsynlighet være at alle EFTA-land skal fjerne alle tollsatser for alle jordbruksprodukter etter en overgangstid.

Vurderingene her er blant annet basert på frihandelsavtalen mellom USA og Sør-Korea. Sør-Korea har tilsvarende defensive interesser som Norge på landbruksområdet. Sør-Korea oppnådde i avtalen kun skjerming, dvs. ingen tollnedtrapping, for ett produkt:

ris. For sensitive produkter som meierivarer ble det etablert importkvoter som gradvis skal økes slik at full frihandel etableres etter en overgangsperiode (inntil 21 år). Enkelte kvoter vil være vedvarende, men økes med 3 prosent hvert år. Resterende tollsatser skal trappes ned over inntil 20 år.

Norge har en tollstruktur der 45 prosent av tollsatsene er over 75 prosent. Høye tollsatser for sensitive norske landbruksprodukter er begrunnet i hensynet til norsk landbruk og matindustri. I EFTAs frihandelsavtaler har Norge derfor maksimalt gitt tollfri markedsadgang for 55-60 prosent av alle tollinjene på jordbruksområdet. Basert på flere av USAs handelsavtaler og krav til EU er det forventet at USA vil kreve at EFTA-landene i en avtale må akseptere at kun noen få prosent av jordbrukets tollinjer unntas fra eliminering av toll. Sveits hadde for noen år siden innledende sonderinger med USA om en frihandelsavtale. Signalene fra USA på markedsadgang på landbruksvarer var en viktig årsak til at Sveits ikke ønsket å starte handelsforhandlinger med USA.

- Intern støtte

USA har i dag betydelig intern støtte til sitt eget landbruk. Samtidig har de i WTO-forhandlingene vært villige til å ta større reduksjoner i intern støtte enn Norge, spesielt i den mest handelsvridende støtten. Det er derfor ikke usannsynlig, som de har gjort i NAFTA-avtalen, at de vil legge press på Norge om å begrense bruken av støtte som i stor grad er knyttet til produksjon, og at norsk landbruksstøtte i hovedsak skal gis som produksjonsuavhengig støtte (grønn støtte).

Dette vil i tilfelle bety at viktige virkemidler i norsk landbrukspolitikken må fjernes/legges betydelig om. Vårt handlingsrom til å utforme egen landbruksstøtte vil i en slik situasjon bli meget begrenset.

- Eksportstøtte

Et sannsynlig resultat av forhandlinger mellom EFTA og USA vil være at all tradisjonell eksportstøtte for bearbejdede jordsbruksvarer og ubearbejdede jordbruksprodukter vil måtte fjernes. Dette vil trolig i stor grad stoppe norsk eksport av blant annet Jarlsbergost til USA.

Konsekvenser for norsk landbruk og matindustri

Jordbrukssektoren består av ca 85.000 arbeidsplasser i jordbruk og matindustri. Disse er fordelt med 45.500 årsverk i jordbruket og snaut 40.000 arbeidsplasser i jordbruksbasert matindustri. Dette utgjør ca 3,5 prosent av total sysselsetting i landet.

Matindustrien er Norges nest største industrigren med 17-18 prosent av alle industriarbeidsplassene. Disse arbeidsplassene er fordelt over hele landet og utgjør nøkkelbedrifter i mange lokalsamfunn.¹⁸ Norsk industri hadde en samlet

18 NILF: Mat og industri, 2012

produksjonsverdi på anslagsvis 756 milliarder kroner i 2011, hvorav 161 milliarder kroner (21,2 prosent) kan tilskrives matindustrien. 79 prosent av verdien fra matindustrien er knyttet til jordbruk.

Store deler av matindustrien er avhengig av norsk råvareproduksjon for sin virksomhet. Dersom norsk råvareproduksjon faller bort eller reduseres, vil denne industrien sannsynligvis måtte bygge ned sin virksomhet. Et scenario der norsk matindustri baserer sin virksomhet på foredling av utenlandske råvarer er lite realistisk. Den totale importen av jordbruksvarer har økt fra 25 milliarder kroner i 2000 til 44 milliarder kroner i 2012. Av denne importen kommer snaut 70 prosent fra EU og 2,5 prosent fra USA. Reduksjon av tollvernet ved en frihandelsavtale vil bidra til økt import fra USA, større mangfold av produkter og lavere forbrukerpriser.

Eksporten av norske jordbruksprodukter har vært stabil over tid og er på ca 5 milliarder kroner. Andelen av norsk samlet eksport til EU og USA er henholdsvis 70 prosent og 14,5 prosent.

Norsk landbruk har i dag en stor kostnadsulempe sammenlignet med landbruket i andre land som følge av små enheter, naturgitte forhold og høye priser på viktige innsatsfaktorer. Tabellen under viser prisnivået i Norge og på verdensmarkedet for noen sentrale jordbruksprodukter i 2012. Prisene i verden er hentet fra aktuelle importsteder som tilfredsstillende krav Norge setter bl.a. til mattrygghet.

Tabell. Forskjeller mellom norsk engrospris og verdensmarkedspris for enkelte viktige jordbruksprodukter i 2012.

Produkt	Norsk pris i kroner/kg	Verdensmarkedspris-gjennomsnitt kroner/kg (gj.sn av siste 3 måneder i 2012)	Verdensmarkedspris-lav kroner/kg (laveste pris siste 3 år)
Biffer og fileter, ytrefilet	212,70	59,87	46,18
Lammelår m/ben	99,66	32,13	29,65
Kyllingbrystfilet	105,20	25,73	17,17
Harde oster (Jarlsberg)	98,18	43,42	39,96
Hvete	2,52	2,24	1,11
Bygg (fôr)	2,11	1,91	0,99
Lagringspotet	3,87	1,97	1,67

Tabellen viser at for et bredt utvalg av produkter er det store forskjeller mellom norske priser og priser på verdensmarkedet. Dette viser at store deler av norsk jordbruk og matindustri har svak internasjonal konkurransevne. Trolig vil RÅK-industrien

(råvarepriskompensasjon) klare seg bedre i internasjonal konkurranse enn for eksempel meieri- og kjøttindustrien.

Vurdering

En handelsavtale mellom EFTA og USA vil medføre store endringer i rammevilkårene for norsk jordbruk og matindustri. Selv om reformer i norsk landbrukspolitikkk kan bidra til lavere kostnadsnivå og økt konkurransekraft, vil det være vanskelig for norske produsenter å konkurrere mot tollfri import fra USA av produkter som korn og kjøtt.

Dersom Norge bedrer markedsadgangen for USA vil EU kreve tilsvarende betingelser. Med bakgrunn i EØS-avtalen er EU helt tydelige på at ingen land skal ha bedre betingelser enn EU på det norske markedet, og det vil bli et betydelig press fra EU for å oppnå dette. Dersom EU får aksept, vil importtrykket øke ytterligere – og på et bredere spekter av varer.

På det offensive området vil en eventuell avtale etter all sannsynlighet medføre fjerning av eksportsubsidier og følgelig bortfall av eksporten av Jarlsbergost til USA. Eventuelle tollettelser for jordbruksprodukter til USA er det lite realistisk at norske bedrifter i vesentlig grad vil kunne utnytte.

Basert på en vurdering av et sannsynlig utfall av frihandelsforhandlinger mellom USA og EFTA, vil jordbruket og jordbrukets matindustri få en betydelig vanskeligere konkurransesituasjon dersom en avtale kommer på plass. For industrien vil dette spesielt gjelde den jordbruksbaserte industrien som ikke er RÅK-industri. Overgangsordninger for fjerning av toll vil kunne lette omstillingen, men ikke hindre store strukturendringer på lengre sikt. Reduksjon av tollvernet vil imidlertid bidra til økt import, større mangfold av produkter og lavere forbrukerpriser. For norsk jordbruk og jordbruksbasert matindustri vil det åpenbart ikke være tjenlig å starte handelsforhandlinger mellom EFTA og USA.

6.3.4 Energi og råmaterialer

Bakgrunn

Avtalen skal omfatte bestemmelser knyttet til handel med varer og tjenester og investeringer for så vidt gjelder energi og råmaterialer. Forhandlingene skal ta sikte på å sikre et åpent, transparent og forutsigbart handelsregime vedrørende energispørsmål, samt å sikre ubegrenset og bærekraftig tilgang til råmaterialer.

Det er ikke klart hva som ligger i dette på det nåværende tidspunkt. Mandatet synes meget vidt og åpent formulert og synes å kunne omfatte mange sider av energi- og råvaresektorene. Dersom avtalen også skal omfatte ordninger for å sikre selskaper i EU

og USA uhindret tilgang til råmaterialer og energiresurser, vil denne avtalen være langt mer vidtrekkende enn en ordinær frihandelsavtale.

Handel med energi

Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?

Handel med energi (råolje, naturgass, elektrisk energi, fornybar energi) som vare over landegrensene er i liten grad omfattet av internasjonale avtaler, herunder WTO-bestemmelser. Samtidig antas behovet for energi, og derved for slik handel å øke. EU og USA søker å utvikle regler bl.a. for transitt av energi som vare, og for nedbygging av monopoler for transmisjon og distribusjon av energi. Partene vil etablere et åpent, stabilt, forutsigbart og ikke-diskriminerende rammeverk for internasjonal handel med energi, herunder nedbygging og eliminering av import- og eksportavgifter.

Forhandlingene vil særlig konsentreres om følgende områder:

- *Transparens – særlig knyttet til kriterier for tildeling av konsesjoner og lisenser for handel med energi og hvordan elementer av prinsippene i EITI (Extractive Industries' Transparency Initiative) kan inntas i avtalen*
- *Markedsadgang og ikke-diskriminering – særlig eliminering av eksportrestriksjoner, regler om internasjonal transport og transitt av energi i rørledninger og nettverk i land med monopoler for dette, og regler om tredjepartsadgang til slike rørledninger og nettverk gjennom en uavhengig regulator*
- *Konkurranse – særlig knyttet til begrensning av prissetting på energi til nasjonalt forbruk og til bruk i nasjonal industri, til handel med grønn (fornybar) energi og til krav til fremme av energieffektivitet*
- *Forsyningsikkerhet – her skal partene vurdere regler for å hindre eller fjerne flaskehals knyttet til forsyning og infrastruktur som kan hindre handel med energi, og regler for håndtering av forsyningskriser og –avbrudd.*

Hva er implikasjonene for Norge?

Det er ikke klart hva som ligger i dette på det nåværende tidspunkt. Mandatet er meget vidt og åpent formulert og vil i prinsippet kunne innebære en del nye regler for internasjonal handel med energi. Partene sier selv at nye regler i TTIP vil kunne bidra til å etablere markedsprinsipper for internasjonal handel med energi. I Norge er det få restriksjoner i så måte, men det vil klart være av interesse å følge utviklingen i forhandlingene på dette punkt.

Tilgang til energiresurser

Hva forhandler partene om og hva er de sentrale temaene?

Et utgangspunkt er at partene erkjenner at behovet for fossil energi som petroleum, vil vedvare i mange år fremover. Det innebærer bl.a. at oppstrømselskaper i EU og USA fortsatt vil være opptatt av tilgang til energiresurser internasjonalt. Man erkjenner at reglene i mange land for tildeling av rettigheter til utnyttelse av energiresurser er uklare og derved til hinder for bærekraftig utnyttelse av slike ressurser. EU og USA ønsker derfor med denne avtalen å signalisere viktigheten av åpen og ikke-diskriminerende tilgang til energiresurser. Hittil har internasjonale avtaler i liten grad bidratt til fremme av markedsprinsipper for tilgang til energiresurser. Så vidt vites er det kun inntatt regler om dette i Energichartertraktaten av 1994. Både EU og USA har undertegnet denne. EU har også ratifisert denne traktaten, mens USA ikke har gjort det. I TTIP ønsker EU og USA derfor å utvikle et mer helhetlig regelverk for tilgang til energiresurser gjennom et åpent, stabilt, forutsigbart, bærekraftig, transparent og ikke-diskriminerende rammeverk. Et slikt transatlantisk rammeverk vil så kunne tjene som modell for senere forhandlinger med tredjeland.

Partene erkjenner at slike regler vil gå utover gjeldende WTO-regelverk. De tar sikte på å fremforhandle regler om tilgang til energiresurser på følgende områder:

- *Transparens: Regler om åpenhet ved tildeling av særskilte rettigheter til utnyttelse av energiresurser*
- *Markedsadgang og ikke-diskriminering: Partene understreker at avtalen ikke skal berøre deres suverenitet og suverene rettigheter til energiresursene, herunder deres selvstendige rett til å bestemme om deres energiresurser skal utnyttes eller ikke. Men dersom partene beslutter at energiresursene skal utnyttes, skal avtalen sikre ikke-diskriminerende tilgang til slike ressurser. Partene ønsker å etablere regler om at det ikke skal være adgang til å kreve lokalt innhold ved drift av et energiprojekt, og om sikkerhet i offshore energiaktivitet i tråd med nasjonale regler.*
- *Konkurransen: Partene vil vurdere å etablere særskilte regler for statseide selskaper og selskaper som tildeles eksklusive rettigheter til energiresurser.*

Hva er implikasjonene for Norge?

Norge er i dag ikke part i noen internasjonal avtale om tilgang til energiresurser. Norge har signert Energichartertraktaten, men ikke ratifisert den. EUs konsesjonsdirektiv (direktiv 94/22 EF om tildeling og bruk av tillatelser til utnyttelse av petroleumressurser) er imidlertid innlemmet i EØS-avtalen og gjennomført i norsk rett gjennom petroleumsløven. Det sies i mandatet at partene legger opp til at eventuelt regler om tilgang til energiresurser i avtalen skal bygge på nasjonale regler, hvilket kan indikere at nye regler i TTIP i hovedsak ikke vil gå utover regler som allerede gjelder for Norge gjennom EØS-avtalen. Eventuelle regler i avtalen om sikkerhet i

offshore petroleumsvirksomhet vil likevel være tuftet på regler i EU som Norge, Island og Liechtenstein har besluttet å ikke anse som EØS-relevante. Det vil være viktig for Norge å følge forhandlingene på dette punktet.

6.3.5 Opprinnelsesregler

Bakgrunn

Historisk sett har USA gjennom forhandlingene som ledet frem til NAFTA (North American Free Trade Agreement) i 1994 vært med på å utarbeide et regelsett tilpasset deres handel med de øvrige nordamerikanske stater (Canada og Mexico). På samme måte har EU fra 1972 og frem til i dag vært hovedarkitekten bak det som ble kalt Det pan-europeiske opprinnelsesregelverk, og som i 2013 ble til "The Regional Convention on pan Euro-Mediterranean Preferential Rules of Origin". Dette regelsettet brukes også av EFTA-landene i EFTA konvensjonen og EFTAs avtaler med de øvrige pan Euro-Med landene. Også i de fleste av EFTAs frihandelsavtaler og forhandlinger med land utenfor Europa er dette regelsettet EFTAs plattform og utgangspunkt for forhandlinger. Det eksisterer andre regelsett i andre regioner som for eksempel ASEAN-gruppen i Øst-Asia og MERCOSUR i Sør-Amerika, men disse er i det alt vesentlige bygget over samme lest, dog med lokale tilpassinger. Ulempen med alle disse regelsettene er at de bygger på en gammel plattform som i mange henseender er gått ut på dato og ikke tar høyde for de endringer som har funnet sted in verdenshandelen siden 70-tallet.

Opprinnelsesregelverket deles gjerne opp i to hoveddeler der del 1 omfatter regler som definerer hva som kan være opprinnelsesvarer og del 2 inneholder regler for prosedyrer rundt transport og etterkontroll av slike varer samt administrativt samarbeid.

Det er mange fellesnevnerer i disse regelsettene, spesielt med tanke på hva som kreves for at en vare skal kunne ansees for å være en opprinnelsesvare.

Krav til fremstilling i sin helhet, krav til bearbeiding eller kumulasjon går igjen i alle regelsett. De vesentligste forskjellene ligger i prosedyrereglene. Man har ulike modeller for dokumentasjon (opprinnelsesbevis), verifikasjon og administrativt samarbeid.

Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?

I henhold til notat av 17. juni 2013 med EUs forhandlingsmandat, består forhandlingene av tre nøkkelkomponenter. Komponent a gjelder markedsadgang.

Opprinnelsesreglene er et av flere elementer som kommer inn under begrepet markedsadgang. Man kan se for seg flere mulige løsninger på opprinnelsesregelverk i en slik fremtidig avtale.

En helt spesiell utfordring vil ligge på området dokumentasjon og verifikasjon av opprinnelsesbevis. Her har EU og USA helt motsatte utgangspunkt. EUs modell går ut på at importlandets tollmyndigheter anmoder eksportlandets tollmyndigheter om å sjekke at den eksporterte vare er et opprinnelsesprodukt, slik det er angitt på opprinnelsesbeviset utstedt av eksportør. Systemet er basert på tillit mellom offentlige myndigheter i partnerlandene og regnet for å være lite kostnadskrevende for myndighetene. I NAFTA-modellen derimot forbeholder importlandets myndigheter seg retten til å sende egne kontrollører til eksportlandet og besøke eksportbedrifter der de krever tilgang til alle opplysninger for å forsikre seg om at varene er riktig deklarerert som opprinnelsesvarer. Dette anses for å være kostnadskrevende og i en tid der tollsatsene gradvis reduseres vil gevinstene ved et slikt system etter hvert forsvinne.

En løsning i retning av elektronisk utveksling av dokumentasjon mellom myndighetene ville være en tidsriktig og kostnadseffektiv løsning, noe som også vil kunne redusere behovet for verifikasjoner i ettertid.

Hva kan man forvente seg av opprinnelsesregler i TTIP?

Alternative modeller kan være;

- a) NAFTA-modell
- b) Euro-Med-modell
- c) Kombinasjon av det beste fra begge modellene
- d) Helt nytt konsept

Da EFTA-landene startet forhandlinger om en frihandelsavtale med Canada i 1998 møtte vi noen av de samme utfordringene som man kan forvente at EU vil møte i forhandlingene med USA. Canada kunne ikke akseptere den europeiske modellen og EFTA kunne ikke akseptere Canadas NAFTA-modell. Etter flere runder der man forsøkte å finne fellesnevner, måtte man til slutt innse at dette ikke førte frem og man ble enig om å starte med blanke ark. Resultatet ble et komplisert regelsett som kun er i bruk i denne avtalen.

Når to store partnere som EU og USA skal forhandle vil man forhåpentligvis stå noe friere enn det som var tilfelle med EFTA og Canada. Dersom den politiske viljen er til stede, kan man ikke utelukke at de vil komme til enighet om et sterkt forenklet og tidsriktig regelsett. Med deres innflytelse på verdenshandelen vil de senere kunne "tvinge" et slikt regelsett inn i tidligere inngåtte avtaler med andre land og regioner. Uansett hva de kommer frem til av opprinnelsesregler vil Norge (og EFTA) måtte forholde seg til et tilsvarende regelverk i en eventuell senere avtale med USA.

Hva er implikasjonene for Norge?

For norsk næringsliv vil et forenklet regelverk for industrivarer kunne være til nytte. Næringslivet etterspør enkle og entydige regler. Norsk industri er avhengig av å hente

innsatsvarer til mye av sin produksjon fra land utenfor EU og USA. Derfor vil et forenklet regelverk langt på vei imøtekomme norsk industri.

Dersom EU og USA derimot enes om et regelverk som går i retning av full tollfrihet *kun* for varer som er fremstilt i sin helhet innenfor deres frihandelsområde, vil dette være problematisk for de som står utenfor, fordi det effektivt vil redusere vår mulighet til å selge innsatsvarer som kan benyttes til fremstilling av ferdigvarer for omsetning innenfor TTIP-området. Slike varer kan for eksempel være fisk og bildeler. Hvis Norge eller EFTA på et senere tidspunkt skulle inngå en avtale med USA på de samme premisser vil vårt næringsliv bli bundet opp til kun å benytte innsatsvarer fra EFTA-landene og USA. For store tollområder, som EU og USA, som kan skaffe tilveie innsatsvarer til nesten ethvert produkt innenfor sine tollområder, vil dette kunne være en effektiv måte å skape et konkurransefortrinn for industri innenfor frihandelsområdet sammenlignet med dem som står utenfor. Så lenge Norge ikke er en part i TTIP vil vi bli ansett for å være et tredjeland i denne sammenheng. Skulle Norge (eller EFTA) derimot få en avtale med partene i TTIP som åpner opp for diagonal kumulasjon mellom partene, vil dette kunne gi oss konkurransefordeler sammenlignet med landene utenfor.

Hvordan kan norske interesser på området best ivaretas?

Dersom norsk eksportrettet næringsliv skal kunne opprettholde jevnbyrdige konkurransevilkår med sine konkurrenter i EU og USA må det komme på plass en avtale som gir Norge de samme konkurransevilkår som det som er avtalt mellom EU og USA, både mht krav til opprinnelsesprodukter og til tollfrihet eller preferensielle tollsatser.

Virkninger på og betydningen for det multilaterale handelssystemet

For at TTIP skal få (negativ) virkning på det multilaterale handelssystemet må de preferanser som fremforhandles og de begrensninger i bruk av innsatsvarer fra tredjeland som man enes om være store. WTO-avtalen innebærer at tollsatsene over tid bygges gradvis ned og vil derfor på sikt bli av mindre betydning. Begrensninger i bruk av innsatsvarer fra tredjeland vil over tid kunne ha større konsekvenser. Et gjennomtenkt system som gir fordeler til utsatt industri innenfor frihandelsområdet vil kunne redusere eller til og med utelukke markeder i for eksempel Asia. Industrisektorer innenfor TTIP som sliter med konkurransen fra Asia vil kunne oppnå det nødvendige fortrinn innenfor frihandelsområdet som gjør at de kan bygge seg opp til å bli robust igjen. En ytre "mur", sammensatt av produksjonskrav, standardiseringskrav og transportregler vil kunne gi næringslivet innenfor frihandelsområdet beskyttelse. På den annen side vil bedrifter i EU og USA som er avhengig av innsatsfaktorer eller satser på fra leverandører utenfor frihandelsområdet (Global Value Chain), bli relativt dårligere stilt.

EU har gjennom revisjonen av opprinnelsesreglene i GSP-ordningen vist at de er villig til å forenkle og liberalisere sine regler. Hva USA vil gå med på er vanskelig å si noe bestemt om. Selv om listereglene i EØS-avtalen lever sitt eget liv, må disse sees i sammenheng med utviklingen av listereglene innenfor Pan Euro-Med samarbeidet (dvs. EFTA-landene, EU og en rekke øvrige land rundt Middelhavet). Her bremser MED-landene arbeidet med å forenkle reglene, på tross av at EFTA og EU jobber for forenklinger.

6.3.6 Tollsamarbeid og handelsfasilitering

Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?

I henhold til mandatet punkt 34 skal det forhandles om “provisions to facilitate trade between the parties”. Dette samtidig som man skal sikre effektiv kontroll og andre tiltak mot svindel. Også avsnitt 40 henviser til tradisjonelle handelsfasiliteringstemaer (TF), som plikt til å konsultere næringslivet og til publisering av regelverk.

Sentrale TF-elementer er også tatt inn i forhandlingene om SPS, jf. ”Initial position paper – SPS matters” side 3-4:

- Reducing administrative burdens etc.
- Trade facilitation provisions
- Trade conditions
- Fees and Charges
- Transparency and information exchange
- Enforcement

Se også punkt 4 om “Transparency” i ”Initial position paper – Technical Barriers to Trade”. Koordineringene mellom de ulike delene av forhandlingene fremstår foreløpig som uklare.

Hva er implikasjonene for Norge?

- Endringer i konkurransesituasjon for norsk næringsliv

Mandatet tilsikter et høyt ambisjonsnivå, som går utover gjeldende WTO-forpliktelser, og kanskje også utover hva som vil følge av en eventuell ny WTO-avtale om handelsfasilitering. Det understrekes at TTIP-bestemmelsene kan fremme modernisering og forenkling av regelverk og prosedyrer, standardisering av dokumentasjon, åpenhet, og samarbeid mellom tollmyndigheter. Dersom lettelse i form av modernisering og forenkling beholdes EU og USAs næringsliv, vil norsk næringslivs relative konkurransesituasjon svekkes.

EFTA har tradisjon for at administrativt tollsamarbeid legges utenom frihandelsavtalene, selv om vi har et par eksempler på det motsatte. Valg av samarbeidsmodell mellom EU og USA kan påvirke situasjonen også for Norge. Samarbeide mellom tollmyndighetene er viktig for å ivareta like konkurransevilkår.

- Virkninger for Norge gjennom EØS

Nyere frihandelsavtaler har spesifikke artikler og vedlegg om handelsfasilitering. EØS-avtalen har ikke slike artikler eller protokoller mv., og slike bestemmelser – i den utstrekning de overhodet er inntatt– gjenfinnes under andre betegnelser.

Virkninger av bestemmelser som gjelder handelsfasilitering er til dels av indirekte karakter. Imidlertid er for eksempel utformingen av tolldeklarasjon og transitteringsdokumenter bundet gjennom "Single Administrative Document" (SAD)-konvensjonen og Transitteringskonvensjonen. For begge konvensjonene er EU pådriveren. Blant annet inngår utvikling av "standard documentation" i forhandlingene, og dette kan få direkte og betydelig virkning for Norge. Utforming av tolldeklarasjonen kan få stor betydning for deklarasjonsplikten og for administrative systemer i Norge. For øvrig anser vi det positivt at avtalen søker å modernisere og sette felles standarder for tollbehandling, så lenge informasjonsgrunnlaget for tollbehandling ikke blir dårligere enn det er i dag.

Det er stor sannsynlighet for at EU vil forlange at Norge implementerer nye prosedyrer og standarder som inngås i en fremtidig frihandelsavtale med USA, og avtalen vil derfor også kunne ha en kostnadsside for Norge dersom det kreves tilrettelegging via modernisert IT-støtte.

Norge har bilaterale avtaler om administrativt tollsamarbeid med en rekke EU-land. I tillegg er slikt samarbeid omhandlet i EØS-avtalen protokoll 11.

- Avtaler om gjensidig godkjenning og samsvarsvurderingsprosedyrer som påvirker norske interesser

Norge har bilaterale avtaler med EU og Sveits om gjensidig godkjenning av autoriserte økonomiske operatører (AEOer). Reglene er i stor grad basert på anbefalinger fra Verdens Tollorganisasjon (WCO). TTIP-forhandlingene kan potensielt få stor betydning for det norske systemet for AEOer.

EØS-avtalen og underliggende avtaler (om bl. a. veterinærspørsmål, forhåndsvarsel, felles risikokriterier og AEO, og dessuten rettsaktene som inngår i den såkalte varepakken) innebærer at kontrollen foretas ved ankomst til første land innen området avtalen omfatter. Eksempelvis vil varer fra USA, ment for Norge, men som ankommer først til et EU-land, kontrolleres av EUs myndigheter. Det er imidlertid uklart hvilke virkninger en fremtidig TTIP vil få for disse ordningene.

EU arbeider også med prosjektet "BlueBelt", som vil forenkle rapportering av skipsfart innad i EU, og norske redere er bekymret for at dette vil skape hindringer for norsk skipsfart som ikke får de samme lettelsene, nettopp fordi vi ikke er EU-medlemmer.

Hvis skipsfart til og fra USA få slike lettelser, kan det virke negativt for norske havners og norske rederiers konkurransedyktighet.

Hvordan kan norske interesser på området best ivaretas?

Mange aspekter av handelsfasilitering blir ivaretatt på generelt grunnlag. Men for noen temaer, slik som for krav til Risk Management i kontrollvirksomheten, er det viktig at norske bedrifter likestilles med de krav som måtte følge av en fremtidig TTIP.

Norge og USA inngikk en avtale om gjensidig bistand i tollsaker 17. mai 1989.

Omfanget av bistandsanmodninger mellom Norge og USA har vært svært begrenset vedrørende økonomisk kontroll, og lite vedrørende smuglingskontroll.

EU har i andre sammenhenger erkjent behovet for mer koordinert informasjonsdeling, men medlemslandene har begrensede muligheter til å investere midler til utvikling av nye IT-løsninger. Det er samtidig liten villighet til å pålegge næringslivet strengere rapporteringskrav. Lempninger av og lettelser i rapporterings- og deklareringskrav kan påvirke tollmyndighetenes muligheter for å gjennomføre reelle risikovurderinger. På den annen side kan en avtale med USA, som har en noe fastere tradisjon med å pålegge næringen tiltak for å bedre kontrollen, sette økt fart på nødvendige utviklingsprosesser i EU.

Norge bør posisjonere seg for om mulig å kunne påvirke og forme et styrket administrativt samarbeid, med det formål å bidra til forenklete prosedyrer for næringslivet. Tollfaglige hensyn kan tale for at det bør tilstrebes at deling av informasjon mellom tollmyndigheter heves til et høyere ambisjonsnivå enn det som gjelder i dag.

Virkinger på og betydningen for det multilaterale handelssystemet

For handelsfasilitering kan interessen for et multilateralt system svekkes dersom en vesentlig del av vareførselen omfattes av regionale avtaler. På den annen side kan en fremtidig TTIP, og de standarder for handelsfasilitering man der blir enige om, bane veien for multilateralisering.

Administrativt tollsamarbeid skjer for Norges del allerede i stor grad gjennom de bilaterale avtalene. Internasjonalisering av handelen utløser likevel et behov for samarbeid utover dette.

6.3.7 Handelstiltak

Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?

- Anti-dumping

I WTO-sammenheng er både EU og USA aktive brukere av antidumpingtiltak, også mot hverandre. EU hadde ved utgangen av 2012 102 slike varige tiltak, hvorav 2 tiltak mot USA. USA hadde ved utgangen av 2012 239 varige tiltak i kraft, hvorav 22 tiltak (9 prosent) mot EU/EU-land. USA anvender også en rekke antidumpingtiltak overfor sine nære handelspartnere i NAFTA (2 mot Canada, 8 mot Mexico), mens EU ikke anvender noen tiltak mot sine nærmeste handelspartnere i Europa (definert som EFTA-landene). For forholdet mellom Norge og EU gjelder EØS-avtalen. Den inneholder forbud mot antidumpingtiltak for de områder som er fullt integrert i avtalen. For fisk og landbruk gjelder således WTOs bestemmelser. For USA gjelder kun WTO-regelverket.

I EUs forhandlingsmandat av 17. juni 2013 heter det om antidumping at

"The Agreement should include a clause ... acknowledging that any of the Parties may take appropriate measures against dumping" i samsvar med WTOs antidumpingavtale. Videre fastsettes at "The Agreement should establish a regular dialogue on trade defence matters."

I brevet av 20. mars 2013 fra amerikansk administrasjon (USTR) til USAs Kongress omtales ikke antidumping.

Vurderingen tar utgangspunkt i det som er kjent om de to partenes foreliggende mandater. EUs mandat inneholder helt minimalt med ambisjoner for antidumping. Det fraværende ambisjonsnivået i USAs brev til Kongressen, kan neppe ses uavhengig av Kongressens ofte uttalt behov for å sikre "fair trade" og "level playing field". Videre legges til grunn for vurderingen USAs meget aktive bruk av antidumpingtiltak samt den nevnte nesten ekstreme følsomhet Kongressen har i slike spørsmål. Sammenholdes mandatene synes det rimelig å anta at partene i TTIP kun i meget begrenset grad vil komme frem til forpliktelser utover WTO-avtalens bestemmelser for antidumping.

Dersom man videre ser på EUs og USAs frihandelsavtaler med Korea, så har de det til felles at avtalene:

- (i) forplikter partene til å notisere hverandre om mottatte antidumpingklager som angår import fra den annen part; og
- (ii) etablerer en fast gruppe for å diskutere spørsmål relatert til handelstiltak. Også spørsmål relatert til WTO-forhandlingene kan diskuteres. Gruppen møtes minst en gang årlig.

- Beskyttelsestiltak

Vedrørende "safeguards" fastsetter EUs mandat at: "To maximise liberalisation commitments, the Agreement should contain a bilateral safeguard clause by which either Party may remove, in part or in full, preferences where a rise in imports of a product from the other Party is causing or threatening to cause serious injury to its domestic industry."

I brevet fra USTR til USAs Kongress heter det "*appropriate safeguard mechanisms to be applied if and where necessary*".

I lys av det her kun synes å være snakk om tiltak som den ene part kan innføre etter økt import fra den andre part og som følge av liberaliseringer under TTIP, synes ikke TTIP å kunne få verken direkte eller negative effekter på norske interesser. Det anses følgelig ikke relevant å vurdere dette spørsmålet nærmere.

Hva er implikasjonene for Norge?

Det foreliggende materiale tyder ikke på at partene i TTIP vil ha ambisjoner om å komme frem til bestemmelser som blir vesensforskjellig fra minste felles multiplum i så måte. Dette ville samsvare godt med EUs uttrykte målsetning i mandatet om kun en regulær dialog knyttet til handelstiltak.

Norge vil stå utenfor en slik diskusjon. Vi ser ikke behovet eller nytteverdien av å etablere et fast permanent forum for drøfting av antidumpingsspørsmål. Dette skyldes at Norge i praksis i dag ikke anvender antidumpingtiltak, slik at det felles drøftelsesområdet blir vesentlig mindre. Videre har Norge og henholdsvis USA og EU hatt kontakt i WTO knyttet til regelverksforhandlingene, så en parallell dialog ville ikke være påkrevet slik sett. På den annen side ville det kunne være nyttig, og som et tillegg til rettighetene i WTO, å etablere en begrenset dialog som forplikter til nærmere kontakt knyttet til konkrete antidumpingundersøkelser som rammer norsk eksport. Når det gjelder EU vil det være mulig å konsultere i EØS-komiteen om slike spørsmål.

Det er vanskelig å se nedsiden for Norge av at EU og USA samarbeider nærmere i spørsmål relatert til antidumping. Dersom partene i TTIP-sammenheng mot formodning skulle komme frem til vesentlige forpliktelser utover WTO-avtalens bestemmelser, vurderes dette ut fra et byggeklossresonnement som positivt for den senere utvikling av det multilaterale regelverket på området.

6.3.8 Tekniske handelshindringer (Technical Barriers to Trade - TBT)

Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?

- Målet med forhandlingene

Generelt om TBT

Forhandlingene skal ha høye ambisjoner ut over dagens TBT- forpliktleser i WTO, men ikke duplisere eksisterende WTO-forpliktelser. Resultatet skal være av "high-standard", i følge brevet fra USTR brev til Kongressen, mens EUs forhandlingsmandat presiserer at avtalen skal sikre gjensidig liberalisering av handelen med varer, men ikke på bekostning av EUs og medlemslandenes regler om miljø, arbeidstakerrettigheter og helse- og sikkerhet på arbeidsplassen. Det synes dermed som om det ikke legges opp til at man, for å tilnærme eller harmonisere regelverk, skal redusere på denne type krav i dagens regelverk.

I forkant av den andre forhandlingsrunden som skulle ha funnet sted i begynnelsen av oktober 2013, og som ble avlyst grunnet budsjettsituasjonen i USA, ble det signalisert at regelverk og standarder ville bli hovedtemaet. Man ønsket å diskutere hvilke sektorer TTIP skal fordype seg i. Målet var så å oppnå enighet på politisk nivå tidlig i 2014. Dette er nå skjøvet ut i tid. En avgjørelse på politisk nivå vedrørende hvilke sektorer TTIP skal fordype seg i, får innvirkning på fremdriften i de videre diskusjoner om standardisering mellom CEN/CENELEC og ANSI, se kapittelet om standardisering i denne utredning.

En av de store utfordringer under TTIP forhandlingene kan bli at USA ikke har utviklet et indre marked for varer, sammenlignet med det vi kjenner i EU og i EØS. Regelverk, prosedyrer og standarder kan avvike fra stat til stat. Dette er en utfordring også for amerikanske bedrifter som ønsker å selge i en annen stat. EUs mandat slår fast at "*The Agreement shall be binding on all regulators and other competent authorities of both parties*". Dette er en sentral problemstilling, hvis utfall vil få stor betydning for omfanget av det endelige forhandlingsresultat.

EU har utarbeidet posisjonspapirer som på dette området kan sies å være preget av pragmatisme når det gjelder endringer i eksisterende regelverk, men sikter likevel mot fordypet samarbeid innenfor utvalgte sektorer. De samme papirer er ambisiøse hva angår samarbeid om fremtidig utvikling av regler og tilhørende prosedyrer, både horisontalt og i utvalgte sektorer. EU presiserer at reduksjon av tekniske handelshindre er et langsiktig mål. USAs sjefsforhandler sa under den avsluttende pressekonferanse etter første forhandlingsrunde, at TTIP vil bli en avtale for det 21. århundre og at man vel burde legge til det 22. århundre. Avtalen forventes å få en dynamisk karakter på dette området.

Hva angår teknisk vareregelverk viser EU i sine posisjonspapirer til at partene, av historiske grunner, har utviklet ulikt regelverk, og ulike prosesser for samsvarsvurderinger, og disse forskjeller kan det av de samme grunner være vanskelig å fjerne på bred front. Man bruker derfor begrepene *fjerne, redusere og forhindre* samtidig, i omtalen av tekniske handelshindre. Mye av det man ønsker å oppnå på det regulatoriske området, gjennom den horisontale del av avtalen, peker således fremover, fordi det generelt ofte vil være vanskelig å endre det man allerede har.

Begge sider synes imidlertid å være enige om å forsøke å gå dypere i utvalgte vare sektorer gjennom sektorielle vedlegg til avtalen, blant annet for kjøretøyer, kjemikalier, medisiner samt for sektorer som skal reguleres for første gang og som (senere) kan legges til avtalen. Man ønsker å finne frem til innovative metoder for å fjerne og redusere eksisterende handelshindre eller forhindre nye handelshindre, uten at det presiseres nærmere hva de nye metoder kan bestå i. Muligens siktes det her blant annet til det omfattende regulatoriske samarbeid man ønsker å fremforhandle.

Samsvarsvurderinger (conformity assessments) kan utgjøre en form for handelshindringer som øker kostnadene ved handel eller i noen tilfeller hindrer den, f.eks. dersom en vare må testes på nytt i importlandet. En samsvarsvurdering er en systematisk undersøkelse for å fastslå om et produkt, en prosess eller en tjeneste oppfyller gitte krav, ofte gitt i lov eller forskrifter.

EUs posisjonsnotat viser til at det til dels er store forskjeller mellom de to parter tilnærminger til samsvarsvurderinger. EUs ambisjonsnivå, som kommer til uttrykk i dette notatet, synes imidlertid å være begrenset: *"Some attempts to reduce obstacles to trade arising from such differences between the respective systems should be considered"*.

Man må anta at en tilnærming av metoder for samsvarsvurderinger, eller gjensidig aksept av hverandres metoder og resultater, vil bli en sentral del av forhandlingene på varesiden, da det kan være store effektiviseringsgevinster å hente her. Dette kan for eksempel skje gjennom en sektor for sektor tilnærming. Det vises i denne sammenheng til bruk av akkreditering som et ledd i tillits- og kvalitetskjeden. Se nærmere omtale nedenfor.

Et annet virkemiddel for å redusere handelshindringer er avtaler om gjensidig godkjenning av samsvarsvurderinger (Mutual Recognition Agreement - MRA). EU og EFTA/EØS landene har hver i dag to avtaler om gjensidig godkjenning av samsvarsvurderinger med USA. Den ene avtalen gjelder skipsutstyr, og baserer seg på IMO regelverk som er det samme for USA og for EU. Den andre avtalen omfatter, for EU-USA, sektorene telekommunikasjonsutstyr, elektromagnetisk kompatibilitet (EMC), elektrisk sikkerhet, fritidsbåter, medisiner "good manufacturing practices" og medisinsk utstyr, og er basert på at de to parter har ulike nasjonale regelverk i disse sektorer. Ifølge EUs posisjonsnotat er det kun for sektorene telekommunikasjonsutstyr

og EMC at sistnevnte avtale har vært en suksess. MRAen mellom EFTA EØS landene og USA baserer seg også på ulikt regelverk, men omfatter kun telekommunikasjonsutstyr, EMC og fritidsbåter. Tre av de fire sektorer som ifølge EU ikke har fungert bedre etter inngåelsen av MRA avtalen mellom EU og USA, er dermed ikke inkludert i vår avtale med USA.

Det fastslås i EU-mandatet at erfaring har vist at avtaler om gjensidig godkjenning av samsvarsvurderinger har større suksess når de er basert på at avtalepartnerne har likt ("similar") regelverk. Det foreslås derfor i EUs posisjonsnotat at man **ikke** bør vurdere å utvide sistnevnte MRA til nye sektorer. Snarere bør man, sektor for sektor, vurdere andre tilnæringer enn gjensidig godkjenning, både for eksisterende sektorer under MRAen der denne ikke fungerer, og for nye sektorer. Det kan derfor ikke utelukkes at TTIP vil inneholde bestemmelser som utgjør en mer moderne form for MRA-avtale, basert på gjensidig anerkjent regelverk.

Forhandlingene legger opp til at avtalen skal bli mer vidtrekkende i noen produktsektorer:

- For kjøretøysektoren legges det opp til en trinnvis tilnærming til gjensidig godkjenning. Det uttrykkes optimisme for hvor langt en kan nå innen TTIP er sluttforhandlet, men man ser også for seg en 'built-in agenda' for nærmere samarbeid fremover. En tar videre innover seg at systemene med typegodkjenning er ulike på tvers av Atlanteren, og legger derfor opp til en modell der europeiske myndigheter skal teste etter USAs krav og vice versa.
- Kjemikalier er en av produktsektorene som pekes ut for mer vidtrekkende forpliktelser enn det som følger av WTO-regelverket. Det er svært forskjellig tilnærming til regulering av kjemikalier mellom EU og USA. EU har et langt mer omfattende systemregelverk gjennom REACH-forordningen om registrering, evaluering og godkjenning av kjemikalier, systemet for klassifisering og merking av kjemikalier (CLP) og regler for bekjempningsmidler (biocider). EU har også strengere avfallslovgivning, bl.a. med et forbud mot eksport av farlig avfall til land utenfor OECD-området. Vi har felles kjemikalierregelverk med EU gjennom EØS-avtalen. For kjemikalier konstaterer EU at både industri og regjeringer er klar over at 'neither full harmonisation nor mutual recognition seems feasible on the basis of the existing framework legislations in the US and EU.' Det foreslås derfor samarbeid om modeller for vurdering av kjemikalier; fremme tilnærming mht klassifisering og merking; informasjonsdeling, samt nærmere samarbeid i nye saker. *"Cooperation on new and emerging issues in a forward looking manner has the greatest possibility to avoid irritants in the future"*.
- For legemidler vil en bygge på bilateralt og internasjonalt arbeid. Det neste trinn det legges vekt på å drøfte er helse versus markedsmessige spørsmål,

identifisere felles mål, om disse bør løses i en bilateral eller multilateral ramme, samt også ”*discussing the best tool to achieve in a pragmatic way the goals...*”.

Igjen ser man at TTIP-forhandlingene langt på vei er fremtidsrettede.

Hva er implikasjonene for Norge?

Denne vurdering gjøres på et meget tidlig stadium i forhandlingene. Førsteintrykket som fester seg på varesiden er at det generelle ambisjonsnivået er realistisk og kan oppfattes som moderat på kort sikt, men mer ambisiøst på lengre sikt og innenfor utvalgte sektorer.

Langsiktighet og utstrakt regulatorisk samarbeid synes å være de sentrale stikkord for den horisontale delen av avtalen, og en foreløpig vurdering tilsier at TTIP på bred front ikke vil presentere noe umiddelbart sjokk for tredjeland, inkludert Norge, hva gjelder regelutvikling på varesiden. På det nåværende tidspunkt ser man ingen konturer av en bred harmonisering av EUs og USAs tekniske vareregelverk. Innenfor gitte sektorer vil dette imidlertid kunne skje, ved harmonisering eller ved at man anerkjenner hverandres regelverk som likeverdig, gjennom sektorvedlegg til avtalen. Det finnes eksisterende sektorsamarbeid mellom EU og USA som kan videreføres, og som gjennom TTIP, vil få et større press på seg til å gjøre fremskritt. I den grad EU vil endre sitt vareregelverk som en følge av TTIP, vil Norge få det samme regelverk gjennom EØS-avtalen. Den konkurranse norske bedrifter møter i EUs indre marked kan øke dersom amerikanske bedrifter får samme tilgang til det indre marked som vi har gjennom EØS-avtalen.

EUs forhandlingsmandat presiserer at avtalen skal sikre gjensidig liberalisering av handelen med varer, men ikke på bekostning av EUs og medlemslandenes regler om miljø, arbeidstakerrettigheter og helse- og sikkerhet på arbeidsplassen. Dersom TTIP likevel skulle føre til en svekkelse av for eksempel REACH, jf. omtalen av kjemikalieområdet ovenfor, vil dette få betydning for Norge, både konkurransemessig og miljømessig. Det kan være positive effekter i at USA nærmer seg europeiske krav på området, men dette vil trolig ha mindre betydning for Norge.

Dersom TTIP ikke fører til harmonisering av regelverk, men til gjensidig aksept mellom EU og USA av ikke-harmonisert vareregelverk, vil vi sannsynligvis måtte trenge en egen avtale med USA, for at USA skal anerkjenne vårt regelverk selv om det er identisk med EUs regelverk. Men, dersom TTIP på dette området gjøres gjeldende for alle varer som er produsert i samsvar med EUs eller USAs regelverk, uavhengig av opprinnelsesland, vil bildet bli et annet.

På området samsvarsvurderinger, inkludert gjensidig godkjenning av testresultater, er formuleringene fra EUs side heller vage, mens forskjellene mellom EUs og USAs krav om samsvarsvurderinger er til dels store innenfor en del sektorer. Det ser ut til at man

vil gå for en sektor til sektor tilnærming, og de aktuelle sektorer må følges nærmere av ansvarlige departementer. Dersom USA og EU kommer frem til konkrete resultater og nye systemer hva gjelder gjensidig godkjenning av testresultater, vil Norge i utgangspunktet stå utenfor disse. Dette kan føre til at det kan bli relativt mer kostbart for norske bedrifter å eksportere til USA sammenlignet med de kostnader EUs bedrifter vil møte. Tilsvarende kan det relativt sett bli dyrere for amerikanske bedrifter å eksportere til Norge, sammenlignet med EU-bedrifter, dersom vi ikke anerkjenner tester utført i USA. Mot denne bakgrunn må man vurdere om slike konsekvenser kan og bør møtes med en avtale, og hva slags avtale, med USA.

Dersom TTIP ender opp med å inkludere en form for MRA, kan protokoll 12 i EØS-avtalen komme til anvendelse. EU vil da måtte forhandle denne delen av TTIP med USA under den forutsetning at USA senere forhandler en tilsvarende avtale med EØS/EFTA-landene.

Dersom TTIP resulterer i et utdypet og omfattende regulatorisk samarbeid mellom EU og USA, og EFTA/EØS-landene blir stående utenfor dette samarbeidet, kan dette i seg selv føre til noen nye EØS-relevante utfordringer. Gjennom EØS-avtalen har vi i dag adgang til Europakommisjonens ulike komiteer og ekspertgrupper. TTIP vil ikke endre på dette. Norske myndigheter vil fortsatt kunne gi indirekte innspill når Europakommisjonen konsulterer sine medlemsland, men norske eksperter vil få enda en arena (EU-USA-samarbeidet) å overvåke. Vil vi også måtte påvirke amerikanske synspunkter for å nå frem i påvirkning av fremtidig EØS-lovgivning? Vil vår EØS-stemme relativt sett bli svakere, gitt at Europakommisjonen også må forholde seg til en sterk tredjepart som USA, når nytt EØS-relevant regelverk skal utformes?

6.3.9 Standardisering på vareområdet

Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?

Det europeiske standardiseringssystem består av tre organisasjoner, CEN, CENELEC og ETSI, og fra ett til tre nasjonale organer som speiler disse. I Norge er dette henholdsvis Standard Norge (SN), Norsk elektroteknisk komité (NEK) og Post- og teletilsynet. De tre europeiske organisasjoner hadde ved utgangen av 2012 ca 22 000 europeiske standarder i sine kataloger. Disse nedfelles i nasjonale standarder som er identisk med de europeiske. Eldre nasjonale standarder som er i konflikt med disse, må trekkes tilbake. NEK hadde ved utgangen av 2012 kun ca 100, og SN ca 1200, standarder som er utarbeidet kun på norsk nivå. På det elektrotekniske området er ca 70 prosent av de europeiske CENELEC standarder identiske med internasjonale IEC standarder. Bildet er mer sammensatt hva angår CEN standarder, der de tilsvarende tall for europeiske standarder som er identisk med ISO standarder varierer fra 2 prosent til 100 prosent, avhengig av hvilken sektor man ser på. Gjennomsnittet skal ligge rundt 30 prosent.

Det amerikanske standardiseringssystemet er langt mer sektorinndelt, og består av mer enn 600 organisasjoner. Ca 200 er av disse er akkreditert av ANSI (se nedenfor). Det er anslått at 20 av disse utvikler ca 90 prosent av amerikanske standarder. Totalt sett forvalter disse 600 organisasjoner ca 50.000 standarder. I tillegg til dette tallet kommer standarder som er utviklet på lokalt- og delstatsnivå. Det kan dermed finnes standarder i USA som er i konflikt med hverandre, mens dette ikke skal skje i Europa. Ovennevnte illustrerer at man i USA ikke har et indre marked, som i EØS. Og, når man i USA kan ha standarder som er i konflikt med hverandre, vanskeliggjør det gjensidig anerkjennelse av standarder gjennom for eksempel TTIP.

Forhandlingene om standardisering har et vanskelig utgangspunkt. Dette skyldes tre vesentlige forhold. Det ene er, som vist over, at de to systemer til dels er svært forskjellige. Det andre er at EU og USA er uenige om hva som utgjør en **internasjonal** standard. Ser man bort fra matområdet, mener EU (og Norge m.fl.) at internasjonale standarder utvikles av hovedsakelig ISO, IEC og ITU, mens USA (og andre) mener at også mange av deres standardiseringsorganisasjoner må regnes som internasjonale, fordi de lager standarder, der deltakelse i utviklingen er åpen for alle interessenter, uavhengig av nasjonalitet. Dette er et gammelt og uløst problem i WTO TBT-sammenheng. Det tredje forholdet er at USA mener at det europeiske system er diskriminerende fordi amerikanske bedrifter som ikke er etablert i Europa, ikke kan delta i europeiske standardiseringskomiteer. Et dokument "Building bridges between the U.S. and the EU Standards Systems", som EU og USA ble enige om i 2011, var et forsøk på å bygge bro over disse forskjellene. De to sider anerkjenner forskjellene, og at i stedet for å forsøke å endre hverandres systemer, bør man forsøke å bygge på det man har. Det er imidlertid usikkert om denne enigheten vil danne grunnlag for forhandlingene.

Både EUs mandat og USTRs brev til Kongressen viser generelt til at WTO-bestemmelser om TBT er et utgangspunkt for forhandlingene, men begge dokumenter er relativt kortfattede hva angår standarder og standardisering. Mye tyder på at forhandlinger og samarbeid om standardisering vil foregå på to plan. På den ene side på politisk nivå, mellom Europakommisjonen og USTR, og parallelt på standardiseringsnivå mellom de tre europeiske standardiseringsorganisasjonene og ANSI (American National Standardisation Institute), som selv ikke lager standarder. ANSI er en privat ikke-kommersiell aktør, basert på et medlemskap som består av bedrifter, organisasjoner, og offentlige myndigheter. ANSI godkjenner de ulike amerikanske standardiseringsorganisasjoners prosedyrer for utvikling av standarder, og godkjenner standarder som amerikanske nasjonale standarder (ANS). ANSIs hjemmeside opplyser at det i 2006 fantes mer enn 10 000 ANS.

Standardisering stod på agendaen i første TTIP forhandlingsrunde i juli. Man skal ha startet en faktainnsamling om hverandres systemer. Begge sider refererer til

standarder i sin lovgivning. I de videre forhandlinger vil man antagelig se nærmere på hverandres lovgivning innenfor utvalgte sektorer, for å undersøke om standardene det refereres til i EU og USA kan anses som likeverdige. Spørsmål knyttet til internasjonal standardisering, som det er flere referanser til i foreliggende dokumenter, skal foreløpig ikke være satt på agendaen. CEN, CENELEC, ETSI og ANSI har på sin side startet forhandlinger om en samarbeidsavtale, som man håper kan undertegnes tidlig i 2014. Målet skal være at det også startes et samarbeid på teknisk nivå, der amerikanske standardiseringsorganisasjoner vil måtte involveres. Et slikt samarbeid vil skje innenfor utvalgte sektorer. Disse vil avhenge av hvilke sektorer man på politisk nivå blir enige om å inkludere i TTIP forhandlingene.

Hva er implikasjonene for Norge?

Hva som senere vil skje under TTIP vedrørende internasjonal standardisering må man komme tilbake til når dette eventuelt settes på forhandlingsagendaen. Imidlertid, dersom målet er at EU og USA sammen skal være en pådriver for internasjonal standardisering, som erstatning for nasjonale standarder rundt om i verden, må dette antas å være positivt for norske bedrifter. Og, så lenge internasjonal standardutvikling skjer gjennom de tre internasjonale standardiseringsorganisasjoner de norske standardiseringsorganisasjoner er en del av, vil norske bedrifter kunne delta i det tekniske arbeidet, som i dag. ETSI samarbeider allerede med noen amerikanske standardiseringsorganisasjoner. I den grad et forsterket samarbeid mellom CEN og/eller CENELEC og amerikanske standardiseringsorganisasjoner utvikler seg som følge av TTIP, vil vi fra norsk side kunne delta gjennom de europeiske organisasjoner.

Så langt er det ikke mulig fra et EØS-perspektiv å identifisere noen spesielle utfordringer for norske bedrifter hva angår TTIP og europeiske standarder og standardisering. Norge overtar gjennom EØS-avtalen EUs regelverk der det refereres til europeiske standarder. De tre norske standardiseringsorganisasjoner; Standard Norge, NEK og PTT, er medlemmer av de motsvarende europeiske og internasjonale standardiseringsorganisasjoner. Norge er dermed fullstendig knyttet opp mot det europeiske standardiserings- og regelverksystem og internasjonal standardisering. Man må av disse grunner kunne anta at fremskritt gjort gjennom TTIP på standardiseringsområdet, for eksempel økt samarbeide mellom de europeiske standardiseringsorganisasjoner og ANSI, og på det politiske plan hva angår referanser til standarder i regelverk, også vil være en fordel for norske bedrifter som eksporterer til USA. Amerikanske bedrifter vil på sin side kunne dra nytte av dette for eksport til for eksempel Norge.

Når harmoniserte europeiske standarder utvikles etter mandat fra Europakommisjonen og EFTA, må standardene reflektere de generelle krav til HMS og miljø i EØS-lovgivningen. De foreliggende dokumenter tyder på at TTIP-forhandlingene ikke skal redusere gjeldende HMS og miljøkrav til produkter i dette regelverket. Dermed er det heller ikke noe som hittil tyder på at krav relatert til HMS og miljø i europeiske

standarder vil bli redusert. Norske fagdepartementer og etater, og de norske standardiseringsorganisasjoner, bør imidlertid følge og vurdere utviklingen i forhandlingene hva angår for eksempel eventuell anerkjennelse av ekvivalens mellom amerikanske og harmoniserte europeiske standarder, innenfor de utvalgte sektorer TTIP-forhandlingene vil fordype seg i.

Om en amerikansk og en harmonisert europeisk standard i fremtiden blir ansett som ekvivalente, vil dette få betydning for hvordan en produsent i USA kan dokumentere at et produkt er produsert i samsvar med EØS-krav, og vice versa.

6.3.10 Akkreditering

Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?

Akkreditering er en offisiell anerkjennelse av en organisasjons kompetanse og evne til å utføre angitte oppgaver i samsvar med gitte krav. Norsk akkreditering er signatar til alle relevante internasjonale avtaler om akkreditering under ILAC (International Laboratory Accreditation Cooperation) og IAF (International Accreditation Forum). Akkreditering er omtalt i EUs posisjonsnotat. Det vises til at selv om de to parter har ulike akkrediteringssystemer, bruker begge akkrediteringer som et middel til å dokumentere at samsvarsvurderingsorganer har den nødvendige kompetanse. Det vises til at ILAC og IAF har utviklet systemer for gjensidig godkjenning av akkrediteringssertifikater. Det sies videre at man bør se nærmere på om disse systemer kan brukes i større grad for å fremme gjensidig godkjenning av slike sertifikater i EU og USA.

USA har i WTO- sammenheng skrevet:

"In summary, the United States has found that the ILAC MRA and the IAF MLA can help domestic regulators and other authorities in achieving their agency objectives and priorities. The ILAC MRA and IAF MLA are both cost effective and can provide a robust way to ensure that products meet the requirements set out in technical regulations and standards. The United States has found, to date, that reliance on the ILAC MRA and the IAF MLA can help build a globally robust and trade facilitative scheme that enables U.S. agencies to fulfill their mission. This, in turn, facilitates confidence that products comply."

Dette gir antagelig, samlet sett, en god pekepinn på ønsket forhandlingsresultat, nemlig at flere offentlige myndigheter hos de to parter eksplisitt anerkjenner tester mv. utført hos hverandre, så lenge den som utfører testen er akkreditert i henhold til de relevante standarder og av et akkrediteringsorgan som er fullverdig medlem av ILAC og IAF avtalene. Men, en forutsetning for at dette skal virke i praksis, er at for eksempel EU og USA er enige om hvilke produktkrav det skal testes mot.

Hva er implikasjonene for Norge?

All den stund Norsk Akkreditering er signatar til ILAC og IAF avtalene, og de samsvarsvurderingsorganer som norske bedrifter anvender er akkreditert av Norsk Akkreditering (eller av akkrediteringsorganer i andre land som også er signatarer), vil en økt anerkjennelse av ILAC og IAF systemene i EU og USA være til fordel for norske bedrifter som vil eksportere til USA og som dermed kan unngå krav om ny testing der. I Europa, inkludert EØS-området, finnes det et eget system for gjensidig anerkjennelse av akkreditering, jf. EA (European Co-operation for Accreditation).

Vi bør undersøke nærmere i hvilken grad norske myndigheter anerkjenner tester mv. utført i land utenfor EØS, så lenge den som utfører testen er akkreditert i henhold til de relevante standarder og av et akkrediteringsorgan som er fullverdig medlem av ILAC IAF avtalene.

6.3.11 Veterinære og plantesanitære bestemmelser (Sanitary and Phytosanitary Measures - SPS)

Bakgrunn

SPS-området omfatter regelverk for å beskytte folke-, dyre- og plantehelse. Det er gjennom EØS-avtalen etablert et omfattende harmonisert regelverk på matområdet, bl.a. for mat, dyr og innsatsvarer. Plantehelseområdet omfattes ikke av EØS-avtalen.

I henhold til SPS-avtalen i WTO har hvert medlemsland rett til fritt å fastsette sine beskyttelsesnivå og iverksette de veterinære og plantesanitære tiltak som landet anser som nødvendige. Det stilles krav til de tiltakene som anvendes, at de baseres på et vitenskapelig grunnlag, at de baseres på særskilte risikovurderinger og at de ikke er mer handelshindrende enn nødvendig for å sikre det aktuelle beskyttelsesnivået. Midlertidige beskyttelsestiltak (føre-var-prinsippet) kan iverksettes i tilfeller der kunnskapene er mangelfulle, men må da søkes avklart vitenskapelig og gjennomgå på ny innen rimelig tid.

Hva forhandler partene om og hva er de sentrale temaene?

Mandatet for forhandlingene er å forhandle fram et ambisiøst SPS-kapittel, som skal bygge på SPS-avtalen i WTO uten å duplisere den. Det skal forhandles fram en mekanisme som skal sikre økt dialog og samarbeid for å adressere bilaterale SPS-problemstillinger.

Målsettingen er å oppnå økt markedsadgang for begge parter for varer som omfattes av regelverk på SPS-området. EU har sagt utad at SPS-området vil være et av de mest utfordrende områdene i forhandlingene. Det er flere temaer som vil kunne være sensitive i forhandlingene på grunn av ulik tilnærming i USA og EU. Fra tidligere og

helt fram til dagens situasjon har følgende temaer ligget til hinder for en vesentlig økning av handelen mellom partene:

- Bruk av veksthormoner i kjøttproduksjonen
- Bruk av ractopamin (som også er en vekstfremmer) i kjøttproduksjonen
- Bruk av antibiotika og veterinærmedisiner
- Krav til reststoffovervåkingsprogram
- GMO og andre teknikker for å øke eller optimalisere produksjonen, slik som kloning, bestråling og nanoteknikker
 - o Dekontaminering av slakteskrotter, særlig ved bruk av klor
- Krav til dyrevelferd (ingen lover i USA om dyrevelferd i husdyrbruk)
- Krav til økologiske produkter
- Krav til matinformasjon/merking av mat

Også fra norsk side vil alle disse temaene være viktige sensitive områder.

For å sikre økt markedsadgang vil det i praksis være snakk om å etablere en eller annen form for gjensidig aksept av hverandres regelverk på SPS-området mellom USA og EU som en del av frihandelsavtalen. Definisjonen i SPS-avtalen artikkel 4 sier i korthet at medlemmene skal akseptere hverandres helsebestemmelser, selv om de avviker fra hverandre, dersom de likevel har likeverdig/tilsvarende ("equivalent") effekt når det gjelder beskyttelsesnivå. Dette innebærer at verken ordlyd eller tiltak trenger å være identiske for å kunne konstatere at to land har ekvivalente bestemmelser på et gitt område.

Fra begge parter gis uttrykk for stor optimisme til forhandlingene, særlig på politisk nivå, mens det lavere i Europakommisjonen, særlig i DG Sanco, er noe større nøkternhet når det gjelder å få til noen større gjennombrudd i forhandlingene og øke handelen med landbruksvarer, særlig kjøtt.

USA sier at de forventer en mer vitenskapelig tilnærming fra EU, mens EU har sagt offentlig at de har til hensikt ikke å gi etter når det gjelder GMO og veksthormoner.

Hva er implikasjonene for Norge?

Dersom forhandlingene medfører at USA anerkjenner EUs regelverk som det er, bør dette ikke innebære vesentlige konsekvenser for Norge, med unntak av de områdene hvor Norge har særlige tilpasninger til EUs regelverk. Her vil vi være avhengige av at EUs grensekontroll også forholder seg til de norske tilpasningene ved import fra USA av produkter som er beregnet for det norske markedet.

Dersom forhandlingene mellom EU og USA medfører at EU må endre sitt regelverk på SPS-området, vil dette innebære at også Norge må ta stilling til endringene på grunn av våre forpliktelser i EØS-avtalen. Dette vil skje på ordinær måte gjennom prosedyrene

for innlemmelse av rettsakter i EØS-avtalen. Dersom endringene skjer på sensitive områder, vil dette kunne være lite ønskelig for Norge.

Hvordan kan norske interesser på området best ivaretas?

De viktigste beslutningene som kan få betydning for Norge, vil fattes av USA og EU i løpet av forhandlingene. Det vil derfor være viktig å sikre mest mulig informasjon om hva som skjer underveis i forhandlingene, slik at vi er informert. Norge er ikke part i forhandlingene og har dermed begrensede muligheter til å påvirke utfallet av disse.

6.4 Handel med tjenester

Hva forhandler partene om og hva er de sentrale temaene?

Høynivå-arbeidsgruppen mellom EU og USA har satt høye ambisjoner for forhandlingene om handel med tjenester:

”The HLWG recommends that in the services area the goal should be to bind the highest level of liberalization that each side has achieved in trade agreements to date, while seeking to achieve new market access by addressing remaining long-standing market access barriers, recognizing the sensitive nature of certain sectors. Furthermore, we recommend that the agreement include binding commitments to provide transparency, impartiality, and due process with regard to licensing and qualification requirements and procedures, as well as to enhance the regulatory disciplines included in existing U.S. and EU trade agreements.”

Det er ikke kjent hvilken tilnærming som vil legges til grunn for partenes markedsadgangsforpliktelser; det vil si om avtalen vil baseres på en tilnærming basert på WTOs tjenesteavtale, GATS med positiv liste for markedsadgangsforpliktelser, eller en NAFTA¹⁹-inspirert modell med såkalt negativ liste, hvor unntakene fra markedsadgang listes som reservasjoner. NAFTA-inspirerte avtaler inkluderer også ofte ”ratchet” (skralle), hvor fremtidig liberalisering av relevant regelverk automatisk låses inn i avtalen. Tradisjonelt har det vært slik at USA foretrekker en negativ liste mens EU foretrekker en positiv liste.

I tillegg til å sikre markedsadgang for tjenester, legges det opp til å redusere regulatoriske handelshindringer gjennom samarbeid om blant annet utvikling av regelverk. Rapporten *Reducing Transatlantic Barriers to Trade and Investment* anslår at om lag 10 prosent av den økonomiske gevinsten av TTIP vil komme fra reduksjon av regulatoriske handelsbarrierer innenfor handel med tjenester. Horisontale bestemmelser om åpenhet, samarbeid, konsekvensanalyser og lignende vil komme til anvendelse også innenfor tjenestesektoren (se kapittel 5.2 for nærmere omtale). I tillegg har både EU og USA en målsetting om mer dyptgående samarbeid innenfor ulike tjenestesektorer. Det vil her kunne dreie seg om harmonisering av regelverk, men også at partene enes om internasjonale eller felles standarder, samsvarserklæringer og

¹⁹ North American Free Trade Agreement, frihandelsavtalen mellom USA, Canada og Mexico

gjensidig godkjenning av kvalifikasjoner. EU har signalisert at avtalen på dette området vil kunne ha en dynamisk karakter, slik at den regulatoriske dimensjonen utvikles over tid.

Lite er imidlertid foreløpig kjent om partenes ambisjonsnivå og prioriteringer på dette feltet. Finansielle tjenester og IKT er identifisert som aktuelle kandidater, men det er foreløpig ikke kjent hvilke andre sektorer som vil kunne bli gjenstand for mer dyptgående regulatorisk samarbeid.

Det må forventes at EU og USA på dette området vil ha ulike ambisjoner og prioriteringer. Dette gjelder for eksempel finansielle tjenester, hvor EU ønsker at avtalen skal inkludere regelverk og samarbeid, mens USA per i dag synes å ønske at avtalen begrenses til markedsadgang.

Hva er implikasjonene for Norge?

Det er vanskelig å si noe om eventuelle konsekvenser for tredjeland, herunder EØS-dimensjonen, av en eventuell regulatorisk samordning på områder av relevans for tjenestehandelen. Rammene for dette arbeidet er fremdeles uklare og partenes egne målsettinger synes å være flytende og vil utvikles i løpet av forhandlingene. Selv om endringer i EØS-relevant regelverk også vil gjøres gjeldende for Norge, er det ikke gitt at norske tjenestetilbydere får tilsvarende behandling som tjenestetilbydere fra EU oppnår som resultat av regulatorisk samarbeid. Dette vil avhenge av hvordan slik økt markedsadgang hjemles og iverksettes. Det kan eksempelvis være ordninger som krever egen avtale mellom Norge og USA for at Norge oppnår tilsvarende rettigheter som EU selv om regelverket er harmonisert gjennom EØS.

Når det gjelder unntak for miljøhensyn inkluderer EU dette i sine frihandelsavtaler. NAFTA mangler slike unntak på tjenesteområdet. Det anses som lite trolig at EU i TTIP vil fravike egen miljølovgivning. Europakommisjonen ønsker å inkludere flytransporttjenester i forhandlingene med USA. Det kan da tenkes at diskusjoner rundt anvendelsen av EUs kvotehandelssystem på flygninger mellom EU og tredjeland gjenåpnes, særlig dersom man ikke finner en løsning i ICAO. USA har vært blant de fremste kritikerne av utvidelsen fra januar 2012 av EUs kvotehandelssystem til også å skulle omfatte alle flygninger for flyselskaper som tar av eller lander i EU området. Det har ført til en midlertidig utsettelse i påvente av at man i ICAO blir enige om et system for utslippsreduksjoner.

Relasjonen til TISA

Norge deltar i forhandlingene om en ny avtale om handel med tjenester (Trade in Services Agreement, TISA) mellom WTO-medlemmer²⁰ som ønsker det, med sikte på

20 Australia, Canada, Chile, Colombia, Costa Rica, EU (representerer sine 28 medlemsland), Hong Kong SAR, Island, Israel, Japan, Liechtenstein, Mexico, New Zealand, Norge, Pakistan, Panama, Paraguay, Peru, Korea, Sveits, Taiwan, Tyrkia og USA

en avtale som på sikt kan innlemmes i WTO-avtalen om handel med tjenester (GATS). Ca. 50 land deltar i forhandlingene inklusive EU-28 og USA.

Forhandlingene ble formelt lansert den 28. juni 2013. Både EU og USA har lagt frem sine åpningstilbud for markedsadgang. USAs tilbud er imidlertid ikke komplett da det mangler finansielle tjenester og personbevegelser (tilstedeværelse av personer på midlertidig basis (leveringsmåte 4).

TISA-forhandlingene og TTIP-forhandlingene om tjenester foregår parallelt og det sentrale spørsmålet vil bli om TTIP-prosessen er i stand til å bli mer vidtrekkende enn TISA når det gjelder markedsadgang og regulatorisk samarbeid mellom EU og USA. Det er åpenbart intensjonen. I den grad et forhandlingsresultat i TISA ikke lever opp til EU og USAs ambisjonsnivå fremstår det som sannsynlig at TTIP vil gå lengre. Det er også vanskelig på nåværende tidspunkt å gi en vurdering av forhandlingsfremdriften i de to prosessene, og dermed også eventuelle synergieffekter og utfall av taktiske vurderinger EU og USA måtte legge til grunn. I tillegg synes det at ambisjonene når det gjelder regulatorisk samarbeid, herunder harmonisering av regelverk i TTIP går lenger enn det som i dag forventes i TISA under såkalte "enhanced disciplines" innenfor enkelte sektorer.

Et hovedprinsipp i TISA er at den skal speile "best FTA" og fange opp fremtidig liberalisering av regelverk som kan ha diskriminerende virkning (nasjonal behandling). Dersom man legger til grunn at man i TISA oppnår et godt forhandlingsresultat bør TISA i stor grad kunne ivareta våre markedsadgangsinteresser på tjenesteområdet i USA. Det tyder per i dag på at TISA vil inkludere en bestevilkårsbestemmelse, i tråd med norsk posisjon, som unntar fremtidige frihandelsavtaler partene måtte inngå. Dersom EU oppnår bedre behandling i TTIP enn i TISA kan det ikke forventes at Norge vil få tilsvarende behandling.

Forutsetningene for informasjonstilgang for norsk side burde være gode, gitt det tette interdepartementale samarbeidet og inntaket om internasjonal tjenestehandel som gjelder for bilaterale prosesser, EØS-regimet og TISA/GATS-forhandlingene.

6.4.1 Personbevegelser

Hva forhandler partene om og hva er de sentrale temaene?

Det er en uttalt målsetting for forhandlingene mellom EU og USA å binde nåværende reguleringer i tråd med den meste omfattende handelsavtale partene (dvs. EU og USA) har inngått:

”.. bind the existing autonomous level of liberalisation of both Parties at the highest level of liberalisation captured in existing FTA,..., covering all sectors and all modes of supply...”²¹

USA har i sitt foreløpige åpningstilbud i TISA ikke inkludert forpliktelser på personbevegelser. Begrunnelsen for dette var at de arbeider med en regelverksendring som vil kunne få betydning for forpliktelsesnivået på dette området. Det er ikke avklart om dette vil føre til at USA vil kunne ta bedre forpliktelser i TISA og/eller TTIP (avhengig av tidsrammene for forhandlinger og lovarbeid) enn det USA har gjort i sine eksisterende frihandelsavtaler.

Hva er implikasjonene for Norge?

En må anta at det vil bli noe lettere for borgere fra EU og USA til å få innreise og opphold på hverandres områder enn i dag. Fri bevegelse innenfor EØS vil ikke påvirkes. Norge - USA regelverket kan imidlertid framstå som relativt sett mindre attraktivt, enn EU – USA regelverket. Det er lite trolig regelverket blir mer liberalt enn Norge har i sitt utlendingsregelverk.

Arbeidsmarkedsmyndighetene har i hovedsak defensive interesser på området personbevegelser. Vårt hovedfokus er å sikre høy yrkesdeltakelse blant de som bor i landet. Det er lite trolig at denne avtalen i seg selv vil kreve tilpasninger i vårt utlendingsregelverk for å ivareta arbeidsmarkedspolitikkenes interesser.

Hvis det, mot formodning, blir vesentlig enklere for USAs bedrifter å ta med seg nasjonale borgere til EU for å jobbe enn til Norge, er det mulighet for å endre det norske utlendingsregelverket.

Det er mulig en slik avtale vil generere mer handel med tjenester (da det sies å være et stort uutnyttet område for handel). Amerikanske bedrifter som vil være aktive på tjenestemarkedet i Europa vil sannsynligvis også være interessert i å levere til et godt betalt marked i Norge. Det kan føre til at flere bedrifter fra USA deltar med tilbud i norske anbudskonkurranser og at flere får kontrakter for å levere tjenester til Norge. Både WTOs avtale om handel med tjenester, GATS og EFTAs handelsavtaler er det en viktig premisse at det ikke skal være noen begrensning på volumet knyttet til personbevegelser for å levere tjenester (no economic need test). Gjennom våre GATS-bindinger har USA også i dag tilgang til å levere tjenester til det norske markedet, men generelt sett er få bedrifter utenfor EU aktive med å levere tjenester som innebærer utsendte medarbeidere. En vellykket TTIP vil muligens (på noe sikt) også kunne bidra til større tjenesteimport til Norge

²¹ Interim Report to Leaders from the Co-Chairs, EU-U.S. High Level Working Group on Jobs and Growth, 19 June 2012

Norske bedrifter vil kunne ønske like vilkår som EUs bedrifter med hensyn til å levere tjenester til USA. Det er mulig EUs bedrifter gjennom TTIP vil få enklere regler å forholde seg til når de tar med seg ansatte for å levere tjenester til det amerikanske markedet, enn det regelverket norske bedrifter står overfor. TTIP vil slik sett kunne innebære en konkurranseulempen for norske bedrifter. Betydningen av denne ulempen vil først kunne vurderes når TTIP er ferdig forhandlet. Norske bedrifter med filialer i et EU-land vil i en del sammenhenger kunne bruke den som tjenesteleverandør.

Norsk og europeisk regelverk har (i motsetning til noen land), et særskilt regelverk for selve innreisen, og det opereres med to kategorier innreisende: de visumpliktige og de visumfrie.

Dersom en utenlandsk borger (som ikke er EØS-borger) skal arbeide i Norge, må vedkommende først og fremst ha oppholds-/arbeidstillatelse for den perioden vedkommende skal arbeide. Regler for arbeids- og oppholdstillatelse er et nasjonalt anliggende, som Norge selv kan tilpasse etter eget ønske. Dersom den utenlandske borgeren er visumpliktig, må vedkommende ha et visum for å kunne reise inn og starte arbeidet.

Visumpolitikken er en del av Schengensamarbeidet, og Norge er forpliktet til å følge EU/Schengensamarbeidets til enhver tid gjeldende regler og praksis. EU/Schengensamarbeidet legger imidlertid stor vekt på å tilrettelegge for økt mobilitet for bona fide reisende på Schengenområdet, og stimulere til vekst i turisme og å tilrettelegge for mobilitet på arbeidsmarkedet etc. Det arbeides kontinuerlig med å forenkle prosedyrer og praksis på visumfeltet, samtidig med at nødvendig innreisekontroll opprettholdes.

På selve visumområdet, kan et handels- og investeringspartnerskap mellom EU og USA, ikke anses å utgjøre noen konsekvenser for Norge, da Norge og EU/Schengenlandene skal etterleve samme visumregelverk og praksis.

Det er også viktig i denne sammenheng å påpeke at borgere av USA er visumfrie til Norge (og EU). Når en borger av USA har fått nødvendig oppholdstillatelse, kan personen reise fritt inn i Norge og oppholde seg og arbeide i tråd med tillatelsen. Dersom en amerikansk bedrift sender arbeidskraft som ikke er borger av USA, men som er visumpliktig til Norge (og dermed de øvrige Schengenlandene), vil vedkommende være omfattet av Schengensamarbeidets visumregelverk, uavhengig av om innreisen skjer til Norge eller EU.

6.4.2 Godkjenning av yrkeskvalifikasjoner

Hva forhandler partene om og hva er de sentrale temaene?

I lys av at en av konklusjonene fra høynivåarbeidsgruppen mellom EU og USA er å forhandle om lisens- og kvalifikasjonskrav, påregnes endringer mellom EU og USA på dette feltet. Eksempler på yrker hvor dette kan være svært praktisk er:

- *Helsepersonell som leger, tannleger og sykepleiere*
- *Regnskapsførere, revisjon og advokatvirksomhet*
- *Ingeniørvirksomhet*

Dette er også et tema i TISA-forhandlingene. Hvorvidt TTIP vil gå lenger på dette området enn TISA vil, som på andre områder, avhenge av hva man eventuelt oppnår i TISA og tidsrammene for de to prosessene.

Hva er implikasjonene for Norge?

Som et ledd i gjennomføringen av et felles arbeidsmarked har EU utarbeidet ulike direktiver som regulerer godkjenning av yrkeskvalifikasjoner som er oppnådd i et annet EU-land enn hjemstaten. Direktivene er en del av EØS-avtalen. Direktivene er mer å betrakte som "arbeidsmarkedsdirektiver" enn utdanningsdirektiver.

For yrkene lege, sykepleier, tannlege, jordmor, farmasøyt, veterinær og arkitekt er utdanningene harmonisert i EU/EØS-området og Sveits.

Det antas at det ikke vil bli en avtale om automatisk godkjenning av yrkeskvalifikasjoner i TTIP, det vil trolig bli mer en rammeavtale om at en inngår avtale om godkjenning på visse vilkår innenfor et yrke.

En eventuell avtale om godkjenning av yrkeskvalifikasjoner for et yrke mellom EU og USA, eller andre ordninger som vil forenkle godkjenningsprosedyrene, vil kunne gjøre det enklere for EU-borgere å få sine yrkeskvalifikasjoner godkjent i USA og omvendt. Norske borgere vil ikke være omfattet av en slik avtale. Dette vil kunne medføre en konkurranseulempe for norske tjenestetilbydere.

6.4.3 Maritim transport

Bakgrunn

Maritime tjenester utgjør en betydelig del av den norske tjenesteeksporten til USA. USA er det største enkeltmarkedet for norske rederier og det anløper om lag 4000 norskkontrollerte skip i året. Norske rederier er særlig store innen olje-, gass- og kjemikalietransport, biltransport, transport av skogsprodukter, og i noe grad innen

spesialskip som betjener offshoreindustrien. USA er også et viktig marked for norske tjeneste- og utstyrsleverandører.

Internasjonal maritim transport

Det amerikanske markedet for internasjonal maritim transport regnes som åpent. 98 prosent av disse transportene foregår med utenlandsk registrerte skip. USA har imidlertid ikke bundet opp forpliktelser for internasjonal maritim transport i internasjonale avtaler som OCED's regelverk om fri internasjonal skipstransport (Code of Liberalisation of Current Invisible Operations), GATS eller i frihandelsavtaler. Det er heller ikke ventet at USA vil være innstilt på å ta forpliktelser knyttet til skipsfart i TISA. USA kjennetegnes ellers av sin preferanse for amerikanske skip til internasjonal maritim transport av myndighetseide eller -finansierte laster. Dette er hjemlet i

- The Cargo Preference Act of 1984,
- The Cargo Preference Act of 1904 og
- Public Resolution 17 of the 73rd Congress.

I tillegg er det gjennom *US Public Law 104-58 of November 1995* krav til at amerikanskflaggede skip skal benyttes til eksport av olje fra Alaska.

Innenlands maritim transport

USA regnes om et av verdens mest proteksjonistisk regulerte markeder for innenriks skipsfart. Innenlands maritim sektor i USA er preget av *The Merchant Marine Act of 1920 - Section 27* (også kalt for Jones Act) og *The Passenger Vessel Services Act;1886 (PVSA)*.

- *The Passenger Vessel Services Act;1886 (PVSA)*, forbyr utenlandske kontrollerte skip å transportere passasjerer mellom havner i USA. Regelverket innebærer at skipene må være klarert for innenriks kysttrafikk (coastwise-qualified), og således blant annet bygget og eid i USA. Som amerikansk havn inkluderes blant annet faste- og flytende offshoreinstallasjoner på kontinentalsokkelen.
- *The Merchant Marine Act; 1920 (Jones Act)*, krever at all godstransport på skip mellom amerikanske havner går på amerikansk flaggede skip, som er bygget i USA, eid av amerikanske statsborgere og bemannet med personer permanent bosatt i USA.

I tillegg til at Jones Act hindrer utenlandske skip fra å slippe til på kyst- og elvefart i USA hindrer den eksport av utenlandsk bygde skip til innenlands bruk i USA.

Jones Act er begrunnet i blant annet beredskapshensyn, beskyttelse av den amerikanske handelsflåten og skipsindustrien, samt ønsket om å beholde amerikanske sjøfolk. Myndighetene har adgang til å gi unntak fra kravene. Dette ble gjort blant annet i etterkant av stormene Katrina og Sandy, da amerikansk flåte ikke hadde tilstrekkelig

kapasitet til å møte behovene. Det delvis norske Aker Philadelphia Shipyard bygger skip innenfor Jones Act-segmentet.

Markedet for maritimt utstyr, inkludert utstyr til skipene som bygges ved amerikanske verft for Jones Act-markedet, er i utgangspunktet åpent for utenlandske produsenter og leverandører som følger amerikanske krav. Skrogene skal være bygget i USA, med noen få enkeltunntak. Både Norge og EU har avtale med USA om gjensidig godkjenning av samsvarsvurderinger av skipsutstyr.

Amerikansk lovgivning gir classeselskapet ABS monopol på å klassifisere myndighetseide skip. Monopolsituasjonen legger begrensninger på utenlandske classeselskapers muligheter på det amerikanske markedet.

Norges posisjon

Den norske maritime næringen har, til tross for begrensningene som finnes, et godt fotfeste i det amerikanske markedet. Både offshore-rederier og utstyrsleverandører melder om forventet vekst i USA i årene fremover. DNV har vokst i USA de siste årene, og har sin største tilstedeværelse utenfor Norge i USA.

Norge har en vennskaps-, handels- og konsulartraktat med USA fra 1928. Avtalen omfatter internasjonal skipstransport der dette *er* eller *måtte bli åpent*, og gir rett til nasjonal behandling og bestevilkårsbehandling.

Det er US Coast Guard som godkjenner laboratorier som gjennomfører tester som legges til grunn for US Coast Guards typegodkjenning av maritimt sikkerhetsutstyr til det amerikanske markedet. Det anses som viktig at det ikke innføres begrensninger eller krav knyttet til norsk skipsutstyr sammenliknet med utstyr fra EU.

I tillegg har Norge bilaterale handelskonsultasjoner med USA der maritime saker tas opp. Vi har også en koordinert dialog med amerikanske myndigheter om internasjonal skipsfart og markedsadgang gjennom Consultative Shipping Group, som er en uformell myndighetsgruppe bestående av 18 sentrale skipsfartsnasjoner.

Hva forhandler partene om og hva er de sentrale temaene?

EU og USA har uttalte ambisjoner om en bred og omfattende avtale der ingen forhandlingsområder er unntatt fra forhandlingene. Maritime tjenester har foreløpig ikke vært løftet som et sentralt tema. EU ønsker å få USA til å ta forpliktelser for internasjonal skipsfart, og på den måten bidra til forutsigbarhet når det gjelder fremtidig markedsadgang. EU har opplyst at de vil søke å få til lettelse i Jones Act gjennom frihandelsavtalen. EUs forventninger til hva som kan oppnås synes å være realistisk avdempede. EU bruker også TISA-prosessen for å bevege USA til å ta forpliktelser for internasjonal skipsfart. Amerikansk side synes ikke å prioritere de

maritime transporttjenestene i TTIP-forhandlingene, og har gjort klart at Jones Act står ved lag.

Hva er implikasjonene for Norge?

Selv om maritim transport ikke ligger an til å bli et sentralt tema gir TTIP-forhandlingene en god anledning for dialog om binding av forpliktelser og eventuell oppmykning av regelverket. En klargjøring av hvilke konkrete implikasjoner Jones Act har kan være positivt.

DNV GL ser TTIP som et steg i riktig retning blant annet fordi forhandlingene sannsynligvis vil sette konkurransevridende problemstillinger innenfor maritim sektor på dagsorden, slik som monopolet innenfor klassifisering av myndighetseide skip i USA.

Hvordan kan norske interesser på området best ivaretas?

Et overordnet mål for Norge vil være å sikre at norsk maritim næring ikke får dårligere konkurransevilkår enn EUs maritime næring. Vennskaps-, handels- og konsulartraktaten fra 1928 vil kunne være et utgangspunkt når det gjelder maritime transporttjenester. Avtalen om gjensidig godkjenning av samsvarsvurderinger er et utgangspunkt når det gjelder skipsutstyr hvor det kreves godkjenning i henhold til krav som følger av internasjonale konvensjoner som regulerer skipsfartsforhold.

Avtale om gjensidig godkjenning av krav til skipsutstyr vil kreve en årlig oppdatering for å innlemme endringer i internasjonale krav. Det kan være nyttig å få avklart om USA/EU planlegger å la skipsutstyr inngå i TTIP. Det kan synes lettere å foreta årlig endring av en separat avtale om skipsutstyr.

6.4.4 Telekommunikasjon

Bakgrunn

USA har i prinsippet et åpent marked for telekommunikasjonstjenester. Det gis imidlertid ikke lisens til telekommunikasjonsselskaper som er kontrollert av utenlandske stater. Denne begrensningen er begrunnet i sikkerhets hensyn: amerikanske myndigheter ønsker ikke at fremmede stater skal kontrollere telekommunikasjon i USA. Ordningen gir også et effektivt vern mot konkurranse, for eksempel mot Telenor. Det er imidlertid eksempler på at utenlandske statskontrollerte telekommunikasjonsselskaper har blitt tillatt å kjøpe amerikanske selskaper som har frekvenstillatelse, dette gjelder også Telenor, men praktiseringen av regelverket er uforutsigbar.

Hva forhandler partene om og hva er de sentrale temaene?

Vi vil anta at eventuelle forhandlinger om telekommunikasjon mellom USA og EU vil gjelde, både markedsadgangsspørsmål, eksempelvis eliminering av eierskapsbegrensninger for statskontrollerte selskaper, samt prinsipper om ikke diskriminerende vilkår for tildeling av frekvenser, samtrafikk og lignende. Det meste av telekommunikasjonsreguleringene er i dag felleseuropeisk og alle standarder fastsettes av International Telecommunication Union (ITU). EU vil ikke kunne endre disse forhold selv om de inngår en handelsavtale med USA. Videre har alle EU og EØS land inkorporert EUs direktivpakke for elektronisk kommunikasjon. Dette er et betydelig strengere og mer nyansert regelverk og har vært i kraft siden 2003. Direktivene går også mye lengre enn hva som kan nedfelles i en handelsavtale, og det vurderes ikke sannsynlig at en frihandelsavtale mellom USA og EU vil medføre endringer i dette regelverket.

Vi kan ikke se bort fra at partene går inn i en bredere forhandling om elektronisk kommunikasjon mer generelt, der man forhandler regler om elektronisk kommunikasjon generelt og inkluderer prinsipper om personvern, samarbeid om vern mot datakriminalitet, hacking etc. Blant annet kan dette omfatte en utvidelse av avtalen til å omfatte den eksisterende IKT-avtalen eller en egen roaming-avtale. En kan heller ikke se bort fra at NSAs tilgang til data vil bli berørt.

Hva er implikasjonene for Norge?

Dersom forhandlingene mellom USA og EU fører til regelendringer i EU, så vil det trolig bli gjort gjeldende for Norge gjennom EØS. Dersom EU oppnår forbedrede markedsvilkår inn i USA, vil dette gi norske selskaper konkurranseulempen på det amerikanske markedet sammenlignet med selskaper fra EU.

Hvordan kan norske interesser på området best ivaretas?

Norge vil ha en positiv interesse i å ha samme handelsrettede rettigheter og forpliktelser overfor USA som i en frihandelsavtale mellom USA og EU.

6.4.5 Finansielle tjenester

Hva forhandler partene om og hva er de sentrale temaene?

Både EU og USA har finansmarkeder med omfattende handel og avanserte produkter. Amerikanske banker og finansinstitusjoner er blant verdens største.

I EUs forhandlingsmandat ligger det inne at finansielle tjenester og regelverksharmonisering på finansmarkedsområdet er et forhandlingsmål for EU. Under kapittelet som omhandler regulatoriske spørsmål i mandatet, heter det at «*negotiations should aim at common frameworks for prudential cooperation*».

Kommisjonen publiserte i januar 2014 sin forhandlingsposisjon²² på finansielle tjenester som presiserer EUs målsettinger på dette området. Det understrekes her at formålet er å skape en plattform for regulatorisk samarbeid, ikke å definere internasjonale standarder. Indre markedskommisær Barnier har også ved flere anledninger uttalt at finansielle tjenester ikke kan være en del av avtalen uten at også regelverksharmonisering behandles i avtalen. . Amerikanske myndigheter synes så langt å være tilbakeholdne med å ville inkludere regelverksharmonisering på finansielle tjenester i TTIP.

Hva er implikasjonene for Norge?

Finansielle tjenester er en del av det indre marked gjennom EØS-avtalen. Mesteparten av finansmarkedsreguleringen bygger på direktiver og forordninger fra EU. Forholdet mellom Norge og USA er regulert av WTO-regelverket. En frihandelsavtale mellom EU og USA som også innebærer regelverksharmonisering, vil indirekte også kunne innebære en harmonisering av regelverket mellom USA og Norge.

Europakommisjonen har i sin konsekvensanalyse («Impact Assessment») vurdert betydningen av en frihandelsavtale mellom EU og USA for forsikringsområdet. Dette er en sektor som også er viktig for Norge. I konsekvensanalysen står det følgende om dette (side 41-42):

«Insurance and re-insurance services exports are more important for the EU than for the US. EU exports of insurance services amounted to €5.4 billion in 2010 while in the US they totalled €2.6 billion.

The CEPR 2013 study estimates that the output in the insurance sector is expected to expand by 0.44% in the EU in the case of a conservative FTA and 0.84% in the case of an ambitious FTA. Bilateral exports from the EU to the US are estimated to increase between 4.2% in the case of a conservative FTA and 8.30% in the case of an ambitious FTA. Major insurance exporting EU Member States are France, Germany, Italy and the UK, but smaller specialised insurance companies that are present also in the US exist in numerous other EU Member States.

In terms of market access relevant measures, in particular the fragmentation and lack of convergence in regulation across various US states – each of which has its own set of regulators and rules and the absence of (optional) federal regulation – acts as the main obstacle for supplying insurance services in an efficient manner to the US market as a whole. This, for example, is illustrated by the pre-approval requirement for each life insurance product at state level. In this regulatory context, one of the issues of greatest concern to EU firms is the collateral and capital requirement in the US for cross-border reinsurance transactions. The collateral

²² EU - US Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP), Cooperation on financial services regulation, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/january/tradoc_152101.pdf

requirements are sometimes greater than 100 percent of the premium being reinsured. In November 2011, the US National Association of Insurance Commissioners (NAIC) amended its credit for reinsurance models to reduce the collateral requirements for non-US reinsurers which are based, licensed and domiciled in “qualified jurisdictions”. The NAIC’s revised model regulation is an important and significant step in the right direction, but concerns about a discriminatory treatment between US and non-US re-insurers and inconsistent application across US states remain.»

Dersom EU lykkes med sin ambisjon om bedre regelverksharmonisering på finansmarkedsområdet, kan det bedre europeiske finansinstitusjoners rammevilkår i USA. Eventuelle forbedrede rammevilkår for europeiske finansinstitusjoner som følge av regelverksharmonisering bør kunne utvides til å gjelde norske finansinstitusjoner, ettersom norske institusjoner er underlagt i hovedsak samme regelverk som europeiske selskaper (gjennom bl.a. Solvens II-direktivet og kapitalkravsdirektivet (CRD IV)). Dersom dette ikke lykkes, og EUs finansinstitusjoner oppnår bedre rammevilkår på det amerikanske markedet enn norske finansinstitusjoner, vil det svekke norske forsikringsselskapers konkurransekraft i det amerikanske markedet sammenlignet med for eksempel britiske selskaper.

Som nevnt ovenfor har hver amerikanske delstat egen forsikringslovgivning, og de fleste delstatene krever at forsikringsselskapet skal ha lisens i delstaten hvor det har forsikringer. Det er omfattende rapporteringskrav knyttet til lisensene. Flere delstater godkjenner imidlertid såkalte hvitlistede selskaper, som rapporterer til “National Association of Insurance Commissioners (NAIC)”. For å bli hvitlistet kreves særskilt kapitalsikkerhet og det er ikke uvanlig med krav om obligasjonsgaranti på over 5 mill USD. Disse ordningene gjelder eksempelvis for sjøforsikring, og i følge norske sjøforsikringsselskaper er det i praksis ofte nødvendig å bli “hvitlistet”, for å være kommersielt attraktiv i USA. Dersom EU oppnår forbedringer i slike vilkår for sine forsikringsselskaper i USA, vil norske forsikringsselskaper og sjøforsikringsselskaper stå overfor betydelige konkurranseulempes i USA, sammenlignet med EU-forsikringsselskaper.

Det er imidlertid fortsatt for tidlig å ha en kvalifisert oppfatning av hvilke konsekvenser forenklinger og regelverksharmonisering vil ha for norske finansinstitusjoner. Det vil være viktig for Norge å jobbe for at norske foretak får samme konkurransevilkår på det amerikanske markedet som europeiske foretak. Samtidig vil det være viktig for Norge å jobbe for at en eventuell regelverksharmonisering ivaretar vår mulighet for å opprettholde vårt gjeldende nivå på finansmarkedsreguleringen, og med et utgangspunkt i et horisontalt regelverk hvor lik risiko reguleres likt.

6.4.6 Energitjenester

Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?

Handel med tjenester knyttet til energisektoren (råolje, naturgass, elektrisk energi, fornybar energi) over landegrensene er i liten grad omfattet av internasjonale avtaler, herunder GATS. Partene påpeker at det ikke finnes noen definisjon av energitjenester i GATS, hvilket antas å bidra til restriksjoner i den internasjonale handel med slike tjenester. Et siktemål med TTIP vil være å bidra til å etablere klarere regler i denne forbindelse – bl.a. for å bevirke at regler om handel med energitjenester senere kan inntas i multilaterale handelsavtaler. Partene ønsker å etablere et åpent, stabilt, forutsigbart og ikke-diskriminerende rammeverk for internasjonal handel med energitjenester.

Forhandlingene vil særlig konsentreres om følgende områder:

- *Transparens*
- *Markedsadgang og ikke-diskriminering – bl.a. eliminering av krav til lokalt innhold i energisektoren for å bidra til handel med energitjenester*
- *Konkurranse*

Hva er implikasjonene for Norge?

Det er ikke klart hva som ligger i dette på det nåværende tidspunkt. Mandatet er meget vidt og åpent formulert. Partene sier selv at nye regler i TTIP vil kunne bidra til å etablere markedsprinsipper for internasjonal handel med energitjenester. I Norge er det få – om noen – restriksjoner knyttet til tjenesteleveranser på energisektoren, men det vil klart være av interesse å følge utviklingen i forhandlingene på dette punkt.

6.4.7 Audiovisuelle tjenester

Hva forhandler partene om og hva er de sentrale temaene?

Audiovisuelle tjenester er ikke dekket av EUs forhandlingsmandat, jf. mandatets pkt. 21, hvor det fremgår at *"Audiovisual services will not be covered by this chapter"*. En sentral begrunnelse for hvorfor det ikke er gitt et mandat til å forhandle om disse tjenestene, er blant annet at audiovisuelle tjenester og EU lovgivningen på dette feltet fortsatt er under utvikling, jf. blant annet mandatet pkt. 9, hvor det uttales følgende

"The Agreement shall not contain provisions that would risk prejudicing the Union's or its Member States' cultural or linguistic diversity, [...] The Agreement will not affect the capacity of the Union and its Member States to implement policies and measures to take account of developments in this sector in particular in the digital environment".

Selv om audiovisuelle tjenester ikke inngår i EUs forhandlingsmandat, åpner mandatet for at Europakommisjonen kan komme tilbake til Rådet og be om endringer i mandatet, jf mandatets pkt. 44.

USTRs brev 20. mars 2013 om oppstarten av forhandlingene klargjør ikke USAs posisjon når det gjelder audiovisuelle tjenester. Under kapittelet "Trade in services", heter det at USA skal "*seek to obtain improved market access in the EU on a comprehensive basis*". Gitt USAs sterke posisjon i den audiovisuelle sektoren, er det grunn til å anta at USA kan trekke inn audiovisuelle tjenester i forhandlingene.

Hva er implikasjonene for Norge?

Siden audiovisuelle tjenester er unntatt fra EUs forhandlingsmandat er det ikke grunn til å anta at en frihandelsavtale mellom EU og USA vil medføre endringer i konkurransesituasjonen for norsk næringsliv i den audiovisuelle sektoren. En eventuell endring i EUs mandat kan potensielt lede til at EU påtar seg forpliktelser på området. Hvilke konsekvenser dette kan komme til å medføre for konkurranseposisjonen til norsk næringsliv må eventuelt vurderes i lys av et nytt mandat fra Rådet.

Dersom EU åpner for forhandlinger med USA om audiovisuelle tjenester kan dette potensielt få virkninger for Norge gjennom EØS. Et slikt scenario må eventuelt vurderes i lys av et nytt mandat fra Rådet.

6.4.8 Miljøtjenester

Bakgrunn

Miljøtjenester er i WTO definert som enhver tjeneste som har noe med følgende temaer å gjøre: avfallsbehandling, avløp, opprydding i "gamle synder", luftkvalitet, forurensende utslipp, støy, naturvern- og kulturminneområder. Det har imidlertid vært et tema i WTO forhandlingen om lista skal oppdateres og utvides. I WTO har USA vært pådriver for "clustering" av blant annet tjenester som er klimarelaterte, herunder tradisjonelle miljøtjenester, så vel som energitjenester. I ulike land eksisterer det fortsatt ulike definisjoner av hva man regner som en miljøtjeneste. USA er blant de land som benytter vide definisjoner som inkluderer for eksempel konsulenttjenester og analysetjenester, mens for eksempel Tyskland, i likhet med Norge, er blant de som benytter smalere definisjoner. Både EU og Norge har i dag relativt åpne markeder for miljøtjenester.

Hva forhandler partene om og hva er de sentrale temaene?

Norge har i vårt siste tilbud i GATS et generelt unntak for offentlige tjenestefunksjoner som gjelder miljøtjenester. EU har et lignende men ikke identisk unntak, mens USA ikke har noe slikt unntak. Det er derfor ikke umulig at dette er et område som vil bli satt under press av USA.

Radioaktivitetsområdet er sensitivt og dekkes ikke av WTO-avtalen. På grunn av den positive listingen på tjenesteområdet i GATS har det tidligere ikke vært behov for et unntak på dette området. Det er et faktum at radioaktivt materiale er å finne/genereres i flere ulike sektorer, bl.a. helse og oljesektoren.

Radioaktive stoffer eksisterer ikke eksklusivt i avfall, men kan også være en komponent i produksjon av ulike typer varer som inngår i for eksempel bygg- og anleggstjenester, som sement og asfalt. Radioaktive stoffer kan også være komponent i produkter til distribusjon, for eksempel ioniske røykvarslere, røntgenutstyr til medisinsk bruk, laserpekere og solarier. Denne listen er imidlertid ikke uttømmende, men illustrerer at det dreier seg om ulike tjenester (så vel som varer) og ulike sektorer.

Det er fortsatt et åpent spørsmål hvordan EU og USA generelt kommer til å utforme sine unntakslistor og mer spesifikt forholde seg til radioaktivitetsområdet i TTIP. I USAs handelsavtale med Korea finnes det unntak for radioaktivitet, men det gjelder for investeringer og ikke for tjenester.

Hva er implikasjonene for Norge?

Dersom et forhandlingsresultat mellom EU og USA medfører regelendringer i EU, vil konsekvensen for Norge trolig bli endringer i EØS-avtalen. Begrenser forhandlingsresultatet seg til små endringer i markedsadgangsvilkårene, for EU-landene, der EU-landene kan gi ulike vilkår, vil det trolig ikke innebære endringer for Norge.

6.4.9 Helsetjenester

Hva forhandler partene om og hva er de sentrale temaene?

Det vurderes som lite sannsynlig at EU vil gå inn i en avtale med USA som innebærer at EU-borgere gis tilsvarende rettigheter som det som følger av pasientrettighetsdirektivet (Direktiv 2011/24/EU) ved helsehjelp i USA. Det samme vil trolig gjelde for USA med tanke på deres borgere. Forhandlingene mellom EU og USA vil sannsynligvis være avgrenset til adgangen til å tilby helsetjenester i hverandres markeder.

Det knytter seg stor usikkerhet til de to partenes ambisjoner om liberaliseringer på helseområdet og det er derfor vanskelig å diskutere mulige konsekvenser av TTIP på dette området.

Hva er implikasjonene for Norge?

Med utgangspunkt i EUs frihandelsavtale med Korea vurderes det som lite sannsynlig at EU vil ta forpliktelser for offentlig finansierte helsetjenester.

6.5 Investeringer

Bakgrunn

Investeringsvolumet mellom USA og EU er svært stort. EU og USA utgjør viktige investeringsmarked for Norge, både for utgående og inngående direkteinvesteringer. Tallene nedenfor omfatter investeringer både innenfor og utenfor tjenestesektoren.

- Investeringer mellom EU og USA

USAs og EUs direkteinvesteringer i hverandres økonomier utgjorde i følge høynivåarbeidsgruppens²³ rapport av 11. februar 2013 ca. \$3.7 trillioner i 2011. Av dette utgjorde USAs direkteinvesteringer i EU totalt \$2.1 trillioner og EUs direkteinvesteringer i USA \$1.6 trillioner.²⁴ USAs investeringer er primært knyttet til holdingselskaper (nonbank), finans/forsikring og industri. EU-statenes investeringer i USA er primært innenfor industri, finans/forsikring, engroshandel og informasjon (information sectors). EU-statene som har de største direkteinvesteringene i USA er Storbritannia, Nederland, Tyskland og Frankrike.

- Norske utenlandsinvesteringer – generelt

Petroleumsvirksomhet er den største næringen når det gjelder norske direkteinvesteringer²⁵ med 28 prosent av de inngående investeringene og godt over 27 prosent av de utgående. Industri utmerker seg også som en viktig næring: For utgående investeringer var den nest viktigste næring og utgjorde nærmere 22 prosent, mens for inngående utgjorde den 20 prosent. Når det gjelder utenlandske direkteinvesteringer i Norge, var finansiell og forretningsmessig tjenesteyting nest viktigste næring med en andel på over 25 prosent.

- Investeringer mellom Norge og USA²⁶

Direkteinvesteringer fra USA utgjorde mer enn 97 milliarder kroner i 2011, ca. 9 prosent av utenlandsinvesteringene i Norge. Trenden er synkende (i 1998 utgjorde direkteinvesteringer fra USA 45 milliarder kroner, ca. 23 prosent av de totale utenlandsinvesteringene). Likevel var USA i 2011 det tredje største investerlandet i Norge etter Sverige og Nederland.

USA lå på femteplass over mottakerland for norske direkteinvesteringer i 2011, med investeringer på over 89 milliarder kroner. Dette utgjør i underkant av 8 prosent av de norske investeringene i utlandet. I 1998 var de norske direkteinvesteringene i USA i overkant av 29 milliarder kroner, ca. 16 prosent av den totale utenlandsbeholdningen.

²³ High Level Working Group on Jobs and Growth (HLWG)

²⁴ I følge "Select USA" var det totalt ca \$225 milliarder i nye utenlandske investeringer i USA i 2011. Totalbeholdningen av investeringer i USA var i underkant av \$785 milliarder i 2011. Dette var en nedgang fra \$ 1.245 milliarder i 2010 (i følge WTO-sekretariatet tall fra den handelspolitiske gjennomgangen av USA i desember 2011, s http://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp375_e.htm)

²⁵ SSBs definisjon.

²⁶ Kilde: SSB. Statistikken for 2011 ble publisert i SSB i januar 2013.

Generelt anslås det at omtrent 200 bedrifter i USA er direkte eller indirekte eid av norske selskaper innenfor sektorer som skipsfart, petroleumsvirksomhet, IT/IKT, bioteknologi, medisinsk teknologi, energi, finansnæringen og forsvarsindustrien.

Hovedutfordringen for norsk næringsliv i USA ligger mest på markedssiden, særlig for forsvarsindustrien.

- **Investeringer mellom Norge og EU**

Direkteinvesteringer fra EU i Norge utgjorde i overkant av 132 milliarder kroner i 1998 (ca. 68 prosent av utenlandske direkteinvesteringer i Norge). I 2011 hadde beløpet økt til drøye 671 milliarder norske kroner (ca. 63 prosent av totalen).

I 2011 utgjorde norske direkteinvesteringer i EU i overkant av 763 milliarder kroner. Dette utgjør ca. 65 prosent av de norske investeringene i utlandet. Dette er en noe lavere andel enn i 1998 da de norske direkteinvesteringene i EU utgjorde ca. 70 prosent av den totale utenlandsbeholdningen (i overkant av 126 milliarder kroner). Nederland nå gått forbi Sverige og blitt det største mottakerlandet av direkteinvesteringer fra Norge. Nærmere 12 prosent av direkteinvesteringene var i Sverige, mens Nederland i 2011 mottok hele 15 prosent, en økning på 90 prosent.

Hva forhandler partene om og hva er de sentrale temaene?

Høynivåarbeidsgruppen anbefaler i sin rapport at en omfattende frihandelsavtale mellom USA og EU bør inneholde bestemmelser om investeringsliberalisering og investeringsbeskyttelse basert på det høyeste liberaliseringsnivået og de høyeste beskyttelsesstandarder som begge sider har fremforhandlet til nå.

Basert på avtaler partene tidligere har inngått, og de vurderinger vi har hatt tilgang til, vil investeringsliberalisering og -beskyttelse behandles hver for seg. Bestemmelsene vil sannsynligvis gjelde for investeringer både innenfor og utenfor tjenestesektoren.

- **Investeringsliberalisering**

EU har lenge hatt mandat til å forhandle om etableringer (markedsadgang) på vegne av medlemsstatene, både innenfor og utenfor tjenestesektoren. EUs tilnærming på området er basert på bestemmelsene i GATS leveringsmåte 3. Investeringskapitlet EFTA forhandler om i de fleste av tredjelandsavtalene som inngås er utformet på bakgrunn av de tidligste avtalene EU inngikk på dette området, der investeringer utenfor tjenestesektoren behandles i et eget kapittel (for eksempel Chile-avtalen). I de nyere avtalene til EU (for eksempel EU-Korea og EU-Peru) behandles markedsadgang innenfor og utenfor tjenestesektoren i et felles kapittel.

Også i USAs avtaler behandles investeringer innenfor og utenfor tjenestesektoren i et felles kapittel.

I USAs mandat fremgår det at de ønsker å redusere eller eliminere kunstige eller handelsvridende hindre for etablering og drift av investeringer fra USA i EU.²⁷

For EUs del er det lite i mandatet som omhandler markedsadgang for investeringer utenfor tjenestesektoren.²⁸ Det fremgår av EUs mandat at ”målsettingen vil være å forhandle investeringsliberalisering og beskyttelse, inkludert områder med blandet kompetanse som portefolioinvesteringer, eiendom og ekspropriasjonsaspekter, basert på de høyeste beskyttelsesnivåer som begge parter har forhandlet til nå.” Det er noe uklart om dette betyr dette at de ønsker å utvide virkeområde for investeringer i markedsadgangsfasen til mer enn kommersiell tilstedeværelse og om dette i tilfelle også kunne gjelde for tjenestesektoren.

Vurderingen nedenfor er primært basert på avtaler som partene tidligere har inngått. Begge sider vil trolig arbeide for at avtalen skal legge liberaliseringsnivået høyt, men det er lite trolig at nivået blir høyere enn den reelle reguleringen i EU og USA. Dersom man ser på frihandelsavtaler begge parter tidligere har inngått reflekterer de at det er tale om relativt åpne økonomier, med få unntak fra nasjonal behandling for investeringer utenfor tjenestesektoren. Det fremgår av WTO-sekretariatets rapport i forbindelse med handelspolitisk gjennomgang av USA i desember 2012 at investeringsregimet er åpent, med relativt få formelle begrensninger for utenlandske investeringer.²⁹ USA markedsfører seg også som et land med få begrensninger i retten til å investere, med slagord som ”The United States is ”open for business”³⁰.

Unntakene USA gjør utenfor tjenestesektoren er primært knyttet til eksisterende lovgivning og er typisk innenfor gruvedrift, atomenergi, rett til lån og garantier gjennom ”the Overseas Private Investment Cooperation”, særlige rettigheter for minoritet (Alaska Native Claims Settlement Act) mv. De ser ut til å begrense unntakene til det som er nødvendig etter eksisterende lovgivning. Et svært viktig unntak er ”bestefarsklausulen” som unntar all eksisterende diskriminerende regulering på lokalt nivå.

I EUs forhandlingsmandat fremkommer det at markedsadgangsbestemmelsene skal kunne inneholde forbud mot ytelseskrav, dersom nødvendig. Dette er vagt formulert, men innebærer at det skal kunne inkluderes bestemmelser som forbyr krav om lokalt innhold, joint venture osv.³¹

Det er lite trolig at et kapittel/bestemmelser om investor-stat-tvisteløsning (se omtale lenger ned) vil gjelde for markedsadgangsbestemmelser.

27 Se brev fra fungerende USTR Demetrios Marantis til Kongressen av 20. mars 2013

28 Se mandat datert 17. juni 2013

29 WT/TPR/S/275

30 <http://selectusa.commerce.gov/why-select-usa>

31 Se eksempler i TRIMs (WTO)

- Investeringsbeskyttelse

Både USA og EU fokuserer på investeringsbeskyttelse som det sentrale temaet når investeringer omtales. Med Lisboa-traktaten fikk EU i 2009 mandat til å forhandle om mellomstatlige investeringsbeskyttelsesavtaler på vegne av EU-statene. Det er ikke laget en modellavtale og ingen EU-avtaler med et investeringsbeskyttelseskapittel er offentliggjort ennå.³² USA har fra avtaler om investeringsbeskyttelse med ni EU-stater.³³ EU-statene som har de største direkteinvesteringene i USA³⁴ er ikke blant disse. Begrunnelsen for at nettopp disse landene USA har avtaler med er trolig historiske. Dette er land som tidligere var en del av "østblokken" (overgangsøkonomier) og både USA og flere andre vestlige stater har avtaler med disse, fordi det var frykt for den politiske stabiliteten og eiendomsvernet i disse landene.

USA har nylig utviklet en ny modell for investeringsavtaler, og det er grunn til å tro at USA vil legge denne til grunn i forhandlingene om et investeringskapittel med EU. I og med at det ikke er frigitt noen ferdigforhandlede avtaler fra EUs side, eller utarbeidet en modellavtale, er det vanskelig å forutse utfallet av forhandlingene. I vurderingen nedenfor er USAs modellavtale og USTRs brev til kongressen i forbindelse med mandatet til forhandlingene³⁵ lagt til grunn, i tillegg til innholdet i frihandelsavtaler tidligere inngått av USA. For EUs posisjoner legges EUs forhandlingsmandat³⁶ til grunn, i tillegg til de beslutninger som er fattet på generelt nivå i EU om tilnærmingen til investeringsbeskyttelse og EU-statenes bilaterale avtaler.

USA ønsker å sikre deres investeringer i EU viktige rettigheter som er sammenlignbare med det som ville være tilgjengelig under USAs rettslige prinsipper og praksis. De ønsker å sikre at USAs investorer behandling som er like god som den som tilstås EUs egne investorer (nasjonal behandling) eller andre utenlandske investorer i EU (bestevilkårsbehandling). De vil samtidig forsikre at EUs investorer i USA ikke tilstås bedre rettigheter med tanke på investeringsbeskyttelse enn USAs egne investorer i USA.

For EU vil det være en målsetting å oppnå de høyeste beskyttelsesstandardene begge parter har forhandlet til nå. Det vil være sentralt å oppnå det høyest mulige nivå for rettslig beskyttelse og forutsigbarhet for europeiske investorer i USA og bidra til å fremme av europeiske standarder for beskyttelse, hvilket bør gjøre Europa mer attraktivt som en destinasjon for utenlandske investeringer. Det vil være ønskelig å bidra til en "level playing ground" for investorer i USA og EU. I forhandlingene vil EU bygge på medlemslandenes erfaring og "best practice" vedrørende bilaterale investeringsavtaler (BITs) med tredjeland. EU understreker at avtalen skal være

³² Avtalen mellom EU og Singapore skal inneholde bestemmelser om investeringsbeskyttelse. Avtalen er ferdigforhandlet og gjort offentlig tilgjengelig, unntatt bestemmelsene om investeringsbeskyttelse.

³³ Bulgaria, Kroatia, Tsjekkia, Estland, Latvia, Litauen, Polen, Romania og Slovakia.

³⁴ Storbritannia, Nederland, Tyskland og Frankrike

³⁵ I følge brev fra fungerende USTR Demetrios Marantis til Kongressen av 20. mars 2013

³⁶ Mandat datert 17. juni 2013

”without prejudice to” EU og medlemslandenes rett til å vedta og gjennomføre tiltak nødvendig for å sikre legitime offentlige hensyn som sosiale, miljø, sikkerhet, finansiell stabilitet, offentlig helse og sikkerhet på en ikke-diskriminerende måte, i overensstemmelse med deres respektive kompetanse. Videre skal avtalen respektere EUs og medlemslandenes arbeid med å fremme og beskyttelse av kulturell diversitet. Etter forutgående konsultasjoner med medlemsstater og i henhold til EU traktatene vil inkludering av investeringsbeskyttelse og investor-stat-tvisteløsning være avhengig av en tilfredsstillende løsning, som imøtekommer EUs målsettinger for investeringsbeskyttelse. Dette skal også vurderes i lys av den endelige balansen i avtalen.

EU ønsker at kapitlet om investeringsbeskyttelse skal dekke et bredt spekter av investorer og deres investeringer og gjelde for investeringer gjort både før og etter avtalens ikrafttreden. EU legger opp til at avtalen skal inneholde typiske investeringsbeskyttelseselementer som rett til rimelig og rettferdig behandling, nasjonal behandling (NT), bestevilkårsbehandling (MFN), beskyttelse mot indirekte ekspropriasjon og rett til kompensasjon, full beskyttelse og sikkerhet for investorer og deres investeringer, ”paraplybestemmelse” (”umbrella clause”), bestemmelser om subrogasjon mv. Dette er i utgangspunktet i tråd med USAs mandat og modellavtale.

EU ønsker videre at alle kravene om investeringsbeskyttelse skal dekke alle myndighetsnivå.

Formuleringene i EUs mandat bærer preg av at investeringsbeskyttelse generelt reiser mange sensitive spørsmål og at debatten internt i EU har vært, og er, vanskelig. På den ene side ønsker EU å legge til grunn de høyeste beskyttelsesstandardene fra medlemslandenes BITs, på den annen side understrekes fokus på vertslandets rett til å regulere og behovet for en samordnet politikk for utvikling. Det vil være utfordrende å finne den riktige balansen mellom vertslandets rett til å regulere og investors behov for forutsigbare rammebetingelser og vern mot ”illegitime” myndighetsinngrep.

Basert på uttalelsene som har kommet i forkant av forhandlingene og USAs nye modellavtale sammenlignet med tradisjonelle avtaler som EU-land har inngått, er det grunn til å tro at partene vil komme til enighet om en investeringsbeskyttelsesavtale som inneholder de tradisjonelle investeringsbeskyttelseselementene, men ”modernisert” på enkelte områder, for eksempel klarere definisjoner av indirekte ekspropriasjon. Ingen EU-avtaler er foreløpig gjort kjent, men det er grunn til å tro at dersom EU lykkes i å komme til intern enighet om dette, vil det være mulig å bli enige med USA. Det synes å være større uenighet internt i EU enn mellom enkelte EU-stater og USA.

- Investor-Stat-tvisteløsning

USA vil søke å tilby og opprettholde meningsfulle prosedyrer for å løse tvister mellom USAs investorer og EU og medlemsstatene som er i tråd med målsettingene om rask, rimelig og transparent/åpen tvisteløsning.

EU ønsker også at avtalen skal inneholde en effektiv og "state-of-the-art" tvisteløsningsmekanisme for investor-stat-tvister (ISDS), som sikrer åpenhet/transparens, uhildede voldgiftsmenn og forutsigbarhet i avtalen, herunder muligheten for bindende avtaletolkning. De ønsker at avtalen skal inneholde stat-stat-tvisteløsning, men denne bør ikke begrense investors rett til investor-stat-tvisteløsning. Avtalen bør gi investor adgang til et vidt omfang av tvisteløsningsfora, slik det er nå under medlemslandenes BITs. Investor-stat-tvisteløsningen bør inneholde en beskyttelse mot "unjustified and frivolous claims". Det bør videre vurderes om det vil være mulig å etablere en ankeadgang for investor-stat-tvisteløsning under avtalen. Hva som bør være et riktig forhold mellom ISDS og lokale rettsmidler bør også vurderes.

Det ser ut til at det er sammenfall mellom viktige elementer i USAs og EUs tilnærming til investor-stat-tvisteløsning. Det antas at løsningen EU og USA eventuelt kommer frem til på dette området vil innebære større grad av åpenhet og forutsigbarhet enn det som er vanlig internasjonalt i eksisterende BITs. På sikt vil dette kunne benyttes i BITs som inngås mellom andre land og bidra positivt til legitimiteten i investor-stat-tvisteløsning.

Hva er implikasjonene for Norge?

- Investeringsliberalisering

I utgangspunktet er det lite trolig at avtalen fører til et mer liberalt investeringsregime utenfor tjenestesektoren enn det som reflekterer den reelle situasjonen i dag. Sannsynligvis vil USA forplikte seg på et liberaliseringsnivå som reflekterer lovgivningen på forhandlingstidspunktet ("standstill").³⁷ De vil altså ikke kunne innføre ny lovgivning som er i strid med prinsippet om nasjonal behandling overfor EUs investorer, men vil kunne begrense markedsadgangen for norske og andre utenlandske investorer gjennom diskriminerende bestemmelser, dersom dette skulle bli ønskelig. Sammenlignet med EUs investorer i USA vil norske investorer følgelig ha mindre grad av forutsigbarhet. Det antas imidlertid å være lite realistisk at USA vil ønske å begrense adgangen til å investere i landet i overskuelig fremtid.

Når det gjelder relasjonen til EU, er det ingen grunn til å tro at USA vil få bedre markedsadgang enn det som norske investorer er gitt gjennom EØS-avtalen.

Man kan kanskje forestille seg at avtalen vil gjøre det lettere for USAs investorer å investere i Norge gjennom etableringer i EU. Norge har et imidlertid et liberalt regime

³⁷ På enkelte sensitive sektorer vil de trolig ta unntak for fremtidig lovgivning, men dette vil antagelig være svært begrenset.

for investeringer utenfor tjenestesektoren, med svært få begrensninger begrunnet i nasjonalitet. Investeringer fra USA har altså allerede god adgang til det norske markedet. Det er generelt vanskelig å måle effekten av investeringsbeskyttelsesavtaler når det gjelder omfang og kanalisering av investeringer. Man kan ikke utelukke at TTIP kan føre til at enkelte investorer fra USA velger å investere i andre EU-land heller enn i Norge, fordi investeringskapitlet vil kunne sikre bedre rettigheter for USAs investorer i EU-land.

- **Investeringsbeskyttelse**

Et investeringskapittel i TTIP, med bestemmelser om investeringsbeskyttelse, vil kunne gi investorer og investeringer fra USA et bedre vern i EU enn norske investorer og investeringer har, for eksempel ved rett til full erstatning ved direkte og indirekte ekspropriasjon, rimelig og rettferdig behandling og ikke minst; gjennom tvisteløsningsmekanismen.

Dersom USA innfører regulering eller gjør tiltak som kan oppfattes som illegitime under et eventuelt investeringskapittel, for eksempel ved at det ikke tilstås kompensasjon for ekspropriasjon, vil EUs investorer være i en betydelig sterkere posisjon enn norske investorer]. Først og fremst vil avtalen fungere som ”et ris bak speilet” og kunne påberopes på diplomatisk nivå. Dersom dette ikke fører frem, vil EUs investorer ha adgang til å få løst tvisten i et internasjonalt voldgiftstribunal.

I et slikt tilfelle vil norske investorer kun ha adgang til det ordinære rettssystemet i USA (og eventuelt diplomatiske kanaler). Det er ikke lett å vurdere hvor viktig dette vil være i praksis, men det er grunn til å tro at ulempen for en norsk investor sammenlignet med en investor fra EU i en slik konkret situasjon vil være betydelig. Bestemmelser om investeringsbeskyttelse og adgangen til å få avgjort saken i et internasjonalt voldgiftstribunal vil være et nyttig hjelpemiddel for å få løst saken, både diplomatisk og ved direkte forhandlinger mellom investor og vertsland. Hvorvidt det får mer generelle konsekvenser er det vanskelig å si noe sikkert om.

BITs inngås tradisjonelt med land der den politiske og rettslige risikoen ved å investere er stor. USA oppfattes som et land der situasjonen for investorer er stabil og forutsigbar. USA har blitt saksøkt i 12 investor-stat-tvisteløsningssaker (som er kjent). Så godt som alle disse er knyttet til NAFTA (en er basert på CAFTA).

Når det gjelder det materielle og prosessuelle vernet for norske investorer og investeringer i EU, er dette i dag regulert av EØS-avtalen. Norge har også BITs med enkelte EU-stater.³⁸

Hvordan kan norske interesser på området best ivaretas?

Norske investorers behov for best mulig adgang til å investere og beskytte sine investeringer vil kunne ivaretas på flere måter.

³⁸ Estland, Latvia, Litauen, Polen, Romania, Slovakia, Tsjekkia og Ungarn

Alternativ 1: Investeringsbeskyttelsesavtale med USA som ikke dekker andre handelsområder

- a) Med bestemmelser om markedsadgang
- b) Uten bestemmelser om markedsadgang

Alternativ 2: Investeringskapittel i en frihandelsavtale med USA

Internasjonalt finnes det over 2.500 bilaterale avtaler som primært regulerer investeringsbeskyttelse. Norge har ikke inngått denne type avtaler siden midten av 90-tallet. Det vil være et politisk valg om det er ønskelig å gjenoppta forhandlinger av investeringsbeskyttelsesavtaler, og hvordan de eventuelt bør utformes. Sentralt i en slik vurdering står vertslandets rett til å regulere og investorenes behov for beskyttelse.

I de senere år har det blitt mer vanlig at investeringsbeskyttelse inngår som et kapittel i en frihandelsavtaler, i avtaler som også inneholder bestemmelser om markedsadgang for investeringer (innenfor og utenfor tjenestesektoren). På grunn av den norske motstanden er investeringsbeskyttelse ikke et tema i frihandelsavtalene vi inngår gjennom EFTA-samarbeidet.

6.6 Offentlige anskaffelser

6.6.1 Generelt

Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?

Både EU og USA er medlemmer av WTOs avtale om offentlige anskaffelser, den såkalte GPA-avtalen (Government Procurement Agreement). En kommende partnerskapsavtale mellom EU og USA vil bygge videre på denne GPA-avtalen. TTIP må derfor forventes å bli en såkalt "GPA pluss" avtale. Det er hensikten å forhandle om både økt markedsadgang, regelverk og praksis, herunder eksisterende barrierer for markedsadgang.

Når det gjelder spørsmål om markedsadgang, er partene enige om viktigheten av å fremme forretningsmulighetene for leverandørene, på gjensidig basis, gjennom vesentlig forbedret markedsadgang til offentlige anskaffelser på alle nivåer i offentlig sektor. Markedsadgangsforhandlingene vil således omfatte blant annet hvilke oppdragsgivere som omfattes, hvilke tjenester som omfattes og terskelverdier.

Her er det særlig et ønske fra EUs side å få økt adgang til amerikanske statlige oppdragsgiveres innkjøp, samt at flere regionale/lokale oppdragsgivere, oppdragsgivere i forsyningssektorene og statlige selskap omfattes av avtalen. I dag er det for eksempel slik at det bare er 37 av USAs 50 stater som er omfattet av den reviderte GPA-avtalen, og bare i begrenset omfang. Videre er heller ikke anskaffelser

foretatt på delstatsnivå, men med statlig finansiering, omfattet. Det kan også forventes at det vil bli forhandlet om offentlige private samarbeider (OPS), herunder konsesjonskontrakter, skal dekkes av avtalen.

Når det gjelder regelverk og praksis er det særlig et ønske å sikre forutsigbare og gjennomsiktede anskaffelsesprosedyrer og at partenes leverandører vil få samme rettstilling som nasjonale leverandører ("national treatment"). Dette kan for eksempel skje ved å strømlinje og forenkle prosedyrereglene, se på felles definisjoner, tildelingskriterier og nasjonale klagesystemer, begrense administrative byrder for oppdragsgivere og ved å sikre at den praktiske bruken av for eksempel tekniske spesifikasjoner og e-handel ikke medfører barrierer for deltakelse. Det kan også bli aktuelt å se på regler som for eksempel regulerer grønne innkjøp.

Når det gjelder eksisterende barrierer, så kan de amerikanske preferanseordningene (bestemmelser/ordninger som foretrekker amerikanske leverandører) bli en utfordring. Dette gjelder særlig "kjøp-amerikansk"-ordningen ("Buy American") og unntak for amerikanske SMB'er. Dette var også noen av hovedtemaene for forhandlingene om den reviderte GPA-avtalen.

Hva er implikasjonene for Norge?

Dersom TTIP fører til endringer i EUs anskaffelsesdirektiver, vil dette også få direkte konsekvenser for Norge. Dette fordi Norge er forpliktet til å gjennomføre EUs anskaffelsesdirektiver i norsk rett.

Hvordan kan norske interesser på området best ivaretas?

Norge vil langt på vei ha sammenfallende interesser med EU. Dette gjelder ønsket om å få økt markedsadgang, særlig til statlige oppdragsgiveres innkjøp og innkjøp på delstatsnivå, og om å utfase bestemmelser om kjøp-amerikansk og unntak for SMB'er. Dette vil kunne ivaretas gjennom en egen handelsavtale med USA.

6.6.2 Forsvarsanskaffelser

Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?

Offentlige anskaffelser av forsvarsmateriell- og tjenester ("forsvarsmarkedet") vil ligge på bordet i forhandlingene. Frankrike gikk tidligere i år ut med en offentlig meddelelse om at de ikke ønsker at forsvar skal ligge på bordet, men det er pr. i dag ikke kjent om andre land offisielt støtter den franske posisjonen. Begrunnelsen fra den franske handelsministeren er at det amerikanske forsvarsmarkedet, og markedet for offentlige anskaffelser generelt, i praksis er lukket for europeiske leverandører. I den franske meddelelsen vises det til at det europeiske forsvarsmarkedet angivelig er langt mer åpent enn den amerikanske.

Det europeiske forsvarsmarkedet har tradisjonelt vært unntatt fra reglene for det indre markedet. I 2009 vedtok EU imidlertid et nytt direktiv (direktiv 2009/81/EF) som hadde til hensikt å legge mest mulig av det europeiske forsvarsmarkedet i EØS-området inn under reglene for det indre markedet. Direktivet er vedtatt i EØS-komiteen, og vil bli implementert i norsk rett som forskrift (FOSA) under lov om offentlige anskaffelser.

Hva er implikasjonene for Norge?

- Endringer i konkurransesituasjonen for norsk næringsliv

Det amerikanske forsvarsmarkedet er det suverent største i verden. Om lag 30 pst av det amerikanske forsvarsbudsjettet (om lag 520 milliarder euro totalt) går til forsvarsinvesteringer. I EU er forholdstallet om lag 20 pst av et totalbudsjett på drøye 190 milliarder euro. Utgangspunktet må være at norsk forsvarsindustri må sikres de samme konkurransevilkår i USA som sine europeiske konkurrenter. Dersom EU og USA skulle lykkes i å komme frem til en reell frihandelsavtale på forsvarsområdet, vil norsk industri måtte sikres en tilsvarende avtale. Det må like fullt fremheves viktigheten av at man fra norsk side har en avventende holdning. Forsvarsområdet er komplekst og sammensatt og det vil være en lang vei fra innledende forhandlinger til en mulig avtale på dette området.

- Virkninger for Norge gjennom EØS

Norge er i dag forpliktet til å følge reglene i Directive 2009/81. Dette direktivet vil som nevnt over bli gjennomført i en egen forskrift, FOSA. Dersom EU og USA skulle komme frem til en frihandelsavtale på forsvarsområdet, er det tenkelig at dette direktivet vil måtte endres, slik at amerikanske leverandører også blir rettighetshavere etter direktivet. Men dette vil selvsagt avhenge av innholdet i den eventuelle avtalen. Dersom direktivet blir endret som følge av en eventuell avtale, vil FOSA måtte endres tilsvarende

Hvordan kan norske interesser på området best ivaretas?

Det er ennå for tidlig å foreta en omfattende vurdering av hvordan norske interesser best kan ivaretas. Først når en eventuell avtale foreligger, vil det være mulig å igangsette en hensiktsmessig analyse av det norske mulighetsområdet og hvorvidt det eventuelt vil være mest formålstjenlig å forhandle på egenhånd eller for eksempel i EFTA-regi. Vi vil her også peke på mulighetene for å søke å oppnå andre typer avtaler med USA på forsvarsområdet, for eksempel i form av en "Defence Cooperation Treaty", slik Storbritannia og Australia har lyktes med. Dette er ikke en frihandelsavtale, men en avtale som i betydelig grad forenkler industrielt samarbeid og markedsadgang i USA for bedrifter som kvalifiseres. Derfor, på dette tidspunktet, bør det heller ikke utelukkes at det bør eller kan tas et initiativ overfor USA for få til en handelsavtale selv for det

tilfellet at det ikke oppnås enighet mellom EU og USA på forsvarsområdet i de pågående frihandelsforhandlingene.

6.7 Immaterialrett

Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?

Spørsmål knyttet til immaterialrettigheter skal være et tema i forhandlingene om et handels- og investeringspartnerskap mellom EU og USA. På dette området er ikke dokumentene som presenterer rammene for forhandlingene veldig spesifikke. I EUs mandat uttrykkes det at "[t]he Agreement will reflect the high value placed by both Parties on intellectual property protection and build on the existing EU-US dialogue in this sphere". I USTRs brev av 20. mars 2013 om oppstarten av forhandlingene heter det at man skal "*[s]eek to obtain, consistent with U.S. priorities and objectives, appropriate commitments that reflect shared U.S - EU objective of high-level IPR protection and enforcement, and sustain and enhance joint leadership on IPR issues*".

I EUs mandat heter det at forhandlingene særlig skal ta opp temaer som er særlig relevante for å legge til rette for mer handel med varer og tjenester som det er knyttet immaterialrettigheter til. I mandatet nevnes her styrket beskyttelse og anerkjennelse av geografiske betegnelser som er beskyttet i EU. Det fremholdes at også andre immaterialrettsspørsmål kan tas opp i forhandlingene etter forutgående konsultasjoner med Komiteen for handelspolitikk. I EUs mandat sies det uttrykkelig at avtalen ikke skal inneholde bestemmelser om strafferettslige sanksjoner.

Selv om EU og USA generelt deler målsetningen om en sterk beskyttelse av immaterialrettigheter, er det likevel uenighet mellom dem når det gjelder enkelte spørsmål. Et eksempel på det er beskyttelse av geografiske betegnelser. I forhandlingene om Anti-Counterfeiting Trade Agreement (ACTA) var det også uenighet mellom EU og USA, særlig om håndhevelse av opphavsrettigheter på Internett og om hvilke typer immaterielle rettigheter avtalen skulle omfatte.

Hva er implikasjonene for Norge?

På det nåværende tidspunkt er det vanskelig å si noe om virkningene på immaterialrettsområdet for Norge og norsk næringsliv av en eventuell avtale mellom EU og USA. Det er imidlertid vanskelig å se for seg at et eventuelt forhandlingsresultat mellom EU og USA vil innebære endringer som har vesentlige virkninger for Norge.

Immaterialretten er i stor grad harmonisert gjennom EØS-avtalen. Blant annet erfaringene fra ACTA-forhandlingene indikerer at det er lite sannsynlig at EU vil påta seg forpliktelser gjennom forhandlingene som nødvendiggjør endringer i EUs lovgivning på området. Dersom det likevel skulle skje, vil endringene kunne være EØS-

relevante slik at Norge etter EØS-avtalen vil bli forpliktet til å gjennomføre tilsvarende endringer. Det er som regel positivt at de norske reglene om immaterialrettigheter er mest mulig harmonisert med EUs, uavhengig av om det skjer som følge av EØS-forpliktelser eller frivillig fra norsk side. Dette trenger imidlertid nødvendigvis ikke å være tilfelle for eventuelle endringer i EUs regelverk på området som følge av forhandlinger mellom EU og USA.

- Patent

På det globale plan har økt harmonisering av den materielle patentretten tidvis vært på agendaen over lengre tid. På flere punkter er det forskjeller mellom europeisk og amerikansk patentrett. EU og USA har forskjellig tilnærming når det gjelder blant annet bioteknologiske oppfinnelser. Ulik tolking og patentpraksis har ført til at USA har en vesentlig mer liberal holdning til patent på bioteknologiske oppfinnelser enn det EU har. Økt harmonisering vil avhenge av om Europa og USA kan finne kompromisser på disse områdene. Om dette vil bli et tema i de kommende forhandlingene mellom EU og USA er uvisst. Det er imidlertid visse indikasjoner på at spørsmålet om å introdusere felles regler om nyhetskånefrist ("grace period") kan bli et tema i forhandlingene. Samtaler som tangerer temaet harmonisering av den materielle patentretten, foregår for tiden i andre fora, men i form av kartlegging og informasjonsutveksling, ikke forhandlinger. Økt harmonisering vil i utgangspunktet være gunstig.

- Geografiske betegnelser

EU har i multinasjonale fora ønsket styrket beskyttelse og anerkjennelse av geografiske betegnelser fra EU i USA. USA har avvist dette lenge. Det er ikke lett å se for seg at det vil bli noen bevegelse når det gjelder dette temaet i frihandelsforhandlingene.

Norge har ikke særlige offensive interesser knyttet til beskyttelse og anerkjennelse av geografiske betegnelser. I de multinasjonale diskusjonene om geografiske betegnelser har Norge inntatt en passiv rolle og ikke inntatt noen posisjon.

Arcus-Gruppen AS har fremhevet betydningen av beskyttelse av geografiske betegnelser for sprit. Særlig nevnes tidligere misbruk av "Norsk Vodka" i EØS-området og en bekymring for at liknende misbruk kan skje i USA.

Gjennom EØS-avtalen er Norge forpliktet til å ha samme regler som EU om geografiske betegnelser for vin og sprit. EUs regelverk om andre geografiske betegnelser er ikke en del av EØS-avtalen. Norge har likevel innført regler om beskyttelse av geografiske betegnelser for landbruksprodukter som er basert på EUs regler på området. Ellers er geografiske betegnelser beskyttet i Norge gjennom regler i markedsføringsloven og varemerkeloven på en måte som oppfyller kravene TRIPS-avtalen (som er en del av WTO-avtalen).

- Håndheving

I forhandlingene om Anti-Counterfeiting Trade Agreement (ACTA) lå det inne i EUs mandat at EU ikke skulle påta seg forpliktelser som ville føre til at EU måtte endre sin lovgivning på området. Forhandlingsresultatet reflekterer dette. Ut fra dette er det liten grunn til å tro at forhandlingene mellom EU og USA vil føre til at det blir nødvendig å endre EUs regler om håndheving av immaterialrettigheter. EUs regelverk om håndheving av immaterialrettigheter (direktiv 2004/48/EF og forordning (EU) nr. 608/2013) er ikke en del av EØS-avtalen. Norsk rett oppfyller uansett minimumskravene i EUs regelverk på de fleste områder, og sikrer også rettighetshaverne en sterkere stilling på flere punkter.

- Andre områder

Det er også på andre områder av immaterialretten vanskelig å se for seg at forhandlingene vil føre til nevneverdige endringer i EUs lovgivning på området.

- Oppsummering

Med forbehold om at man er på et tidlig stadium er det mest sannsynlig at utfallet av forhandlingene på immaterialrettsområdet ikke vil rekke særlig langt og i hovedsak ligge innenfor gjeldende EU-regelverk og amerikansk regelverk. Virkningene for Norge og norsk næringsliv vil i så fall sannsynligvis ikke være nevneverdige.

Dersom utfallet av forhandlingene blir mer vidtgående og medfører forpliktelser som krever endringer i EUs regelverk på området, vil endringene kunne være EØS-relevante eller det vil være sannsynlig at Norge tilpasser seg endringene frivillig, slik at regelverket i Norge fortsatt vil være harmonisert med EUs og norsk næringsliv vil få samme rammevilkår som næringslivet i EU. Det er ikke mulig nå å peke på noen punkter der det fremstår som nærliggende med mer vidtgående forhandlingsresultater.

På immaterialrettsområdet gjelder det absolutte prinsipper ihht. WTO-TRIPs-avtalen om nasjonal behandling og bestevilkårsbehandling, slik at eventuelle endringer i USA som følge av en eventuell avtale med EU også vil kunne påberopes av norske aktører på lik linje med aktører fra EU. Med andre ord vil også norske aktører nyte godt av eventuelle forbedringer EU oppnår på immaterialrettsområdet gjennom frihandelsforhandlingene selv om Norge ikke blir part i en eventuell frihandelsavtale.

Hvis EU og USA under forhandlingene skulle komme til enighet på noen av de punkter på immaterialrettsområdet der de er uenige, kan det tenkes at det vil kunne få betydning for dynamikken i de ulike multinasjonale prosessene på området.

Hvordan kan norske interesser på området best ivaretas?

Immaterialrettsbeskyttelsen i USA er generelt sterk. Dersom USA og Norge skulle forhandlet om immaterialrett ville det ikke vært naturlig for Norge å fremme offensive

krav av særlig betydning. På den annen side ville USA trolig gjort det på enkelte områder hvor det ikke ville vært aktuelt for Norge å gi etter. Dersom EU gjennom frihandelsforhandlingene oppnår eventuelle forbedringer i USA medfører prinsippene om nasjonal behandling og bestevilkårsbehandling at forbedringene også vil gjelde for norske aktører selv om Norge ikke er part i en eventuell handelsavtale.

På denne bakgrunn er det ingen norske interesser på immaterialrettsområdet som tilsier at vi bør søke å fremforhandle en egen frihandelsavtale med USA. For å ivareta norske interesser på dette området i forbindelse med forhandlingene mellom EU og USA er det heller ikke behov for andre tiltak.

6.8 Databeskyttelse

Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?

Spørsmålet om databeskyttelse bør omfattes har vært omfattende diskutert både i EU og USA. På europeisk side har det vært bekymring for at en frihandelsavtale kan føre til en svekkelse av de standarder som gjelder i EU for overføring av dataopplysninger til USA. Det er også gjort gjeldende at det vil være uheldig å forhandle om dette temaet i en frihandelsavtale så lenge det pågår en omfattende prosess i EU med å reformere regelverket på området. Bekymringen i EU har økt i styrke som følge av avsløringen av det amerikanske overvåkingsprogrammet PRISM, som opereres av USAs National Security Agency.

I følge en artikkel på nettstedet Euraktiv.com datert 24. september 2013, er det nå blitt oppnådd politisk enighet mellom EU og USA om *ikke* å inkludere databeskyttelse i frihandelsforhandlingene. På nettsiden vises det til en uttalelse fra Europakommisjonens visepresident Viviane Reding, som uttaler at hun er fornøyd med at partene har blitt enige om å holde dette temaet utenfor frihandelsforhandlingene. På bakgrunn av Redings uttalelse, legges det til grunn at databeskyttelse ikke vil bli omfattet av forhandlingene mellom USA og EU.

Hva er implikasjonene for Norge?

Det norske regelverket om databeskyttelse bygger på EUs regelverk. Gitt at den politiske enigheten mellom EU og USA blir opprettholdt, vil en frihandelsavtale ikke inneholde noen bestemmelser om databeskyttelse, og følgelig ikke ha konsekvenser for norske regler om databeskyttelse.

Hvordan kan norske interesser på området best ivaretas?

Selv om partene nå er enige å holde databeskyttelse utenfor forhandlingene, har Norge en interesse i å følge med på hvordan dette følges opp i praksis. Det er vår vurdering per nå at det er hensiktsmessig å videreføre de eksisterende ordningene for overføring av personopplysninger fra Norge til USA. Hvorvidt dette bør inntas i en avtale mellom

Norge og USA, eller om dagens system, der dette følger av en kommisjonsbeslutning som også gjelder for Norge, er det ikke sterke synspunkter på.

6.9 Elektronisk handel

Hva forhandler partene om og hva er de sentrale temaene?

I EUs forhandlingsmandater elektronisk handel ("ehandel") ikke nevnt eksplisitt, men ettersom ehandel hører inn under reglene om fri flyt av tjenester i det indre marked, vil dette omfattes av mandatets punkter om "Trade in Services and Establishment" og "Regulatory Issues and Non-Tariff Barriers". I et brev fra US Trade Representative til den amerikanske kongressen, er e-handel nevnt særskilt: "*Electronic Commerce and Information and Communication Technology (ICT) Services*:"

- Seek to develop appropriate provisions to facilitate the use of electronic commerce to support goods and services trade, including through commitments not to impose customs duties on digital products or unjustifiably discriminate among products delivered electronically".

Hva er implikasjonene for Norge?

Ehandel er som nevnt en del av det indre marked gjennom EØS-avtalen. Norge har implementert EUs ehandelsdirektiv (direktiv 2000/31/EF) og esignatordirektivet (direktiv 1999/93/EF). Ehandelsdirektivet har som formål å stimulere til elektronisk forretningsdrift og dermed bidra til at det indre marked fungerer bedre. Fri bevegelse for IKT-tjenester mellom medlemsstatene er en viktig del av dette. Ehandelsdirektivet, og den norske ehandelsloven, dekker bare noen forhold knyttet til elektronisk forretningsdrift, med fokus på å styrke tilliten til ehandel og sikre at forbrukernes interesser ivaretas. Sentralt står etableringslandsprinsippet, informasjonskrav og ansvarsfrihetsbestemmelser for dem som tilbyr ren videreføring, mellomlagring og lagring (nettvert) av annens informasjon.

Esignatordirektivet etablerer et rettslig rammeverk på europeisk nivå for en sikker og effektiv bruk av elektroniske signaturer. Europakommisjonen fremmet 4. juni 2012 et forslag til forordning om esignatur, eID og andre elektroniske tillitstjenester, som inneholder regler om gjensidig aksept av slike tjenester på tvers av landegrensene i EU/EØS. Forslaget er for tiden til behandling i Rådet og Europaparlamentet. Med den nye forordningen legger EU et grunnlag for harmonisering av elektronisk signatur både for personer og virksomheter som det kan være relevant å ta med inn i en samarbeidsavtale med USA.

Det er fortsatt for tidlig å ha en kvalifisert oppfatning av hvilke konsekvenser en TTIP vil ha for den norske ehandelsbransjen. Dersom forhandlingene mellom USA og EU fører til regelendringer i EU, er det mulig at reglene harmoniseres også gjennom EØS-

avtalen. Det er ellers viktig at ehandelsområdet ses i sammenheng med tjenesteområdet for øvrig, jf. at det vil omfattes av Europakommisjonens mandat om "Trade in Services and Establishment" og "Regulatory Issues and Non-Tariff Barriers".

Ehandel generelt: Det er noen elementer som bør ivaretas for at man kan oppnå et konkurranseregime som stimulerer til og regulerer markedet slik at uønskede konkurransevidninger ikke oppstår. Dette kan være en harmonisering av avtale- og forbrukerlovgivning basert på det marked man opererer i, å legge til rette for sertifiseringsordninger som sikrer en trygg, troverdig og enkel måte for forbrukerne å handle på (jf. Distansehandel Norges sertifiseringsordning "Trygg E-handel") og en harmonisering av mva-reglene.

Esignatur: Utarbeidelse av interoperable løsninger slik at elektronisk signatur og eID kan brukes på tvers av landegrensene, er en utfordring både i EU og i fht. tredjeland. Dersom utstedere av elektroniske signaturer i EU aksepteres i USA, herunder at det legges til rette for interoperable løsninger, vil dette gi norske utstedere av esignatur konkurranseulemper på det amerikanske markedet sammenlignet med selskaper fra EU.

Hvordan kan norske interesser på området best ivaretas?

Norge har en sterk interesse i å oppnå samme rettigheter og forpliktelser overfor USA på ehandelsområdet som i en frihandelsavtale mellom USA og EU.

Dersom det legges til rette for gjensidig aksept av esignatur/eID-løsninger, er det viktig at Norge inkluderes i dette. Det er da spesielt viktig at den særnorske Seid SDO-standarden aksepteres på linje med andre europeiske formater på området. I følge BankID er de markedsledende og i en europeisk sammenheng den eneste eID som brukes i stor skala (80 prosent av norske personer over 18 år bruker BankID). Norsk næringsliv vil kunne ha en interesse i å bruke sin norske eID/esignatur i utlandet. Tilsvarende vil det kunne være behov for utenlandske næringsdrivende å kunne bruke sin eID/esignatur i Norge, for eksempel ved registrering av opplysninger i Altinn.

Generelt vil Norge ha en positiv interesse i å ha samme handelsrettigheter og forpliktelser overfor USA som i en frihandelsavtale mellom USA og EU.

6.10 Handel og bærekraftig utvikling

Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?

Både EU og USA signaliserer i henholdsvis mandat (s. 3 og 14-15) og brev til Kongressen (s. 4-5) at avtalen skal omfatte forpliktelser innen miljø og arbeidstakerrettigheter. Videre har både EU og USA forpliktelser i egne kapitler i

handelsavtalene, hvor felles elementer er høyt beskyttelsesnivå, håndheving og konsultasjoner.

EU og USA har noe forskjellig tilnærming til miljø og arbeidstakerrettigheter i handelsavtaler. Mens EU har et felles kapittel om handel og bærekraftig utvikling som langt på vei tilsvarer EFTAs, har USA to forskjellige kapitler. Når det gjelder innholdet fokuserer USA på gjennomføring og overholdelse av miljøavtaler og nasjonal lovgivning, samtidig som de henviser til langt færre miljøavtaler, prinsipper og erklæringer enn EU. Det er blant annet en følge av at det er mange miljøavtaler USA ikke er part i. I tillegg åpner USAs miljøkapittel blant annet for bruk av handelsavtalens tvisteløsningssystem for å løse eventuelt tvister om gjennomføring av miljøavtaler. Fra norsk side ble det besluttet å ikke gå inn for tvisteløsning av kapittelet om handel og bærekraftig utvikling blant annet for å unngå at et tvisteløsningsorgan under en handelsavtale skulle kunne avgjøre en tvist om tolkning av en miljøavtale.

Når det gjelder ytterligere forskjeller mellom de to parters miljøkapitler, er EUs tilnærming å tydeliggjøre at økonomisk utvikling, sosial utvikling og miljøbeskyttelse er gjensidig avhengige og støttende elementer av bærekraftig utvikling. Det er en klarere kobling mellom handel og miljø. Kapitlet fremmer handel som bidrar til bærekraftig utvikling samt lovlig og bærekraftig forvaltning av og handel med skog- og fiskeriprodukter. USA har på sin side fokus på prosedyrer i miljøsaker.

Når det gjelder arbeidstakerrettigheter har USA – av særlige årsaker (som vi ikke kommer nærmere inn på her) bare i alt ratifisert 14 av ILOs 189 konvensjoner. Herav to av de åtte grunnleggende konvensjoner (nr. 105 og 182), 1 av de 4 ledende konvensjoner eller konvensjoner med prioritet (nr. 144) og 11 av 177 tekniske konvensjoner. Vi antar derfor også at dette er grunnen til at det i EU-teksten ikke snakkes om krav til ratifikasjon av ILOs konvensjoner, men om ”etterlevelse og implementering” av ”gjeldende internasjonale regler og avtaler” uten at det uttrykkelig forutsettes at disse er ratifisert av USA.

Hva er implikasjonene for Norge?

I utgangspunktet er dette positivt og i tråd med Norges og EFTAs posisjon og utfallet kan forventes å bidra til å opprettholde eller styrke trenden med forpliktelser innen miljø og arbeidstakerrettigheter i handelsavtaler.

Kapitlet kan avvike fra EFTA-modellen da det er mulig at flere/mer spesifikke elementer innlemmes. Utfallet av forhandlingene antas først og fremst å kunne påvirke andre forhandlingsprosesser, herunder også Norges/EFTAs forhandlingsprosesser. Om det vil kunne ha noen form for innvirkning på miljøpolitikken nasjonalt eller i andre internasjonale fora vil avhenge av nærmere innhold og utforming. Det er imidlertid

grunn til å anta at andre deler av en eventuell avtale vil få større konsekvenser for miljøpolitikken.

Hvordan kan norske interesser på området best ivaretas?

Det er viktig å holde fokus på handelsavtalers bidrag til bærekraftig utvikling, på elementer i skjæringspunktet mellom handel og miljø samt på arbeidstakerrettigheter, herunder å bidra til at handels- og miljøavtaler er gjensidig støttende.

Proessen bør følges ved kontakter med begge parter. Det ventes ikke at avtalen vil ha negative konsekvenser for Norge og det kan derfor foreløpig ikke identifiseres noen slik konsekvens som kan avbøtes gjennom en egen handelsavtale Norge – USA. Det kan eventuelt vurderes om man kan dra nytte av utfallet i andre forhandlingsprosesser.

6.11 Konkurransen og åpenhet

Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?

I EUs mandat står det at de ønsker bestemmelser om konkurransepolitikk i avtalen som dekker misbruk av dominans/ulovlig samarbeid, fusjoner og statsstøtte. Det er også ønskelig at avtalen adresserer statlige monopoler, statlig eide selskaper og selskaper med spesielle eller eksklusive rettigheter. USA adresserer tilsvarende ønsker i brevet til kongressen. I EUs posisjonsnotat er EUs ønsker mer utdypet. Det er ønskelig med vurderinger av "best practices" og muligheten for å forene slike fra begge sider. De ønsker en forpliktelse til å opprettholde en effektiv håndhevelse når det kommer til konkurranseskadelig adferd og foretakssammenslutninger. De ønsker også ikke-diskriminerende implementering av konkurranseprinsipper, rettfærdige prosedyrer, uavhengig av eierskapsstatus og nasjonalitet.

Videre ønsker de konkurransebestemmelser for statlig eide foretak og foretak som har eksklusive rettigheter, med legitime unntak. Avslutningsvis peker posisjonsnotatet på at det kan inkluderes bestemmelser om samarbeid mellom konkurransemyndighetene som reflekterer og bygger på dagens samarbeid, og at det bør undersøkes om dette bør utdypes ytterligere, gjennom for eksempel å lage et rammeverk for utveksling av konfidensiell informasjon når konkurransemyndighetene etterforsker samme eller tilsvarende saker. EU ønsker også en forpliktelse til å samarbeide i multilaterale forum for å promotere en samlet håndhevelse av antitrust- og foretakssammenslutningsregler på et globalt nivå. Det er ikke ønskelig at konkurransekapitlet i TTIP blir underlagt avtalens generelle tvisteløsningsmekanisme.

Når det gjelder "transparency" fremgår det at avtalen vil komme inn på åpenhetsproblemstillinger, og det nevnes noen eksempler, som for eksempel at man skal konsultere berørte parter. Det er på dette tidspunktet ikke grunnlag for å kommentere dette generelt.

Hva er implikasjonene for Norge?

Vi bør være oppmerksom på om og på hvilken måte TTIP vil fastsette bestemmelser om overføring av konfidensielle opplysninger mellom EU og USA i konkurransesaker. Dette kan få betydning for Norge, ved at foretakssammenslutninger som også får effekt for Norge kan behandles av Europakommisjonen. Overordnet sett er regelsettene til USA og EU relativt like, og det er lite sannsynlig at EU vil endre dagens regler slik at vi også må endre våre lover og regler.

6.12 Kapitalstrømmer og betalinger

Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?

Kapitalstrømmer og betalinger er omtalt i EUs mandat til forhandlingene som følger:

“The Agreement will include provisions on the full liberalisation of current payments and capital movements, and include a standstill clause. It will entail carve-out provisions (e.g. in case of serious difficulties for monetary and exchange rate policy, or for prudential supervision and taxation), which will be in accordance with the provisions of the EU Treaty on the free movement of capital. Negotiations shall take into account the sensitivities attached to the liberalisation of capital movements not linked to direct investments. “

Frie kapitalbevegelser er traktatfestet i EU (Artikkel 63 TFEU). EU-land har siden 1. januar 1994 vært forpliktet til å tillate grensekryssende kapitalbevegelser på både driftsbalansen og kapitalbalansen. Dette gjelder både for kapitalbevegelser mellom EU-land og for kapitalbevegelser mellom et EU-land og et ikke-EU-land. Gjennom IMF (Artikkel VI i IMF Articles of Agreement) har både USA og EU-landene individuelt forpliktet seg til å ikke innføre restriksjoner på driftsbalansen. Lignende bestemmelser finnes igjen i WTO-regelverk (Artikkel XII og XVIII:B i GATT 1994, og Artikkel XII i GATS). Videre er både USA og de EU-landene som er medlem av OECD forpliktet til å følge OECDs kapitalkoder (OECD Code of Liberalisation of Capital Movements) som i praksis sikrer åpenhet på både driftsbalansen og kapitalbalansen.

EU-traktaten, OECDs kapitalkoder og IMF- og WTO-regelverk inneholder alle unntaksbestemmelser som åpner for at kapitalbevegelser under visse omstendigheter, for visse formål og innenfor enkelte sektorer kan begrenses.

I følge EUs mandat for TTIP-forhandlingene vil den endelige avtalen inneholde unntaksbestemmelser. Det fremkommer også at disse vil være i henhold til EU-traktaten. En mulig motivasjon for å forhandle på området kan for eksempel være å korte ned reservasjonslistene USA og flere EU-land har i OECDs kapitalkoder. I praksis dreier disse reservasjonen seg hovedsakelig om direkteinvesteringer innenfor visse sektorer og vil således diskuteres innenfor andre forhandlingsområder (tjenester og/eller investeringer).

Hva er implikasjonene for Norge?

Norge er gjennom EØS-avtalen forpliktet til å tillate grensekryssende kapitalbevegelser på samme måte som EU-landene. Vi har også påtatt oss de samme forpliktelsene som EU og USA gjennom OECD, IMF og WTO. Norge har for alle praktiske formål full åpenhet på både driftsbalansen og kapitalbalansen. Finansdepartementet ser ingen implikasjoner for Norge, eller for det multilaterale handelssystemet generelt av at EU og USA inngår en avtale på området. Vår mulighet til å beholde de få reservasjonene vi operer med vil trolig heller ikke påvirkes.

6.13 Skatt

Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?

En fremtidig handels- og investeringsavtale mellom EU og USA må antas å inneholde bestemmelser om gjensidig fri markedsadgang for varer og tjenester (slik det åpnes for i GATT art XXIV og GATS art V), samt forpliktelser på en rekke andre områder, som offentlige anskaffelser, konkurranse, intellektuelle rettigheter, industristandarder, handelsfasilitering mv. Det tas også sikte på at avtalen vil omfatte beskyttelse av partenes investeringer med tillegg av tvisteløsningsmekanismer. Videre vil avtalen inneholde et generelt forbud mot diskriminerende interne skatter og avgifter, i tråd med hva som ellers følger av WTO-avtalen (GATT art III og GATS art XVII).

Mer spesifikt inneholder frihandelsavtaler bestemmelser om nasjonal behandling (National Treatment, NT) som innebærer at aktører i den ene avtalestaten har krav på å bli behandlet på linje med (like gunstig som) aktører som er hjemmehørende i den andre avtalestaten. Enkelte frihandelsavtaler inneholder dessuten bestemmelser om bestevilkårsbehandling (Most Favoured Nation, MFN). Slike klausuler innebærer at den enkelte avtalestat kan påberope seg avtaler inngått mellom den andre avtalestaten og tredjeland (både frihandelsavtaler og andre avtaler) dersom disse inneholder bestemmelser som viser seg å være mer gunstig enn bestemmelsene i den aktuelle frihandelsavtalen.

Nyere frihandelsavtaler inneholder ofte en eksplisitt unntaksbestemmelse for skatt. Disse kan ha noe ulik form. Gjennomgående er slike unntaksklausuler utformet slik at de gjør visse unntak fra NT, typisk der ulik behandling på skatteområdet skyldes at skattytere befinner seg i ulike situasjoner, spesielt med tanke på hvor de er bosatt/hjemmehørende, eller hvor aktørens kapital er investert. Det gjøres også unntak fra MFN-behandling dersom den mer gunstige behandlingen skyldes en skatteavtale. Unntaksklausulen kan også presisere at frihandelsavtalen ikke skal påvirke rettigheter eller plikter avtalestatene måtte ha etter skatteavtaler inngått mellom partene, og at slike skatteavtaler skal gå foran frihandelsavtalens bestemmelser ved eventuell motstrid mellom disse. Både EUs og USAs senere frihandelsavtaler med

tredjeland er utstyrt med slike klausuler, og det må antas at også en fremtidig frihandelsavtale mellom de to vil inneholde en slik.

EUs posisjonspapir (*Directives for the negotiation on the Transatlantic Trade and Investment Partnership between European Union and the United States of America, European Council 17 June 2013*) omtaler beskatning bare i en avledet sammenheng, om kapitalbevegelser og betalinger. Det heter der (understreket her):

«39. The Agreement will conclude provisions on the full liberalization of current payments and capital movements, and include a standstill clause. It will entail carve-out provisions (e. g. in case of serious difficulties for monetary and exchange rate policy, and for prudential supervision and taxation), which will be in accordance with the provisions of the EU Treaty on the free movement of capital. Negotiations shall take into account the sensitivities attached to the liberalization of capital movements not linked with direct investment.»

Med dette utgangspunkt vil følgelig en fremtidig handels- og investeringspakt mellom EU og USA ikke kunne påberopes som grunnlag for et krav om endring av EU-landenes interne skatteregimer, og heller ikke vil en slik avtale berøre interne skatter i USA, hverken føderale eller på delstatsnivå. Forutsetningen er imidlertid at partenes skatteregimer er i samsvar med WTO-retten.

Det skal imidlertid bemerkes at interne avgifter og skatter generelt har vært gjenstand for en rekke tvister i WTO, også mellom EU og USA (eksempelvis *Foreign Sales Corporation Case, WTO Dispute DS108*). EUs forhåndsstudie (*Impact Assessment, European Council 13 March 2013, avsnitt 3.2 Coverage-related disciplines*) omtaler således skattespørsmål slik (understreket her):

”Ensure the removal of possible discriminatory elements for example related to procurement by public authorities and public benefit corporations with multi-state mandates, interagency acquisitions, task and delivery order and in the field of taxation.”

Det kan derfor ikke sees bort fra at en fremtidig frihandelsavtale mellom EU og USA, med tilhørende tvisteløsningsmekanisme, kan skjerpe ytterligere partenes årvåkenhet ved tolkning og anvendelse av avtalens bestemmelser om ikke-diskriminerende interne avgifter og skatter.

Hva er implikasjonene for Norge?

Norge har frihandelsavtale med den ene part (EØS-avtalen), og ingen med USA. Videre har Norge skatteavtaler (avtaler om unngåelse av dobbeltbeskatning) med EUs respektive medlemsland og med USA.

Når EUs forhandlingsmandat legges til grunn for et sannsynlig forhandlingsresultat, følger det som nevnt at partenes interne skatteregimer ikke berøres. Norge vil stå

utenfor avtalen, og avtalen vil heller ikke få umiddelbare rettslige implikasjoner for Norges interne skatteregler. På den annen side vil eksempelvis aktører i EU som rammes av diskriminerende skattebestemmelser fra amerikansk side (slik som i ovennevnte Foreign Sales Corporation Case), stå relativt bedre rustet enn norske.

6.14 Fortale samt innledende, avsluttende og institusjonelle bestemmelser

Hva forhandles det om og hva er de sentrale temaene?

- Fortale samt innledende bestemmelser

Det fremgår av EUs forhandlingsmandat av 17. juni 2013 at fortalen skal vise til at partnerskapet med USA er basert på en rekke prinsipper og verdier, herunder menneskerettigheter, grunnleggende friheter, demokrati, bærekraftig utvikling, anstendig arbeid, samt rettigheter og plikter i henhold til WTO. Formålet med avtalen er i følge EU å øke handel og investeringer mellom EU og USA ved å realisere uutnyttet potensiale.

I brevet fra USAs handelsrepresentant (USTR) av 20. mars 2013 med notifikasjon til kongressen av planen om å iverksette forhandlinger med EU, omtales ikke fortale og innledende bestemmelser.

- Institusjonelle og avsluttende bestemmelser

EUs forhandlingsmandat legger opp til en institusjonell struktur i avtalen for å sikre effektiv oppfølging av avtalens forpliktelser, samt å promotere “the progressive achievement of compatibility of regulatory regimes”. Det legges også opp til å inkludere i avtalen “an appropriate dispute settlement mechanism”, samt at avtalen bør inneha “provisions for expedient problem-solving such as a flexible mediation mechanism”, og at sistnevnte særlig skal være oppmerksom på løsningen av spørsmål knyttet til ikke-tollmessige handelshindringer (NTBs). Videre følger det av EUs mandat at avtaleversjonene på alle EUs språk skal være likestilt.

Av USTRs notifikasjon av 20. mars fremgår det mht. tvisteløsning at avtalen skal
“[s]eek to establish fair, transparent, timely and effective procedures to settle disputes on matters arising under a trade and investment agreement with the EU, including through early identification and settlement of disputes through consultation”.

Hva er implikasjonene for Norge?

EUs mandat for fortale samt innledende bestemmelser er i hovedsak langs samme linje som det som legges til grunn som norsk utgangsposisjon ved frihandelsavtaleforhandlinger.

Når det gjelder institusjonelle og avsluttende bestemmelser er det basert på foreliggende informasjon vanskelig å si noe om eventuelle konsekvenser for Norge, utover at det synes klart at begge partene ønsker klare tvisteløsningsbestemmelser. Det kan neppe påregnes at tredjeparter vil få anledning til å delta i tvisteløsningen. I den grad avtalen vil innebære at tvister mellom EU og USA i større grad løses utenfor WTO, vil dette kunne ha praktisk betydning for Norge, da Norge ved flere anledninger har deltatt som tredjepart i tvister mellom EU og USA i WTO.

7 Innspill fra næringsliv og organisasjoner

7.1 NHOs kvartalsundersøkelse

Næringslivets hovedorganisasjons (NHO) kvartalsundersøkelse, Næringslivets Økonomibarometer, ble sendt ut i august med særskilte spørsmål om USA og TTIP. Totalt 2500 av 8000 bedrifter deltok og 264 bedrifter svarte på tilleggsspørsmålene, noe som er å betrakte som en god deltagelse. Av de som svarte på tilleggsspørsmålene er 35 prosent industribedrifter og 55 prosent har ingen petroleumsrelatert virksomhet. Foruten industri er en rekke bransjer representert blant respondentene, herunder bygg og anlegg, varehandel og reiselivsnæringen. For enkelte bransjer er utvalget begrenset.

Hovedkonklusjoner fra undersøkelsen

- **USA er i dag et utfordrende marked for norsk næringsliv:**
26 prosent av bedriftene opplever i stor eller noen grad tekniske handelshindre, 23 prosent hindre knyttet til tollprosedyrer, 17 prosent til toll og tollkvoter, 17 prosent til begrensninger i offentlige anbud og 26 prosent når det gjelder investeringer.
- **Det vil være til ulempe for norsk næringsliv om Norge ikke blir del av TTIP:**
45 prosent av bedriftene mener at TTIP vil i stor eller noen grad være til ulempe for bedriften. 21 prosent svarte TTIP vil være til ulempe i liten grad mens 23 prosent svarte at det ikke vil være en ulempe. 9 prosent visste ikke eller svarte at det er irrelevant.
- **Norge bør fremforhandle en frihandelsavtale med USA:**
87 prosent av bedriftene er enig, 2 prosent er ikke enig og resten vet ikke eller mener det er irrelevant.

Konklusjonene fra kvartalsundersøkelsen er i tråd med resultatene av en bredt anlagt spørreundersøkelse gjennomført av NHO i 2011 om handelsbarrierer og bedriftenes internasjonale virksomhet. Den gang oppga medlemsbedriftene at USA fremsto som et av de vanskeligste markedene for norsk næringsliv. USA kom på 4. plass over land næringslivet ønsket at Norge skulle inngå frihandelsavtale med – etter Kina, Brasil og

Russland. NHO mener at Norge bør ta initiativ til at EFTA igangsetter forhandlinger om en frihandelsavtale med USA tilsvarende TTIP.

7.2 Andre innspill fra næringsliv og interesseorganisasjoner

Implikasjoner for Norge

INs kontor i USA, Finans Norge (FNO), Norsk Industri og NHO Mat og Drikke er alle bekymret for økt konkurranse på det amerikanske markedet og anmoder at det må sikres like konkurransevilkår for norsk næringsliv i USA som det konkurrenter fra EU vil få gjennom TTIP. Fiskeri- og havbruksnæringens landsforening (FHL) understreker at sektoren er i en særlig utsatt posisjon på grunn av TTIP, ettersom sektoren ikke har tollfri adgang til EUs indre marked. Fiskerisektoren vil derfor i tillegg til den økte konkurransen på det amerikanske markedet fra EU-bedrifter, også oppleve en forverret konkurransesituasjon overfor amerikanske konkurrenter på EU-markedet.

Organisasjonene innen landbruk- og matsektoren har ikke nevnt TTIPs implikasjoner for deres eksport til EU eller USA, men har fokusert på TTIPs eventuelle påvirkning på hjemmemarkedet. NHO Mat og Drikke nevner at TTIP kan føre til reduserte råvarepriser i EU som vil påvirke konkurransekraften til norsk mat- og drikkeindustri. Norges bondelag mener at reduserte priser i EU vil indirekte svekke det norske tollvernet mot EU. Ifølge Bondelaget vil TTIP også kunne medføre at aktører fra EU mister markedsandeler i sitt hjemmemarked, og dermed blir mer offensive mot det norske markedet. Videre vil det trolig bli økt press på landbruket og matproduksjonen i EU og Norge, for å redusere standardene, og ta i bruk mer kostnadsbesparende metoder på bekostning av andre hensyn som plante- og dyrehelse, mattrygghet og miljøhensyn. Andre organisasjoner som NHO Mat og Landbruk og Norsk Landbrukssamvirke har spilt inn lignende synspunkter som Norges Bondelag. Norsk Landbrukssamvirke legger også til at TTIP kan potensielt, gjennom kombinasjonen svekkede standarder og økt import, gi økt risiko for innførsel og spredning av smittestoffer.

Norsk Industri fremhever noen eksempler (i uprioriterte rekkefølge) på områder hvor deres medlemmer vil bli påvirket av TTIP, blant annet:

- *Fareklassifisering; ulikheter mellom FN/EU-regelverk (CLP-forordningen) og tilsvarende amerikansk, herunder ved transport av miljøfarlige produkter;*
- *Klassifisering av farlige forbindelser;*
- *Utvexling og godkjenning av REACH data, herunder utvikling av felles prinsipper og retningslinjer for risikovurderinger, samt styrket samarbeid mellom ECHA og US Environmental Protection Agency;*
- *Bærekraftskriterier for biomasse,*

- *Produktsikkerhetskrav, herunder utforming, dokumentasjon og merkeordninger, samt systemer for gjensidig godkjenning;*
- *Skogpolitikk, herunder US Lacey Act vs. EU Timber Regulation?;*

Hvordan kan norske interesser best ivaretas

FHL og Norsk Industri har argumentert for at norske interesser best ivaretas ved å ta del i TTIP eller ved å forhandle med USA, sammen med EFTA eller alene. Norges bondelag presiserer at en handelsavtale mellom EFTA og USA vil kunne få enda større konsekvenser for landbruket og matproduksjonen i samme retning som konsekvensene av TTIP indikert ovenfor. Norsk Gartnerforbund og NHO Mat og Landbruk mener det vil medføre betydelige negative konsekvenser for næringene dersom Norge gir innrømmelser i form av nedsatte tollsatser/nye tollkvoter. NHO Mat og Drikke oppfordrer til at EFTA igangsetter forhandlinger med USA, men legger til at konkurransekraften til norsk mat- og drikkeindustri også vil bli påvirket ved en eventuell frihandelsavtale mellom EFTA og USA.

8 Oppsummering av konsekvenser for norsk økonomi

I kapitlene foran har vi drøftet virkninger på utvalgte næringer av et handels- og investeringspartnerskap mellom EU og USA. Denne gjennomgangen viser at TTIP kan ha til dels omfattende konsekvenser for norske interesser på ulike områder som verdiskaping, næringsstruktur og vår evne til å påvirke regelverksutformingen i EØS-avtalen.

Som vi har vært inne på tidligere er norsk næringsstruktur mer utstrakt enn det som framgår av den mer sektorvise fremstillingen i rapporten. Å gi en entydig vurdering av de samlede samfunnsøkonomiske virkningene av en slik avtale er mer omfattende enn det vi har hatt mulighet for å gjøre i denne utredningen.

Gitt den tidlige fasen forhandlingene er i, er vurderingene i stor grad gjort på bakgrunn av EUs forhandlingsmandat, USTRs brev til Kongressen som informerer om oppstart av forhandlingene og EUs posisjonsdokumenter på forskjellige forhandlingsområder. Det vil være behov for videre analyse av konsekvenser for Norge når utfallet av forhandlingene er bedre kjent. Vi viser til tabellen nedenfor for konklusjonspunkter på de enkelte områdene, både når det gjelder konsekvensene for Norge av TTIP (se tabell 1) og konsekvensene av en frihandelsavtale mellom Norge/EFTA og USA (se tabell 2). I et notat utarbeidet av NUPI på oppdrag fra Finansdepartementet konkluderes det med at TTIP vil ha både negative og positive virkninger på norsk økonomi, men at mye tyder på at den samlede effekten på økonomien som helhet vil være liten. Tidsrammen for

prosjektet tillot ikke NUPI å gjennomføre en kvantitativ studie. I stedet konsentrerer NUPIs notat seg om å trekke slutninger fra andre studier som er publisert.

NUPIs notat antyder at TTIP vil ha både negative og positive virkninger på norsk økonomi. Om avtalen samlet sett har en positiv eller negativ effekt er uvisst, men mye tyder på at den samlede effekten på økonomien som helhet vil være liten. De samfunnsøkonomiske konsekvensene i begge scenariene (TTIP uten tilsvarende avtale mellom Norge og USA, og TTIP med tilsvarende avtale mellom Norge og USA) begrenses av den norske næringsstrukturen. Norges desidert største eksportvarer er olje og gass, råvarer som handles på verdensmarkeder med lave handelshindre. Samtidig er det klart at en avtale mellom EU og USA vil medføre at norske varer og tjenester vil bli diskriminert i USA, og at norske eksportører vil få redusert konkurranseevne i EU

Samfunnsøkonomiske konsekvenser av TTIP

TTIP vil trolig ha en handelsvridende effekt som isolert sett vil være negativ for Norge. En handelsavtale vil sannsynligvis gi produsenter i EU-land bedre vilkår for markedsadgang til USA enn norske produsenter. Dette vil trekke i retning av økt eksport fra EU til USA, med mulig negativ effekt for norsk eksport. Videre sikrer EØS-avtalen at norske produsenter i mange tilfeller har bedre markedsadgang til det europeiske markedet enn hva som er tilfellet for amerikanske produsenter. TTIP kan medføre at norske produsenter mister noe av dette konkurransefortrinnet. Eksportører i for eksempel fiskerisektoren som ikke er del av det indre marked, vil også kunne få en svekket konkurransesituasjon vis-à-vis amerikanske eksportører. Isolert sett vil disse forholdene virke i retning av å redusere Norges BNP.

Det er også flere forhold ved TTIP som kan virke positivt på norsk økonomi. En omfattende avtale mellom EU og USA vil bidra til å øke begge parters BNP og, alt annet likt, føre til økt etterspørsel etter norske eksportvarer. Videre vil en omfattende avtale innebære betydelig reduksjon i ikke-tariffære handelshindre, bl.a. gjennom harmonisering av regelverk og standarder. Siden tollsatsene i EU og USA for norsk eksportindustri antas å være forholdsvis beskjedne vil antagelig konsekvensene av TTIP for norsk næringsliv og verdiskapingen først og fremst være knyttet til regulatorisk harmonisering mellom EU og USA. Harmonisering mellom EU og USA vil redusere norske bedrifters etableringskostnader ved at man i større grad kan forholde seg til ett sett av regler/standarder ved eksport til EU og USA. Det kan også tenkes at det oppstår en global konvergens ved at andre land/regioner ønsker å benytte regelverk og standarder fra TTIP. Dette vil være en fordel for norske bedrifter, som på grunn av EØS-avtalen trolig uansett må tilpasse seg mange av bestemmelsene fra TTIP. Også på importsiden vil Norge være tjent med å ha felles standarder og regelverk med andre land da dette vil føre til økt internasjonal konkurranse i produksjonen av varene Norge importerer.

Det er derimot klart negativt dersom TTIP innebærer etablering av arenaer for regulatorisk samarbeid hvor Norge ikke er part, særlig dersom det fører til endringer i EØS-regelverket som vil måtte gjennomføres i vårt nasjonale lovverk. Innenfor TBT- og SPS-området er det flere sensitive tema hvor EU og Norge har sammenfallende interesser. Dersom EU må endre sitt regelverk på sensitive områder må Norge ta stilling til eventuelle endringer i vårt regelverk.

Det er rimelig å anta at en avtale mellom EU og USA alt i alt vil ha positive samfunnsøkonomiske konsekvenser for Norge uansett om Norge/EFTA forhandler en egen avtale med USA eller ikke. I begge tilfeller (med og uten avtale med USA) må Norge tilpasse seg eventuelle endringer i EØS-regelverk som følge av TTIP.

Samfunnsøkonomiske konsekvenser av en frihandelsavtale mellom Norge og USA

Som utgangspunkt kan det antas at fjerning av ytterligere handelsbarrierer mellom Norge og andre land vil være positivt for vår verdiskaping. Internasjonal handel har alltid hatt helt avgjørende betydning for verdiskapingen i et lite land som Norge. Det er rimelig å anta at betydningen ikke vil avta i overskuelig fremtid. Handel gir grunnlag for økte inntekter, utvidede produksjonsmuligheter og tilgang på en rekke forbruksvarer. I tillegg gir handel oss mulighet til å spesialisere produksjonen til områder hvor vi har komparative fortrinn.

Virkningene av en handelsavtale med USA på samlet verdiskaping i Norge vil antakelig avhenge av vår omstillingsevne og om vi klarer å utnytte de forbruks- og produksjonsmulighetene som økt internasjonal handel og nye markeder medfører. Virkningene vil naturligvis også avhenge av hvor langt avtalen går i å bygge ned handelsbarrierene partene i mellom.

En avtale med USA vil kunne gi store endringer i rammevilkårene for norsk jordbruk og matindustri. I tillegg kan det komme økt press fra EU dersom Norge forbedrer markedsadgangen for USA, da ingen skal ha bedre betingelser på det norske markedet enn EU, jf. EØS-avtalen. I sum kan dette medføre en kraftig svekket landbrukssektor og matindustri.

Norsk eksportrettet næringsliv synes i dag i stor grad å produsere varer som tåler internasjonal konkurranse og som vil kunne tåle økt konkurranse fra virksomheter i USA. Bildet er imidlertid sammensatt, og det må kunne forventes at en frihandelsavtale vil slå forskjellig ut for ulike bransjer og lokalsamfunn. I den forbindelse kan det påregnes omstillingskostnader, men vi bør kunne anta at fordelene ved en frihandelsavtale vil overstige kostnadene som en eventuell avtale vil innebære.

Det fulle potensialet for samfunnsøkonomiske gevinst for Norge av TTIP vil kunne bli realisert dersom Norge/EFTA forhandler en tilsvarende frihandelsavtale med USA,

herunder også de deler av TTIP, eller separate avtaler, som angår gjensidig godkjenning og samsvarsvurderinger. Videre må vi reforhandle markedsadgang for sjømat med EU, tilsvarende det som oppnås av USA.

Veien videre

Før det tas endelig stilling til hvorvidt Norge/EFTA bør forhandle en egen avtale med USA bør det gjennomføres en mer omfattende analyse av konsekvenser for Norge. Konsekvensene for jordbruket og næringsmiddelindustrien bør utredes i et eget prosjekt som blant annet tar hensyn til omstillingspotensialet i næringen, og som tar utgangspunkt i ulike scenarioer for mulige forhandlingsløsninger.

EØS-avtalen vil være en viktig plattform for informasjonstilgang og eventuelle konsultasjoner/innflytelse i prosessen rundt TTIP. Grunlaget er Norges deltakelse i det indre marked via EØS som blant annet omfatter regelverkssamarbeidet for varer og tjenester. For de felt som dekkes av EØS-avtalen, bør en fra norsk side benytte de konsultasjons- og samarbeidsmekanismer som ligger i EØS-avtalen. EØS-avtalen hjemler norsk deltakelse i Europakommisjonens arbeidsstruktur. Det er ennå for tidlig å si hvordan Europakommisjonen vil trekke disse gruppene med i arbeidet, men fra norsk side vil en aktivt følge opp målsettingen om at norske fagekspertter (myndighetene) blir inkludert i dette.

Det er viktig at vi på norsk side følger prosessen tett og at alle kanaler for informasjon og innflytelse utnyttes. Andre viktige kanaler for å oppnå dette vil være i handelspolitisk dialog mellom EFTA og USTR, Informal Commercial Exchange (ICE-talks) mellom NFD og Department of Commerce, samt i en eventuell handelspolitisk dialog med EU.

Konsekvenstabell I

Implikasjoner for Norge av TTIP uten en avtale med USA

IMPLIKASJON FOR NORGE	Positiv	Ingen	Negativ	Vanskelig å vurdere	Kommentar
HORISONTALE DISIPLINER, ÅPENHET OG REGULATORISK SAMARBEID	X		X		Det er klart negativt dersom TTIP innebærer etablering av arenaer for regulatorisk samarbeid hvor Norge ikke er part og i den grad det fører til endring av EØS-regelverk vi må gjennomføre i vårt nasjonale lovverk. Forenklede prosedyrer for godkjenning osv vil på generell basis gi EU konkurransefortrinn.
INDUSTRIVARER			X		Dersom TTIP ender opp med tollfrihet på varer, vil dette trolig ha negative konsekvenser for norsk industri for varene som møtes med toll i USA. Samtidig vil konkurransen fra USA øke for norsk industri i det indre marked, dersom varer fra USA ikke lenger møter toll der.
SJØMAT			X		Det vil være en stor utfordring om sjømataktører fra USA får bedre markedsadgang i EU enn aktører fra Norge. I tillegg er USA hovedmarkedet for norsk produksjon av marine oljer til humant konsum (helsekost som omega-3) ³⁹ . Dersom EUs eksportører oppnår tollfrihet i USA vil dette svekke konkurranseevnen til norske aktører, da flere konkurrenter er lokalisert i EU.
LANDBRUK		X			Norge kan tape markedsandeler i EU på sikt for enkeltprodukter. Økt konkurransekraft kan gjøre landbruksindustrien i EU og USA mer konkurransedyktige på det norske markedet.
ENERGI OG RÅMATERIALER	X			X	EU og USA hevder at nye regler i TTIP vil kunne bidra til å etablere markedsprinsipper for internasjonal handel med energi. Partene vil fremforhandle regler om tilgang til energi i avtalen. Partene erkjenner at slike regler vil gå utover gjeldende WTO-regelverk. Norge er pr i dag ikke part i internasjonale avtaler om tilgang til energiresurser.
OPPRINNELSESREGLER	X		X		Et forenklet regelverk for industrivarer vil kunne være til nytte for norsk næringsliv. Derimot vil det være problematisk for Norge dersom TTIPs regelverk innebærer full tollfrihet kun for varer fremstilt i sin helhet i EU og USA.
TOLLSAMARBEID OG HANDELSFASILITERING	X		X		Det anses som positivt hvis TTIP moderniserer og setter felles standarder for tollbehandling, så lenge informasjonsgrunnlaget ikke blir dårligere enn i dag. Dersom modernisering og forenkling forbeholdes næringslivet i EU og USA vil det svekke konkurranseevnen til norsk næringsliv. Innenfor noen aspekter av handelsfasilitering er det viktig at norske bedrifter likestilles med konkurrenter fra EU. TTIPs resultater for "standard documentation" og tolldeklarasjon vil kunne få stor betydning for Norge. TTIP vil også kunne få stor betydning for det norske systemet for autoriserte økonomiske operatører.
HANDELSTILTAK		X			Det tyder ikke på at TTIP vil ha bestemmelser som blir vesensforskjellig fra minste felles multiplum i så måte. Dermed antas det at dette ikke vil ha effekt på Norge.

³⁹Basert på innspill fra FHL

IMPLIKASJON FOR NORGE	Positiv	Ingen	Negativ	Vanskelig å vurdere	Kommentar
TEKNISKE HANDELSHINDRINGER (TECHNICAL BARRIERS TO TRADE - TBT)	X		X	X	Dersom TTIP fører til harmonisering mellom EU og USA av EØS relevant regelverk, vil vi få dette regelverket gjennom EØS avtalen. Dette vil kunne være til fordel for norsk næringsliv som eksporterer til USA. Dersom TTIP fører til gjensidig aksept mellom EU og USA av vareregelverk, vil dette ikke automatisk komme Norge til gode selv om vårt regelverk er likt EUs regelverk. Det kan bli relativt mer kostbart for eksportbedrifter fra Norge dersom TTIP fører til nye systemer for gjensidig godkjenning av testresultater mellom EU og USA, men hvor Norge og USA ikke anerkjenner hverandres tester. Det vises til tabellen nedenfor. Hvis TTIP resulterer i et omfattende regulatorisk samarbeid mellom EU og USA, der vi som EØS-land står utenfor, vil dette medføre utfordringer for norske myndigheter mht til å påvirke nytt EØS relevant regelverk.
STANDARDISERING PÅ VAREOMRÅDET	X				Eventuelle fremskritt gjort gjennom TTIP vil kunne være positivt for norske bedrifter som eksporterer til USA. Parallelt med forhandlingene om TTIP sikter man mot økt samarbeid mellom europeisk og amerikansk standardisering. Dette samarbeidet vil norske standardiseringsorganisasjoner være en del av, gjennom sitt medlemskap i de europeiske organisasjoner.
AKKREDITERING	X				En økt anerkjennelse av ILAC og IAF systemene, på myndighetsnivå i EU og USA, vil være til fordel for norske eksportører i USA gjennom anerkjennelse av samsvarsvurderinger foretatt for eksempel i Norge.
VETERINÆRE OG PLANTESANITÆRE BESTEMMELSER (SANITARY AND PHYTOSANITARY MEASURES - SPS)			X		Innenfor SPS-området er det flere sensitive tema hvor EU og Norge har sammenfallende interesser. Dersom EU må endre sitt regelverk på sensitive områder må Norge ta stilling til endring av sitt regelverk, noe som vil kunne være lite ønskelig for Norge.
HANDEL MED TJENESTER-GENERELT			X	X	Rammene for TTIP rundt dette temaet er fremdeles uklare. Det er lite sannsynlig at norske tjenestetilbydere vil oppnå like bra vilkår på det amerikanske markedet som tjenestetilbydere fra EU. Selv med et godt resultat i TISA, antas det at TTIP vil være mer omfattende på regelverkssiden og at det er nettopp her mye av gevinsten ligger.
PERSONBEVEGELSER				X	Dersom TTIP fører til forenkling av prosedyrene og forbedring av materielle vilkår for opphold i USA vil det kunne medføre konkurranseulempa for norske tjenestetilbydere. Dette er et område hvor Norge også har defensive interesser.
GODKJENNING AV YRKESKVALIFIKASJONER			X		Dersom TTIP fører til forenkling av godkjenningsprosedyrer for regulerte yrker vil dette kunne medføre konkurranseulempa for norske tjenestetilbydere. Aktører fra EU i USA kan få andre rettigheter enn norske tjenestetilbydere.
MARITIM TRANSPORT				X	Dette ligger ikke an til å bli et sentralt tema i TTIP gitt USAs restriktive politikk. Dersom forhandlingsresultatet gir EU bedre vilkår enn Norge, vil det få negative konsekvenser for norsk maritim næring.
TELEKOMMUNIKASJON			X		Norske aktører vil ha en konkurranseulempa i forhold til konkurrenter fra EU på det amerikanske markedet dersom EU oppnår forbedrede markedsvilkår.
FINANSIELLE TJENESTER				X	Det er i utgangspunktet positivt for Norge om EU og USA blir enige om større grad av regelverksharmonisering. Dersom eventuelle forbedrede rammevilkår for EU i USA ikke utvides til å gjelde norske finansinstitusjoner vil det svekke norske finansinstitusjoners konkurransekraft i USA sammenlignet med konkurrenter fra EU.

IMPLIKASJON FOR NORGE	Positiv	Ingen	Negativ	Vanskelig å vurdere	Kommentar
ENERGITJENESTER				X	Det er vanskelig å vurdere mandatet som er er meget vidt og åpent formulert.
AUDIOVISUELLE TJENESTER		X		X	Dette er en sektor hvor Norge og EU i dag har defensive interesser og hvor USA har klare offensive interesser. EU har i dag ikke mandat til å forhandle om AV-tjenester, men det kan ikke utelukkes at sektoren inkluderes i forhandlingene på et senere tidspunkt.
MILJØTJENESTER				X	Dersom TTIP innebærer endringer i EUs regelverk vil det trolig bli endringer i EØS-avtalen. Det er lite trolig at EU vil inngå en avtale som i vesentlig grad svekker miljømessige krav til miljøtjenester. Norske tilbydere av miljøtjenester vil kunne få en konkurranseulempe i den grad TTIP innebærer forenklete vilkår for markedsadgang.
HELSETJENESTER				X	Det er stor usikkerhet knyttet til TTIPs ambisjoner om liberaliseringer på helseområdet.
INVESTERINGER			X	X	TTIP kan medføre at norske foretak som ønsker å investere i USA får mindre forutsigbare rammebetingelser enn konkurrenter fra EU-stater. For foretatte investeringer vil det materielle og prosessuelle vernet mot illegitime myndighetsinngrep være dårligere enn for investeringer fra EU.
OFFENTLIGE ANSKAFFELSER - GENERELT			X		Norge er pliktig til å gjennomføre enhver endring i EUs anskaffelsesdirektiver som følge av TTIP. Norge ønsker, som EU, økt markedsadgang i USA.
FORSVARANSKAFFELSER			X	X	Dersom TTIP fører til endringer i EUs direktiver, vil Norge være pliktig til å gjennomføre dem i norsk rett. Leverandører fra USA kan bli rettighetshavere etter direktivet. Forsvarsområdet er komplekst og sammensatt, men dersom forhandlingene fullføres vil norske aktører ha en konkurranseulempe i forhold til konkurrenter fra EU i USA.
IMMATERIALRETT		X		X	Det er vanskelig å vurdere TTIPs implikasjoner for Norge, men begrensede forhandlingsresultater og dermed implikasjoner for Norge på dette området er sannsynlig.
DATABESKYTTELSE		X			Dette temaet holdes utenfor TTIP-forhandlingene.
ELEKTRONISK HANDEL			X		Det er sannsynlig at regelendringer i EU som følge av TTIP harmoniseres gjennom EØS-avtalen. Norge kan få en konkurranseulempe i USA hvis det utarbeides interoperable tekniske løsninger.
HANDEL OG BÆREKRAFTIG UTVIKLING	X				TTIP vil trolig bidra til å opprettholde eller styrke trenden med forpliktelser innen miljø og arbeidstakerrettigheter i handelsavtaler.
KONKURRANSE OG ÅPENHET		X			Det er lite sannsynlig at TTIP fører til endringer i EUs regelverk som Norge vil være pliktig til å gjennomføre. TTIP kan få betydning for Norge hvis foretakssammenslutninger som også får effekt for Norge behandles av Europakommisjonen.
KAPITALSTRØMMER OG BETALINGER		X			TTIP har ingen implikasjoner for Norge på dette området.
SKATT			X		Konkurrenter fra EU kan bli bedre rustet enn norske aktører dersom de rammes av diskriminerende skattebestemmelser i USA.
FORTALE SAMT INNLEDENDE, AVSLUTTENDE OG INSTITUSJONELLE BESTEMMELSER (TVISTELØSNINGER)			X	X	Det vil kunne ha praktisk betydning for Norge dersom tvister i større grad løses utenfor WTOs tvisteløsningsmekanisme og Norge ikke lenger kan delta som tredjepart.

<u>IMPLIKASJON FOR NORGE</u>	Positiv	Ingen	Negativ	Vanskelig å vurdere	Kommentar
KONSEKVENSER FOR NORSK ØKONOMI	X			X	Det er rimelig å anta at en avtale mellom EU og USA vil ha positive/nøytrale samfunnsøkonomiske konsekvenser for Norge uansett om Norge/EFTA forhandler en egen avtale med USA eller ikke. I begge tilfeller (med og uten avtale med USA) må Norge tilpasse seg eventuelle endringer i EØS-regelverk som følge av TTIP.

Konsekvenstabell II

Implikasjoner for Norge av en frihandelsavtale med USA

IMPLIKASJON FOR NORGE	Positiv	Ingen	Negativ	Vanskelig å vurdere	Kommentar
HORISONTALE DISIPLINER, ÅPENHET OG REGULATORISK SAMARBEID	X			X	Det er sannsynlig at regulatorisk samarbeid vil virke handelsfremmende og sikre et stabilt regulatorisk rammeverk for handel mellom USA og Norge tilsvarende rammeverket som vil gjelde mellom USA og EU. Norge har også en interesse av å ha de samme regulatoriske rammene som våre to viktigste handelspartnere.
INDUSTRIVARER	X				NUPI fant i en studie fra 2009 at potensialet for økt handel ved inngåelse av frihandelsavtaler var størst for Russland og USA. Til tross for at tollsatsene i dag er relativt lave, vil trolig tollfrihet på norske varer i USA og amerikanske varer i Norge totalt sett ha positive konsekvenser for norsk industri.
SJØMAT	X				Det er svært uheldig for norsk sjømatnæring om produsenter i EU får vesentlig bedre markedsadgang i USA. Dette kan kun forhindres med en egen avtale med USA.
LANDBRUK			X		En avtale mellom EFTA og USA vil gi store endringer i rammevilkårene for norsk jordbruk og matindustri. I tillegg vil det komme et økt press fra EU om tilsvarende handelsbetingelser som USA. I sum vil dette kunne medføre en kraftig svekket landbrukssektor.
ENERGI OG RÅMATERIALER	X			X	Det er få restriksjoner på handel med energi i Norge. Dersom en avtale med USA vil være tilsvarende det man forventer at vil komme ut av TTIP, vil det etableres et åpent, stabilt, forutsigbart og ikke-diskriminerende rammeverk for internasjonal handel, herunder bl.a. nedbygging/eliminering av import- og eksportavgifter.
OPPRINNELSESREGLER	X				Et forenklet regelverk for industrivarer vil kunne være nyttig for norsk næringsliv. Det vil være problematisk for norske bedrifter dersom opprinnelsesreglene i en eventuell avtale med USA blir så strenge at bedrifter kun kan benytte innsatsvarer fra Norge/EFTA og USA. Derimot kan norske bedrifter få et konkurransefortrinn dersom diagonal kumulasjon mellom USA, EU og Norge/EFTA blir tillatt.
TOLLSAMARBEID OG HANDELSFASILITERING	X				En avtale kan blant annet føre til forenklede prosedyrer for næringslivet og mer informasjonsdeling mellom tollmyndighetene.
HANDELSILTAK	X			X	USA er en aktiv bruker av antidumpingtiltak. Det er ikke realistisk at USA vil ønske å forplikte seg utover WTO-avtalen på området. Norge vil ikke ha behov for å etablere et fast permanent forum for drøfting av antidumpingsspørsmål, men det vil kunne være nyttig å etablere en begrenset dialog som forplikter til nærmere kontakt knyttet til konkrete antidumpingundersøkelser som rammer norsk eksport.
TEKNISKE HANDELSHINDRINGER (TECHNICAL BARRIERS TO TRADE - TBT)	X				I en studie fra 2009 fant NUPI at tekniske handelshindre utgjør hoveddelen av handelsbarrierene i USA. I den grad TTIP vil basere seg på gjensidig anerkjennelse av regelverk og samsvarsvurderinger, vil en avtale med USA om tilsvarende gjensidig anerkjennelse være til fordel for norsk næringsliv.

IMPLIKASJON FOR NORGE	Positiv	Ingen	Negativ	Vanskelig å vurdere	Kommentar
STANDARDISERING PÅ VAREOMRÅDET		X			En avtale med USA kan ikke ses å bringe spesielle nye fordeler for Norge hva angår standardisering, sammenlignet med uten en avtale (se tabellen over). Dette fordi Norge er en del av det europeiske standardiseringssystem, og fordi vi gjennom EØS avtalen allerede er en del av EU-regelverket der det refereres til europeiske standarder.
AKKREDITERING		X			En avtale med USA kan ikke ses å bringe spesielle nye fordeler for Norge på området akkreditering, sammenlignet med uten en avtale (se tabellen over). Dette fordi Norsk Akkreditering allerede er en del av ILAC og IAFs systemer.
VETERINÆRE OG PLANTESANITÆRE BESTEMMELSER (SANITARY AND PHYTOSANITARY MEASURES - SPS)			X		Innenfor SPS-området er det flere sensitive tema hvor EU og Norge har sammenfallende interesser. Det vil være politisk vanskelig for Norge å gi innrømmelser til USA eksempelvis for GMO og veksthormoner.
HANDEL MED TJENESTER-GENERELT	X				Det er sannsynlig at et godt forhandlingsresultat i TISA i det vesentligste vil ivareta Norges markedsadgangsinteresser i USA på tjenesteområdet. Mye av gevinsten av TTIP antas å ligge i regelverkssamarbeid og mekanismer for godkjenning av standarder og kvalifikasjoner. Her forventer vi at TTIP blir betydelig mer ambisiøs enn TISA.
PERSONBEVEGELSER	X				Arbeidsmarkedsmyndighetene har i hovedsak defensive interesser på området personbevegelser, men i forhold til USA har vi også betydelige offensive interesser for visse yrkeskategorier og tjenestesektorer.
GODKJENNING AV YRKESKVALIFIKASJONER	X				Dersom en avtale vil føre til forenkling av godkjenningsordninger for regulerte yrker av betydning for norsk tjenesteeksport, vil dette være positivt. Dette vil kunne gjelde forretningstjenester, som er en viktig innstatsfaktor for mange andre viktige næringer for Norge. Bedre tilgang til det amerikanske markedet vil være positivt for Norge. Ingen vesentlige defensive interesser.
MARITIM TRANSPORT	X				Maritim transport er av stor betydning for Norge. Det vil være viktig å sikre at norsk maritim næring får minst like gode konkurransevilkår i USA som konkurrenter fra EU.
TELEKOMMUNIKASJON	X				Våre kommersielle interesser er pt begrensede, men Norge vil ha en positiv interesse i å oppnå samme vilkår i USA som EU.
FINANSIELLE TJENESTER	X				Eventuelle forbedrede rammevilkår for EU i USA som følge av TTIP bør kunne utvides til å gjelde norske finansinstitusjoner. Det vil være viktig å sikre at Norge får samme konkurransevilkår i USA som EU.
ENERGITJENESTER	X				Handel med tjenester knyttet til energisektoren er i liten grad omfattet av internasjonale avtaler. En avtale med USA kan føre til bedre markedsadgang for disse tjenestene.
AUDIOVISUELLE TJENESTER			X		Norge har defensive interesser på dette området som må ivaretas ved inngåelse av en avtale med USA. Det er sannsynlig at USA vil fremme krav på feltet.
MILJØTJENESTER				X	Norge har i siste tilbud i WTO GATS et generelt unntak for offentlige tjenestefunksjoner som gjelder miljøtjenester. USA har ikke noe slikt unntak. Det er derfor ikke umulig at dette er et område som vil bli satt under press av USA.
HELSETJENESTER				X	Norge har visse defensive interesser på dette området som må ivaretas ved inngåelse av en avtale med USA. Det er sannsynlig at USA vil fremme krav på feltet.

IMPLIKASJON FOR NORGE	Positiv	Ingen	Negativ	Vanskelig å vurdere	Kommentar
INVESTERINGER	X			X	Norge bør vurdere om det vil være hensiktsmessig å inngå en frihandelsavtale med USA med et investeringskapittel, eller eventuelt en bilateral investeringsavtale med investeringsfremme og –beskyttelse inkludert. Norge har ikke inngått investeringsbeskyttelsesavtaler siden midten av 90-tallet, og hvorvidt en slik avtale vil være ønskelig vil måtte være en politisk vurdering. Sentralt i en slik vurdering står vertslandets rett til å regulere og investorenes behov for beskyttelse
OFFENTLIGE ANSKAFFELSER - GENERELT	X				Norge ønsker, som EU, økt markedsadgang i USA og det vil kunne ivaretas i en egen avtale med USA.
FORSVARANSKAFFELSER	X			X	Norsk forsvarsindustri må sikres en avtale med USA dersom EU og USA forhandler frem frihandel på forsvarsområdet. Det er for tidlig å vurdere hvordan norske interesser best kan ivaretas, men alternativer kan være en frihandelsavtale mellom Norge/EFTA og USA eller en annen type avtale med USA på forsvarsområdet.
IMMATERIALRETT		X	X	X	Det er ingen særlige offensive norske interesser som krever en avtale med USA og USA vil trolig ha krav på enkelte områder hvor Norge ikke vil gi innrømmelser.
DATABESKYTTELSE		X			Det er hensiktsmessig å videreføre de eksisterende ordningene for overføring av personopplysninger fra Norge til USA.
ELEKTRONISK HANDEL	X				Norge har en sterk interesse i å sikre samme rettigheter og forpliktelser overfor USA som EU oppnår i TTIP.
HANDEL OG BÆREKRAFTIG UTVIKLING		X			En avtale vil opprettholde trenden med forpliktelser innen miljø og arbeidstakerrettigheter i frihandelsavtaler. Det forventes at det ikke vil være påkrevet å endre nasjonal lovgivning eller tiltre nye avtaler, og dermed at dette ikke får implikasjoner for Norge.
KONKURRANSE OG ÅPENHET	X				En avtale som adresserer konkurranseskadelig adferd og foretakssammenslutninger, ikke-diskriminerende implementering av konkurranseprinsipper samt rettfærdige prosedyrer uavhengig av eierskapsstatus og nasjonalitet vil være i Norges interesse.
KAPITALSTRØMMER OG BETALINGER		X			Det antas at vår mulighet til å beholde de få reservasjonene vi opererer med ikke vil påvirkes.
SKATT	X				Det antas at en avtale vil inneholde unntaksklausul for nasjonal behandling og klausul om at bestemmelsene i skatteavtalen mellom Norge og USA skal gå foran frihandelsavtalen, slik at en avtale ikke vil føre til endring av partenes interne skatteregimer. Dersom norske aktører rammes av diskriminerende skattebestemmelser fra amerikansk side vil de kunne stå bedre rustet med en avtale.
FORTALE SAMT INNLEDENDE, AVSLUTTENDE OG INSTITUSJONELLE BESTEMMELSER (TVISTELØSNING)	X				Avtalen etablerer konsultasjonsmekanismer mellom Norge og USA, samt forum som vil møtes jevnlig for å diskutere avtalen og handels- og investeringsrelaterte problemstillinger. Dette gjør det lettere å ta opp problemstillinger og finne løsninger på et tidligere stadium.

IMPLIKASJON FOR NORGE	Positiv	Ingen	Negativ	Vanskelig å vurdere	Kommentar
KONSEKVENSER FOR NORSK ØKONOMI	X				Det fulle potensialet for samfunnsøkonomiske gevinst for Norge av TTIP vil kunne bli realisert dersom Norge/EFTA forhandler en tilsvarende frihandelsavtale med USA, herunder også de deler av TTIP, eller separate avtaler, som angår gjensidig godkjenning og samsvarsvurderinger. Videre må vi reforhandle markedsadgang for sjømat med EU, tilsvarende det som oppnås av USA. Virkningene av en handelsavtale med USA på samlet verdiskaping i Norge vil antakelig avhenge av vår omstillingsevne og om vi klarer å utnytte de forbruks- og produksjonsmulighetene som økt internasjonal handel og åpning av nye markeder medfører.

9 Vedlegg

9.1 Økonomiske virkninger av en frihandelsavtale mellom EU og USA (NUPI)

9.2 Sentrale dokumenter

Hva	Hvor	Dato	Kommentar
Brev fra USTR til kongressen	http://www.ustr.gov/sites/default/files/03202013%20TTIP%20Notification%20Letter.PDF	20.mars 2013	
Final report of the US-EU high level Working Group on jobs and Growth	http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/february/tradoc_150519.pdf	11.februar 2013	
TTIP: Initial EU Position Papers	http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=943	Publisert 16. juli 2013	
Reducing Transatlantic Barriers to Trade and Investment - An Economic Assessment	http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/march/tradoc_150737.pdf	mars 2013	Centre for Economic Policy Research, London
TTIP - Who benefits from a free trade deal?	http://www.bfna.org/sites/default/files/TTIP-GED_study_17June_2013.pdf	17.juni 2013	Utgitt av Global Economic Dynamics
Transatlantic Trade and Investment Partnership: Why does it matter?	http://www.oecd.org/trade/TTIP.pdf	Utgitt 17.juni 2013	OECD
Potential Effects from an EU-US Free Trade Agreement – Sweden in Focus	http://www.kommers.se/Documents/In%20English/Reports/Potential%20Effects%20from%20an%20EU-US%20Free%20Trade%20Agreement%20-%20Sweden%20i%20Focus.pdf	1. november 2012	Utgitt av Kommerskollegiet
TTIP hjemmesider	http://www.ustr.gov/ttip og http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ttip/		